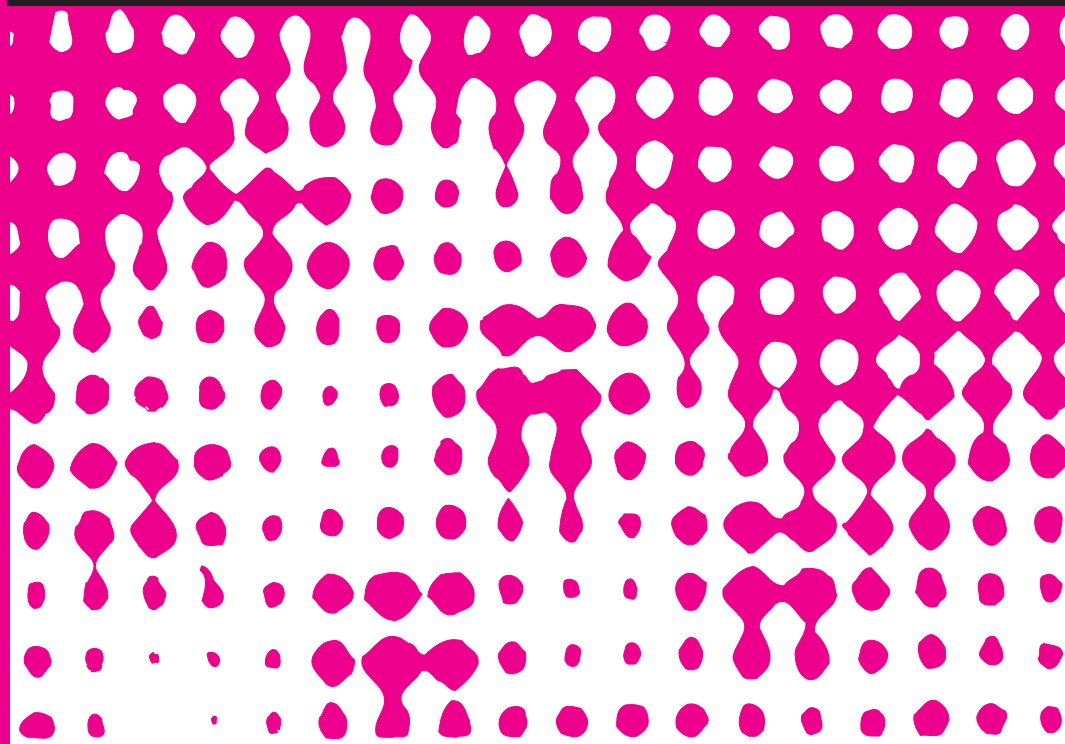

*DEMO 2003 GRAFIE 4

revue pro výzkum populačního vývoje

ČLÁNKY – Vladimír Srb: Vývoj obyvatelstva Česka 1918–2002 • Lado Růžička: Demografická revoluce v rozvojových zemích východní a jihovýchodní Asie • XXXIII. konference České demografické společnosti „Sčítání lidu, domů a bytů 2001 v České republice“, 21. květen 2003

ŠČÍTÁNÍ LIDU • RECENZE • ZPRÁVY • PŘEHLEDY • BIBLIOGRAFIE

---

obsah

ČLÁNKY

<i>Vladimír Srb</i> : Vývoj obyvatelstva Česka 1918–2002	229
<i>Lado Růžička</i> : Demografická revoluce v rozvojových zemích východní a jihovýchodní Asie	239
XXXIII. konference České demografické společnosti „Sčítání lidu, domů a bytů 2001 v České republice“, 21. květen 2003	245
<i>Jiřina Růžková – Josef Škrabal</i> : Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – slovo úvodem	246
<i>Felix Koschin</i> : Struktury obyvatelstva	249
<i>Jitka Rychtaříková</i> : Generační plodnost v České republice na základě sčítání 2001	255
<i>Jaroslav Kraus</i> : Regionální diferenciace plodnosti	263
<i>Dagmar Bartoňová</i> : Domácnosti podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001	268
<i>Milan Kučera</i> : Bydlení	274

SČÍTÁNÍ LIDU

<i>Vladimír Srb</i> : Vzdělání obyvatelstva staršího 15 let podle náboženského vyznání k 1. březnu 2001	278
---	-----

RECENZE

Kterak jsme vstupovali (<i>Vladimír Srb</i>)	282
Odkud přicházíme, co jsme, kam jdeme? (<i>Milan Kučera</i>)	283
Historická antropologie (<i>Josef Porsch</i>)	284
Pronatalitní politika z pohledu ekonoma (<i>Jitka Langhamrová</i>)	285

ZPRÁVY

Z České demografické společnosti – MUDr. Augustin Syrovátka, CSc. – 90 let – Společné zasedání EHK a Eurostatu ke sčítání lidu – Další úspěšná slovenská demografická konference – Konference: Druhý demografický přechod v Evropě	286
--	-----

PŘEHLEDY

Pohyb obyvatel podle správních obvodů obcí s rozšířenou působností v roce 2002 – – O interrupcích v Polsku	290
---	-----

BIBLIOGRAFIE	302
--------------------	-----

Názory autorů se nemusí vždy shodovat se stanovisky redakční rady.

contents

ARTICLES

<i>Vladimír Srb</i> : Population Trends of Czechia, 1918–2002	229
<i>Lado Růžička</i> : Demographic Revolution in Developing Countries of East and South-east Asia	239
33rd Conference of the Czech Demographic Society “Population and Housing Census 2001 in the Czech Republic”, 21 May 2003	245
<i>Jiřina Růžková – Josef Škrabal</i> : Population and Housing Census 2001 – Introductory Words ...	246
<i>Felix Koschin</i> : Population Structures	249
<i>Jitka Rychtařková</i> : Generation Fertility in the Czech Republic Based on Census 2001	255
<i>Jaroslav Kraus</i> : Regional Fertility Differentiation	263
<i>Dagmar Bartoňová</i> : Households as Measured by the Population and Housing Census 2001	268
<i>Milan Kučera</i> : Housing	274

POPULATION CENSUS

<i>Vladimír Srb</i> : Educational Attainment of the Population over 15 Years Old by Religion, 1 March 2001	278
--	-----

BOOKS AND PUBLICATIONS

The Way We Entered (<i>Vladimír Srb</i>)	282
Where Do We Come from, Who Are We, Where Are We Heading for? (<i>Milan Kučera</i>)	283
Historical Anthropology (<i>Josef Porsch</i>)	284
Pronatalist Policy from the Point of View of an Economist (<i>Jitka Langhamrová</i>)	285

REPORT – SURVEYS – BIBLIOGRAPHY

❁ DEMOGRAFIE

© Český statistický úřad 2003

Vydává ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD ve Studiu GSW, Čs. armády 31, 160 00 Praha 6.

Řídí redakční rada: Ing. Jiřina Růžková, CSc. (předsedkyně redakční rady), Mgr. Věra Hrušková, CSc. (výkonná redaktorka), PhDr. Milan Aleš, RNDr. Ludmila Fialová, CSc., Doc. Ing. Zuzana Finková, CSc., Prof. MUDr. Jan Holčík, DrSc., Doc. RNDr. Felix Koschin, CSc., Ing. Milan Kučera, PhDr. Věra Kuchařová, CSc., Ing. Jitka Langhamrová, CSc., Prof. Ing. Zdeněk Pavlík, DrSc., Prof. Ing. Vladimír Roubíček, CSc., Doc. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc., Doc. Ing. Eduard Souček, CSc., JUDr. Vladimír Srb, Ing. Miroslav Šimek.

Vychází čtyřikrát ročně. Informace o předplatném podává a objednávky přijímá redakce.

Poštu zasílejte na adresu: Praha 8 – Karlín, Sokolovská č. n. 142, PSČ 186 04, e-mail: hruskova@gw.czso.cz

Adresa redakce: Praha 4 – Braník, Branická 140, PSČ 147 00, telefon: 241 019 163.

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje firma MYRIS TRADE s. r. o., P. O. Box 2, 142 00 Praha 4.

Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s. p., Odštepny závod Praha č. j. nov 6364/98 ze dne 9. 2. 1998

Sazba, grafické zpracování a tisk – Studio GSW, Čs. armády 31, Praha 6, tel./fax: 233 326 945, e-mail: gsw@gsw.cz

Cena jednoho výtisku 33 Kč, roční předplatné 132 Kč + poštovné.
Indexové číslo 46 465 • ISSN 0011-8265 • Reg. zn. MK ČR E 4781.
Nevyžádané rukopisy se nevracejí.

Číslo 4/2003, ročník 45. Rukopis předán tiskárně 2. 10. 2003. Toto číslo vyšlo v prosinci 2003.

VÝVOJ OBYVATELSTVA ČESKA 1918–2002

VLADIMÍR SRB

Population Trends of Czechia, 1918–2002

There is the 85th anniversary in 2003 of the Czechoslovak Republic coming into being. The Republic ceased to exist in 1992, as a consequence of the split to the Czech Republic and the Slovak Republic. The contribution is devoted to population trends in what is today the Czech Republic, presenting analyses of population censuses taken in 1921 to 2001 and population increase in 1918–2002 based on absolute indicators, gross rates and age-specific indicators of natural increase.

Demografie, 2003, 45: 229–238

---

28. října 2003 uplynulo 85 let od vzniku Československé republiky. Jejím jádrem se staly tzv. historické země Čechy, Morava a česká část Slezska. V novém státě představovaly demografické těžiště, které určovalo do značné míry celostátní ukazatele počtu a reprodukce obyvatelstva republiky. Náš příspěvek je věnován vývoji základních demografických ukazatelů v letech 1918–2002.

Ke dni vzniku Československa byl za české země zpětně proveden odhad 9 972 tisíc obyvatel. To představovalo 77 % obyvatelstva nového státu, zatím bez Podkarpatské Rusi.

1. období 1918–1937

První dva poválečné roky byly z hlediska vývoje obyvatelstva roky kompenzační. Je to zřejmé na ukazatelích jeho vývoje.

Československo se ekonomicky konzolidovalo jako první ze středoevropských zemí. Přísná *Rašínova* finanční politika vyvedla zemi z nejhorších zmatků. První poválečná léta byla charakterizována vysokou sňatečností a porodností. Vysoká však byla nadále i úmrtnost. Populační křivky se ustalovaly s tendencí snižování vysokých hodnot. Počet uzavřených manželství v roce 1935, roku nejvyšší nezaměstnanosti, byl o 24,3 % nižší než v průměru let

Tab. 1 Pohyb obyvatelstva 1918-1937 (Population movement, 1918-1937)

Rok, průměr let	Absolutní data						Na 1000 obyvatel ročně					
	sňatky	rozvody	živě narozeni	zemřelí	příroz. přír.	saldo zahr. migrace	sňatky	rozvody	živě narozeni	zemřelí	příroz. přír.	saldo zahr. migrace
1918	57 731	.	120 579	236 035	-115 456	.	5,8	.	12,1	23,6	-11,5	.
1919	123 263	.	189 675	177 428	12 247	.	12,4	.	14,1	12,9	1,2	.
1920-24	112 636	4 658	244 160	157 936	86 224	-12 038	11,1	0,46	24,1	15,6	8,5	-1,2
1925-29	99 204	4 615	213 215	150 557	62 658	-6 556	9,5	0,44	20,4	14,3	6,1	-0,6
1930-34	94 452	5 333	188 216	141 302	46 914	-2 116	8,8	0,50	17,5	13,2	4,3	-0,2
1935	85 247	6 359	161 748	140 878	20 870	-1 044	7,9	0,59	14,9	13,0	1,9	-0,1
1936	88 486	7 552	157 992	139 093	18 879	-1 538	8,1	0,69	14,5	12,8	1,7	-0,1
1937	93 309	7 260	155 996	139 558	16 438	-2 997	8,6	0,67	14,3	12,8	1,5	-0,3

1920-1924, počet živě narozených dětí byl nižší o 36,1 %, počet zemřelých klesl o 11,6 % a přirozený přírůstek o 80,9 %. Pouze rozvodovost rostla v důsledku manželské novely z roku 1920, usnadňující zánik manželství. Snížil se záporný výsledek zahraniční migrace.

Tab. 2 Míry přirozené reprodukce a střední délky života 1920-1937 (Reproduction and life expectancy rates, 1920-1937)

Průměr let, rok	Obecná plodnost 15-49letých	Úhrnná plodnost	Hrubá míra reprodukce	Čistá míra reprodukce	Střední délka života e_0		
					celkem	v tom	
						muži	ženy
1920-1924	85,7	2,852	1,378	1,113	52,0	50,4	53,4
1925-1929	71,1	2,289	1,112	0,901	54,6	53,0	56,2
1930-1934	62,4	1,948	0,947	0,769	56,9	55,1	58,7
1935	54,3	1,678	0,817	0,664	57,9	55,9	59,9
1936	52,6	1,664	0,807	0,656	58,2	56,4	60,0
1937	51,6	1,690	0,819	0,666	58,6	56,7	60,6

V posledním mírovém roce 1937 byla obecná míra plodnosti v Česku nižší o 39, 8 % než v letech 1920-1924, úhrnná plodnost byla nižší o 40,7 % a čistá míra reprodukce klesla o 40,2 %. Ta klesla pod hodnotu „1“ už v roce 1925 (0, 976). Naděje dožití obyvatelstva vzrostla o 12,7 %, u mužů o 9,0 %, u žen o 13,5 %.

Během první republiky byla vykonána *dvě sčítání lidu, domů a bytů*.

Tab. 3 Obyvatelstvo podle příslušnosti k odvětví národního hospodářství v roce 1921 a 1930 (Population by branch of national economy, 1921 and 1930)

Rok	Úhrn obyvatelstva	v tom příslušelo v odvětví (v %)			
		zemědělství, lesnictví, rybářství	průmysl	stavebnictví	ostatní
1921	10 005 734	31,3	33,4	5,6	29,7
1930	10 674 386	25,5	33,2	6,3	35,0

Porovnáním jejich výsledků za obyvatelstvo podle závislosti na *národohospodářských odvětvích* zjišťujeme, že zvýšené industrializaci zemědělství se již tenkrát podařilo snížit podíl obyvatelstva na primárním výrobním sektoru, ale závislost na průmyslu zůstala během deseti let na stejné úrovni. Vzrostl podíl obyvatelstva závislého na terciárním sektoru. Tento vývoj musíme posuzovat i ze zorného úhlu celostátní ekonomiky, která vyžadovala zvýšení industrializace Slovenska, k níž přispívaly i investice a podniky pocházející z Česka.

Československo a české země byly *vícenárodním státním útvarem*, který se mírovými smlouvami zavázal provádět spravedlivou národnostní politiku.

Tab. 4 Obyvatelstvo podle národnosti v roce 1921 a 1930 (Population by nationality, 1921 and 1930)

Rok	Úhrn obyvatelstva	Národnost						
		česká	slovenská	ukrajinská, ruská, rusínská	polská	německá	maďarská	jiná a nezj.
Absolutní data								
1921	10 005 734	6 758 983	15 732	13 343	103 521	3 061 369	7 049	45 737
1930	10 674 386	7 304 588	44 451	22 657	92 689	3 149 820	11 427	48 754
Složení v procentech								
1921	100,0	67,5	0,2	0,1	1,0	30,6	0,1	0,5
1930	100,0	68,4	0,4	0,2	0,9	29,5	0,1	0,5

Při intercenzálním vzrůstu počtu obyvatelstva o 6,7 %, počet obyvatel české národnosti vzrostl jen o málo rychleji (8,1 %). Počet obyvatel německé národnosti se zvýšil o 2,9 %. Polská minorita ztratila v Česku 10,5 % svých příslušníků. Nižší přírůstky německé menšiny souvisely mj. s tím, že přirozená reprodukce byla nižší než v úhrnu obyvatelstva a české etnity. Významný byl vzrůst slovenské a ukrajinsko-rusko-rusínské menšiny v českých zemích související s přistěhovalectvím ze Slovenska a Podkarpatské Rusi z ekonomických důvodů.

2. období 1938–1944

Dobu okupace ohraničujeme roky 1938 a 1944. Demografické údaje za toto období jsou rekonstrukcí statistických dat zjišťovaných odděleně za vnitrozemí, za tzv. sudetské území a odhady za okupovaná území jižních Čech a jižní Moravy. Vývoj obyvatelstva se lišil za vnitrozemí a byl podmíněn politicky i ekonomicky, a rozdílně u obyvatelstva české národnosti a národnosti německé.

Tab. 5 Pohyb obyvatelstva 1938–1944 (Population movement, 1938–1944)

Rok	Absolutní data						Na 1000 obyvatel ročně					
	sňatky	rozvody	živě narození	zemřelí	přiroz. přírůstek	saldo zahr. migrace	sňatky	rozvody	živě narození	zemřelí	přiroz. přírůstek	saldo zahr. migrace
1938	90 391	6 690	163 525	143 115	20 410	.	8,3	0,62	15,0	13,2	1,8	.
1939	134 582	7 441	192 344	146 976	95 368	.	12,1	0,67	17,3	13,2	4,1	.
1940	115 261	7 945	218 043	153 499	64 544	.	10,3	0,71	19,5	13,8	5,7	.
1941	95 720	7 668	208 913	152 048	56 865	.	8,6	0,69	18,8	13,7	5,1	.
1942	103 008	7 992	199 259	153 096	46 143	.	9,3	0,72	18,0	13,8	4,2	.
1943	85 138	8 508	225 379	153 349	72 030	.	7,7	0,77	20,4	13,9	6,5	.
1944	74 124	9 554	230 183	161 457	68 726	.	6,7	0,86	20,7	14,5	6,2	.

Revitalizace reprodukčních procesů začala u německého obyvatelstva již v roce 1939. Postupně se však v důsledku války začala snižovat. V té době nastoupila revitalizace české populace, a to jak ve vnitrozemí, tak v pohraničí.

Obecná míra plodnosti českého a jiného než německého obyvatelstva se ve vnitrozemí Česka zvýšila v letech 1938 až 1944 o 39,3 %, hrubá a čistá míra reprodukce vzrostla o 48,5 % a v roce 1943 překročila kritickou hranici „1“. Úmrtnost civilního obyvatelstva, pokud byla úmrtí zapisována do matrik, zůstala na hladině kolem 59 let. Neevidovaná úmrtí v koncent-

Tab. 6 Obecná míra plodnosti, hrubá a čistá míra reprodukce a střední délka života 1938–1944 (české země bez pohraničí) (General fertility rate, gross and net reproduction rates, and life expectancy, 1938–1944 (Czech Lands, without borderland))

Ukazatel	Rok						
	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Obecná míra plodnosti	54,0	54,0	59,8	60,9	64,8	74,5	75,2
Hrubá míra reprodukce	0,885	0,916	1,032	1,059	1,126	1,299	1,314
Čistá míra reprodukce	0,721	0,746	0,842	0,864	0,917	1,058	1,071
Střední délka života e_0	58,6	58,6	59,2	58,7	58,1	58,6	59,0
v tom: muži	56,6	56,7	57,1	56,7	55,9	56,8	56,9
ženy	60,8	60,6	61,3	60,7	60,2	60,3	61,0

račních táborech a vězeních byla odhadována dodatečně po válce ve výši 55 000 Čechů a Slováků, 71 000 Židů a 5000 Romů.

Tab. 7 Demografické ztráty 1938–1945 (Demographic loss, 1938–1945)

Ukazatel	Češi	Židé	Romové	Němci		Vyšší úmrtnost civilního obyvatelstva	Celkem
				padlí ve válce	v důsledku odsunu		
Absolutní počet	55 000	75 000	5 000	190 000	25 000	75 000	425 000
Podíl (v %) obyv. roku 1938	0,7	63,6	83,3	6,0	0,8	0,7	3,9

Pramen.: V. Srb: Tisíc let obyvatelstva českých zemí. Praha: Karolinum, 2004 (v tisku).

3. období 1945–1979

Ke dni ukončení války 8. května 1945 se odhaduje počet obyvatelstva českých zemí na 10 840 tisíc. Období ohraničujeme rokem 1945 jako prvním mírovým, a rokem 1979 jako posledním rokem zvýšené vitality obyvatelstva českých zemí, i když při kolísavém vývoji během celého období.

Tab. 8 Pohyb obyvatelstva 1945–1979 (Population movement, 1945–1979)

Rok	Absolutní data						Na 1000 obyvatel ročně					
	sňatky	rozvody	živě narození	zemřelí	přiroz. přírůstek	saldo zahr. migrace	sňatky	rozvody	živě narození	zemřelí	přiroz. přírůstek	saldo zahr. migrace
1945–49	92 420	10 598	198 940	126 184	72 756	-534 670	9,9	1,13	21,3	13,5	7,8	-57,2
1950–54	81 221	10 535	179 001	100 412	78 589	432	8,9	1,16	19,6	11,0	8,6	0,0
1955–59	70 943	12 872	150 911	95 274	55 637	-837	7,5	1,35	15,9	10,0	5,9	-0,1
1960–64	77 233	14 039	139 343	99 053	40 290	-1 452	8,0	1,45	14,4	10,3	4,1	-0,2
1965–69	86 666	18 036	141 530	111 141	30 389	-6 545	8,8	1,83	14,4	11,3	3,1	-0,7
1970–74	95 078	23 553	168 334	123 231	45 103	-2 077	9,6	2,38	17,0	12,5	4,6	-0,2
1975–79	92 029	26 080	182 386	126 169	56 217	-1 009	9,0	2,56	17,9	12,4	5,5	-0,1

Na reprodukci obyvatelstva mělo vliv kromě sociálně-ekonomických podmínek i měnící se věkové složení. Proto se liší komparativní data absolutních a věkově specifikovaných ukazatelů. Počet sňatků nejprve klesal z vysokých hodnot poválečných, v nichž se promítly sociální změny v populaci (snížení věku zralosti z 21 na 18 roků, faktický zánik institutu věna, zvýšení ekonomické nezávislosti žen na mužích), poté začal růst v důsledku zvyšování počtu potenciálních snoubenců narozených už po válce. Permanentně rostl počet rozvodů. I absolutní počty zemřelých se vyvíjely na základě změn ve věkové struktuře, avšak i v měnících se podmínkách.

kách zdravotnictví. Redukován byl přirozený přírůstek obyvatelstva. Bilance zahraničního stěhování, vycházející z legální migrace, byla po celou dobu značně nespolehlivá.

Tab. 9 Přirozená reprodukce obyvatelstva 1945–1979 (Natural movement of the in population, 1945–1979)

Průměr let	Sňatky na 1000 nevdaných žen starších 15 let	Rozvody na 1000 vdaných žen	Obecná plodnost 15–49letých žen	Úhrnná plodnost	Hrubá míra reprodukce	Čistá míra reprodukce	Střední délka života e_0		
							celkem	v tom	
								muži	ženy
1945–1949 ¹⁾	.	.	82,0	2,920	1,403	1,289	61,3	58,6	64,0
1950–1954	62,9	4,63	78,0	2,706	1,310	1,241	66,6	64,2	68,9
1955–1959	54,9	5,43	66,8	2,398	1,163	1,120	69,6	67,0	72,1
1960–1964	55,2	5,81	61,8	2,194	1,066	1,035	70,4	67,5	73,4
1965–1969	57,5	7,21	59,2	1,964	0,953	0,952	70,2	66,8	73,5
1970–1974	62,0	9,25	68,6	2,158	1,049	1,020	70,0	66,6	73,5
1975–1979	61,3	9,97	75,1	2,352	1,146	1,119	70,7	67,2	74,2

¹⁾ V roce 1945 a 1946 bez německého obyvatelstva.

Věkově specifické ukazatele zpřesňovaly ukazatele absolutní v tom směru, že se potvrzoval měnící se vývoj sňatečnosti, růst rozvodovosti a klesání přirozené reprodukce. *Úhrnná plodnost* 1975–1979 byla o 19,5 % nižší než v letech 1945–1949, čistá míra reprodukce byla nižší o 13,2 % a pod záchovnou „jedničku“ klesla nejprve v letech 1959–1961, a poté v letech 1966–1972. Nad touto hranicí však byla v důsledku pronatalitních opatření od roku 1973 do roku 1979, a to poslední v dalším dlouhodobém vývoji.

Naděje dožití rostla po válce až do padesátých a šedesátých let. Poté se celé desetiletí snižovala, resp. stagnovala. Příznivý zlom úmrtnosti klademe do roku 1972. V roce 1974 (16. července) dosáhly české země 10 mil. obyvatel.

V letech 1945–1947 byl proveden *odsun většiny německého obyvatelstva*. Data uváděná českými i německými prameny se rozcházejí. Zde uvádíme bilance vyčíslované *Státním úřadem statistickým* v rekapitulaci údajů o znovuosídlení českého pohraničí 1945–1952.

Tab. 10 Odsun německého obyvatelstva z českých zemí 1945–1947 (Transfer of German population out of the Czech Lands, 1945–1947)

Počet Němců k 1. 5. 1945	Neorganizovaný odsun 1945–1946	Organizovaný odsun 1945–1946	Dodatečný odsun 1947	Celkem	Počet Němců 22. 5. 1947
3 000 000	650 000	2 100 000	70 000	2 820 000	180 000

Pramen.: Osídlení pohraničí v letech 1945–1952. Praha: Státní úřad statistický. Zprávy a rozbory, řada 12–0, 1953.

V období 1945–1979 byla provedena *tři sčítání lidu, domů a bytů*. První, v roce 1950 uskutečněné jako „národní sčítání“ a zahrnující i ekonomické soupisy, zjistilo v Česku 8 896 133 přítomných obyvatel. Proti roku 1930 to znamenalo úbytek 16,7 % přítomného obyvatelstva. Počet bydlícího obyvatelstva činil 8 811 405 obyvatel.

Tab. 11 Obyvatelstvo podle příslušnosti k odvětví národního hospodářství v roce 1950, 1961 a 1970 (Population by branch of national economy, 1950, 1961 and 1970)

Rok	Úhrn obyvatelstva	v tom příslušelo v odvětví (v %)			
		zemědělství, lesnictví, rybářství	průmysl	stavebnictví	ostatní
1950	8 896 133	18,4	33,3	4,5	43,8
1961	9 571 531	15,9	37,5	7,5	39,1
1970	9 807 697	11,7	34,4	7,2	46,7

Politické a sociálně ekonomické změny zjištěné v roce 1950 nebyly – kromě zemědělství – výrazné. Ekonomická závislost obyvatelstva na hlavních *odvětvích národního hospodářství* se promítla ve snížení podílu závislých na primárním ekonomickém sektoru z 25,5 % předválečných na 18,4 % poválečných. Podíl závislých na průmyslu zůstal kolem 33,0 %, stavebnictví dokonce oslabilo. Posílen byl pouze terciární sektor, a to v oblasti administrativy.

Ani padesátá léta neznamenała mimořádné změny ekonomické struktury Česka. Industrializace sice celostátně pokračovala, avšak v Česku byla bržděna, a úsilí o industrializaci státu se soustředovalo na Slovensko. V Česku byla *industrializace* zaměřena na ekonomicky slabé okresy a v tomto směru byl proces zprůměrnění a vyrovnávání meziokresních rozdílů úspěšný.

Kolem roku 1960 bylo dosaženo v Česku žádoucí hladiny industrializace; její hladina se několik let udržovala na stejné výši kolem 33,0 %, ale už sčítání 1970 zaznamenalo mírné snížení míry zprůměrnění. Protože pokračovala i deagrarizace národní ekonomiky, bylo možno posilovat terciární sféru.

Tab. 12 Obyvatelstvo podle národnosti v roce 1950, 1961 a 1970 (Population by nationality, 1950, 1961 and 1970)

Rok	Úhrn obyvatelstva	Národnost						
		česká	slovenská	ukrajinská, ruská, rusínská	polská	německá	maďarská	jiná a nezj.
Absolutní data								
1950	8 896 133	8 343 558	258 025	19 384	70 816	159 938	13 201	31 211
1961	9 571 531	9 023 501	275 997	19 549	66 540	134 143	15 152	36 649
1970	9 807 697	9 270 617	320 998	16 413	64 074	80 903	18 472	36 220
Složení v procentech								
1950	100,0	93,8	2,9	0,2	0,8	1,8	0,2	0,3
1961	100,0	94,3	2,9	0,2	0,7	1,4	0,2	0,3
1970	100,0	94,5	3,3	0,2	0,7	0,8	0,2	0,3

Národnostní vývoj let 1945–1979 směřoval k další národnostní homogenizaci, byť v odlišných intercenzálních tempích. V letech 1950 až 1961 se počet obyvatelstva zvýšil o 7,6 %, počet českého obyvatelstva vzrostl o 8,1 % na 94,3 %. V dalším deceniu se počet obyvatelstva Česka zvýšil jen o 2,5 % a českého etnika přibýlo 2,7 % na 94,5 %. Významné byly intercenzální přírůstky slovenského a maďarského obyvatelstva, a proti tomu úbytky německého, polského a ukrajinsko-rusko-rusínského.

4. období 1980–2002

Rokem 1980 došlo ve vývoji obyvatelstva České republiky k zásadnímu obratu, a to ve všech ukazatelích. Proti roku 1979 se počet uzavřených manželství snížil z 84 496 na 78 343, počet rozvodů vzrostl z 26 191 na 27 211, počet živě narozených dětí klesl ze 172 112 na 153 801, počet zemřelých vzrostl ze 127 949 na 135 537, přirozený přírůstek klesl ze 44 163 na 18 264. Všechny tyto symptomy nebyly jednorocní. Protahovaly se celá dvě desetiletí, od roku 1994 v akcelerovaném tempu.

Sňatečnost nevdaných 15letých a starších žen se rychle snižovala, až byla v roce 2002 proti průměru let 1980–1984 nižší o 48,7 %. Rozvodovost vdaných se zvýšila o 18,4 %, úhrnná plodnost klesla o 41,5 %, čistá míra reprodukce se snížila o 41,2 %. Kladem bylo snížení úhrnné potratovosti o 50,4 % a prodloužení naděje dožití o 6,5 %, u mužů o 7,4 % a u žen o 5,7 %.

Období 1980–2002 zahrnuje tři sčítání lidu, domů a bytů. V letech 1980 až 1991 se počet obyvatel bilančně zvýšil o pouhých 10 288 bydlících osob, a to jen díky aktivním bilancím zahraničního stěhování, o jehož správnosti však možno vyslovovat značné pochybnosti. Přel-

Tab. 13 Pohyb obyvatelstva 1980–2002 (Population movement, 1980–2002)

Průměr let, rok	Absolutní data						Na 1000 obyvatel ročně					
	sňatky	rozvody	živě narození	zemřeli	přiroz. přírůstek	saldo zahr. migrace	sňatky	rozvody	živě narození	zemřeli	přiroz. přírůstek	saldo zahr. migrace
1980–84	78 981	28 496	142 870	132 674	10 196	2 065	7,7	2,76	13,8	12,9	1,0	0,2
1985–89	81 758	30 623	132 236	128 981	3 255	2 386	7,9	2,96	12,8	12,5	0,3	0,2
1990–94	72 292	30 232	121 845	121 869	-24	6 140	7,0	2,93	11,8	11,8	0,0	0,6
1995–99	55 041	30 547	91 441	112 547	-21 106	10 093	5,3	2,96	8,9	10,7	-2,0	1,0
1994	58 440	30 939	106 579	117 373	-10 794	9 942	5,7	3,00	10,3	11,4	-1,0	1,0
1995	54 956	31 135	96 097	117 913	-21 816	9 999	5,3	3,00	9,3	11,4	-2,1	1,0
1996	53 396	33 113	90 446	112 782	-22 336	10 129	5,2	3,20	8,8	10,9	-2,2	1,0
1997	57 804	32 465	90 657	112 744	-22 087	12 075	5,6	3,20	8,8	10,9	-2,1	1,2
1998	55 827	32 363	90 535	109 527	-18 992	9 488	5,3	3,10	8,8	10,6	-1,8	0,9
1999	53 523	23 657	89 471	109 768	-20 297	8 774	5,2	2,30	8,7	10,7	-2,0	0,9
2000	55 321	29 704	90 910	109 001	-18 071	6 539	5,4	2,90	8,8	10,6	-1,8	0,6
2001	52 374	31 586	90 715	107 755	-17 040	-8 551	5,1	3,10	8,9	10,5	-1,7	-0,8
2002 ¹⁾	52 732	31 758	92 786	108 243	-15 457	12 290	5,2	3,10	9,1	10,6	-1,5	1,2

¹⁾ Vývoj v roce 2003 pokračoval v tendencích let 1998–2002.

Tab. 14 Přirozená reprodukce obyvatelstva 1980–2002 (Natural reproduction rates of population, 1980–2002)

Průměr let, rok	Sňatky na 1000 nevdaných žen starších 15 let	Rozvody na 1000 vdaných žen	Obecná plodnost 15–49letých žen	Úhrnná plodnost	Hrubá míra reprodukce	Čistá míra reprodukce	Úhrnná potratovost	Střední délka života e_0		
								celkem	v tom	
									muži	ženy
1980–84	51,5	10,96	58,7	2,001	0,973	0,953	1,230	70,7	67,1	74,3
1985–89	50,8	11,86	52,8	1,922	0,937	0,922	1,616	70,6	67,1	74,1
1990–94	41,2	11,85	46,4	1,714	0,833	0,821	1,421	72,3	68,6	76,0
1995–99	28,3	12,28	34,6	1,185	0,576	0,570	0,772	74,1	70,6	77,5
1994	32,6	12,24	40,1	1,438	0,700	0,690	0,925	73,0	69,4	76,6
1995	29,9	12,32	36,0	1,278	0,621	0,612	0,840	73,2	69,7	76,6
1996	28,8	13,21	34,0	1,185	0,577	0,570	0,812	73,8	70,4	77,3
1997	30,2	13,05	34,3	1,173	0,570	0,563	0,767	74,0	70,5	77,5
1998	28,3	13,09	34,5	1,157	0,562	0,556	0,745	74,6	71,1	78,1
1999	27,1	9,64	34,3	1,133	0,552	0,547	0,696	74,8	71,4	78,1
2000	27,7	12,15	35,0	1,144	0,551	0,546	0,631	75,0	71,6	78,4
2001	26,2	12,92	34,9	1,140	0,560	0,550	0,610	75,3	72,1	78,5
2002 ¹⁾	26,4	12,98	35,7	1,170	0,570	0,560	0,610	75,3	72,1	78,5

¹⁾ Vývoj v roce 2003 pokračoval v tendencích let 1998–2002.

sto je nutno tyto bilance respektovat. Nečekaně se zvýšil počet obyvatelstva závislého na prvním sektoru, jak vyplývá ze struktury ekonomicky činných osob (třídění za „příslušné obyvatelstvo“ se v roce 1991 neprovádělo). Důvodem byly restituce zemědělských závodů. Data za rok 1980 a 1991 nejsou plně srovnatelná, protože porovnáváme podíly „příslušných“ (r. 1980) a podíly „ekonomicky činných obyvatel“ (r. 1991). Srovnání je proto možné teprve za sčítání 1991 a 2001.

Tab. 15 Obyvatelstvo podle příslušnosti k odvětvím národního hospodářství v roce 1980, 1991 a 2001 (Population by branch of national economy, 1980, 1991 and 2001)

Rok	Úhrn obyvatelstva	v tom příslušelo v odvětví (v %)			
		zemědělství, lesnictví, rybnářství	průmysl	stavebnictví	ostatní
1980	10 291 927	10,2	33,2	7,7	48,9
1991	10 302 215 ¹⁾	11,6	37,3	7,6	43,5
2001	10 230 060 ¹⁾	4,4	29,0	8,7	57,9

¹⁾ Struktura ekonomicky aktivního obyvatelstva; třídění za úhrn obyvatelstva nebylo provedeno. EA v roce 1991 5 421 102, v roce 2001 5 253 400.

Dramaticky se snížil počet ekonomicky činných osob v zemědělství, lesnictví a rybolovu, významným tempem však také podíl osob činných v průmyslu. Podle očekávání došlo ke zvýšení ekonomicky činných v „ostatních“ odvětvích, patřících do terciární sféry. Určité rozdíly mezi oběma cenzy však mohou vyplývat i z *menší srovnatelnosti* nové klasifikace odvětví s klasifikací z roku 1991. Důležitým poznatkem sčítání 1991 a 2001 je ovšem i rozdíl v počtu ekonomicky činných obyvatel, jejichž počet se snížil o 3,1 %. *Intenzita ekonomického zapojení* klesla z 89,9 ekonomicky činných na 100 obyvatel ve věku 15–59 let v roce 1991 na 78,5 v roce 2001.

Tab. 16 Obyvatelstvo podle národnosti v roce 1980, 1991 a 2001 (Population by nationality, 1980, 1991 and 2001)

Rok	Úhrn obyvatelstva	Národnost						
		česká ¹⁾	slovenská	ukrajinská, ruská, rusínská	polská	německá	maďarská	jiná a nezj.
Absolutní data								
1980	10 291 927	9 733 925	359 370	15 322	66 123	58 211	29 676	39 300
1991	10 302 215	9 770 527	314 877	13 282	59 383	48 556	19 932	75 658
2001	10 230 060	9 641 129	193 190	35 587	51 968	39 106	14 672	254 408
Složení v procentech								
1980	100,0	94,6	3,5	0,1	0,6	0,6	0,2	0,4
1991	100,0	94,8	3,1	0,1	0,6	0,5	0,2	0,7
2001	100,0	94,2	1,9	0,3	0,5	0,4	0,1	2,5

¹⁾ V roce 1991 a 2001 národnost „česká“, „moravská“ a „slezská“.

Sčítání lidu, domů a bytů 2001 se stalo mezníkem v populačních cenzech i tím, že *nově bylo vymezeno obyvatelstvo České republiky* jako souhrn obyvatel s trvalým bydlištěm v Česku plus cizí státní příslušníci, žijící v Česku na základě povolení k pobytu delším než 90 dní. Přes toto rozšíření okruhu „obyvatel České republiky“, byl jejich počet k 1. březnu 2001 o 0,7 % nižší než v roce 1991.

Národnostní složení této nově vymezené populace České republiky se změnilo v řadě případů. Při celkovém snížení počtu obyvatelstva o 0,7 % klesl počet obyvatel české národnosti o 1,3 %, a to hlavně tím, že snížení přirozené reprodukce se týkalo především obyvatel většinového národa republiky. Tím se snížil i jeho podíl na úhrnu obyvatelstva státu. Výrazný byl úbytek obyvatel slovenské národnosti (–38,6 %), dále úbytek Poláků o 12,5 %, Němců o 19,5 % a Maďarů o 26,4 %. Z násobil se však počet Ukrajinců, Rusů a Rusínů 1,7krát, ale především příslušníků „ostatních národností“ a obyvatel s nezjištěnou etnicitou (3,4krát).

Významnou charakteristikou pohybu obyvatelstva 1980–2002 bylo *snížování vnitřního stěhování*. Z 265 tisíc ročních migrantů v roce 1980 se počet osob měnících obec trvalého pobytu na území Česka postupně snižoval až na 200 tisíc v průměru let 1996–2000.

Měníci se ukazatele přirozené měny vedou ve značném rozsahu ke změnám ve věkovém složení obyvatelstva republiky. Vyjdeme-li jen z poválečného vývoje, zjišťujeme, že *děti mladší 15 let* představovaly při sčítáních lidu 1950 24,0 %, v roce 1961 25,3 %, v roce 1970 21,2 %, v roce 1980 21,0 % a v roce 2001 pouze 16,2 % celostátní populace. Proti tomu při uvedených šesti sčítáních byl podíl *obyvatel starších 60 let* následovný: 12,4 → 14,8 → 13,4 → 16,9 → 17,8 → 18,4 %.

Dlouhodobý vývoj obyvatelstva dnešní České republiky byl vždy charakterizován jako *extenzivní*, neefektivní, a to z důvodu poměrně příznivé porodnosti při současné vysoké úmrtnosti. Tato situace se v posledních letech změnila v tom, že při snížení porodnosti sice klesla i úmrtnost, ale nikoli tak, aby se reprodukce stala intenzivní, efektivní. K tomu má populace Česka ještě stále velmi daleko.

Nepříznivé důsledky současné hladiny reprodukce vedoucí jednak ke *snižování počtu obyvatelstva*, jednak *k jeho stárnutí* s důsledky pro nepříznivý poměr obyvatel v produkčním a mimoprodukčním – zejména poprodukčním věku – jsou nyní obecně známé nejen odborným kruhům, ale také politikům. Rozhodnutí o směřování *populační politiky* je tedy na nich.

Je jasné, že ani při masové podpoře zvýšení realizované plodnosti nelze počítat s jejím zvýšením na úroveň jejího dnešního minimálně potřebného zdvojnásobení. Přitom *imigrační politika* České republiky je *zcela nejasná* a ve svých pokusech *zcela neúčinná*. Jde tedy ve vývoji obyvatelstva o aktuálně neřešitelnou situaci. Vize o vývoji českého státu a české společnosti tak mají jen hypotetický charakter.

85. výročí vzniku Československé republiky a její zánik v roce 1992 nás staví i před vyslovené *politické aspekty* těchto událostí. Vznik Československé republiky byl dovršením snah českých a slovenských politiků přinejmenším od poloviny 19. století a byl realizován *Masarykem, Benešem* a *Štefánikem* za úplného souhlasu české a slovenské politické reprezentace v roce 1918 i s vědomím, že vzniká stát se značným podílem národnostních menšin, které nový stát nebudou milovat a podporovat. Jeho vzniku však byl *přirozeným završením* sjednocovacího programu politiků českého a slovenského národa delšího než sto let.

K 85. výročí se dnes hlásí téměř všichni současní významní politici. Někteří však neprávem. Poslední číslo *Newsletter* vydávaných *Centrem pro ekonomiku a politiku* (CEP) přineslo v lednu tr. několik příspěvků věnovaných *Rozdělení Československa očima dneška* s retrospektivním pohledem na jeho vznik v roce 1918. V úvodním příspěvku napsal *V. Klaus* mj.: „...vznik Československa v roce 1918 byl umělým procesem, který historické změny, které nastaly, nebyl schopen přežít ani vznik fašismu, ani kolapsu komunismu. Nechtěl jsem se s tím dlouho smířit, ale musím přiznat, že to bylo tak“. *Jiří Weigl* z CEPu napsal: „Spojení Čechů a Slováků v jednom státě v roce 1918 bylo účelovou konstrukcí, která měla české straně umožnit převahu nad českými Němci, nepřejíci české suverenity, a Slovákům měla zajistit ochranu před brutální maďarizací, která na přelomu století vrcholila“. Kromě uvedených politiků se k rozdělení Československa v souhlasném smyslu vyslovily i další významné osobnosti jako *J. Bachora* (CEP), *M. Bednář* z Filozofického ústavu AV ČR, *J. Dejmek* v Historického ústavu AV ČR, *P. Hájek*, publicista, *J. Jakubisko*, režisér, *J. Kinkor*, ekonom, *P. Mach* (CEP), *M. Loužek* (CEP), *V. Pavlíček* z Právnické fakulty UK, *M. Říman*, poslanec, *K. Steigerwald* z MF Dnes a *J. Zahradil*, poslanec a místopředseda zahraničního výboru PSP ČR.

Vznik Československé republiky v roce 1918 však bude patřit v historii vždy k významným mezníkům jak českého, tak slovenského národa a 85. výročí jejího vzniku k *důležitým mezníkům v jejich státnosti*. V tomto smyslu je míněn i tento demografický příspěvek, připomínající období 1918 až 2002 i jako demografické východisko dnešní České republiky při hledání její identity i v rámci Evropské unie.

VLADIMÍR SRB (1917) byl v letech 1946–1982 pracovníkem Státního úřadu statistického, později Federálního statistického úřadu. Je autorem nebo spoluautorem učebnic demografie (1965, 1971) a populačních atlasů (1947, 1965). Demografii přednášel na Filozofické fakultě UK, Vysoké škole ekonomické, Vojenské akademii a v dalších institucích. Je zakládajícím členem Československé demografické společnosti (1954), spoluzakladatelem časopisu Demografie (1959), Demosty (1968). Věnuje se hlavně populační politice, demografii národností, včetně Romů, demografii měst a bytové politice.

Summary

There is the 85th anniversary in 2003 of the Czechoslovak Republic coming into being. The Republic ceased to exist in 1992, as a consequence of the split to the Czech Republic and the Slovak Republic. The contribution is devoted to population trends in what is today the Czech Republic, presenting analyses of population censuses taken in 1921 to 2001 and population increase in 1918–2002 based on absolute indicators, gross rates and age-specific indicators of natural increase. The analyses reflect political, economic and cultural changes experienced by the Czech population. The deep changes in its natural increase began in 1980 and resulted in the loss of dynamics. Since 1994, the trend has been labelled as dangerous for the development of entire society: decrease and ageing of the population, disproportion between working-age and other population.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review

ROČNÍK 39, ČÍSLO 4, SRPEN 2003

Editorial (Marek Skovajsa) 444

GENDER

Alena Křížková: Kariérní vzorce žen v managementu. Strategie žen v rámci genderového režimu organizace 447
Kateřina Nedbálková: Má vězení střední rod? aneb Maskulinita a femininita ve vězeňských subkulturách 469

ZE SOCIOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ

Klára Vlachová: Dynamika pozitivní a negativní stranické identifikace v České republice 487
Blanka Řeháková: Vzorce přátelství v české společnosti 509

METODOLOGICKÁ RUBRIKA

Tomáš Kostecký, Daniel Čermák: Výběrová šetření a analýza agregátních dat – diskuse na téma použitelnosti různých přístupů v komparativních analýzách politického chování 529

RECENZNÍ STATĚ

Stein Ringen: Evropa na pokraji úpadku: kam až může vést populační krize . . 551

DOKUMENT - RECENZE - ZPRÁVY A INFORMACE

Vydává Sociologický ústav AV ČR, objednávky přijímá Postservis, Poděbradská 39, 190 00 Praha 9, tel. 800104410

DEMOGRAFICKÁ REVOLUCE V ROZVOJOVÝCH ZEMÍCH VÝCHODNÍ A JIHOVÝCHODNÍ ASIE

LADO RŮŽIČKA

Demographic Revolution in Developing Countries of East and South-east Asia

The author discusses the varying decreases in birth and death rates in the developing countries of Asia and impacts thereof, i.e. demographic ageing.

Demografie, 2003, 45: 239–244

V uplynulých padesáti letech řada převážně rozvojových zemí v Asii prošla obdobím neo-byčejného poklesu porodnosti. V polovině 20. století se v této oblasti průměrný úhrn čistých specifických plodností žen v reprodukčním věku pohyboval okolo šesti dětí (UN, 2001). Koncem století tento ukazatel klesl více než o polovinu, zhruba na 2,7 dětí na jednu ženu. Jak známo, souhrnné ukazatelé za rozsáhlou oblast zakrývají rozdíly, zhusta podstatné, mezi jednotlivými územními složkami té oblasti. A tak stojí za povšimnutí, že v řadě rozvojových zemí Asie byla v období 1995–2000 reprodukční míra již pod úroveň potřebnou k obnovení současné generace budoucnosti, tedy méně než 2,1 dětí na ženu. Nejvýraznější byl tento trend v zemích východní Asie: v Japonsku, Tchaj-wanu, Korejské republice a Hongkongu. K nim se připojila Čína asi od poloviny 90. let. V jihovýchodní Asii je hladina porodnosti pod reprodukčním minimem již více než 25 let v Singapuru. Z ostatních zemí v této oblasti nedosahuje porodnost reprodukční minimum jen v Thajsku. V Indonésii, Filipínách, Vietnamu, Kambodži a Laosu porodnost sice rovněž poklesla, ale je stále podstatně vyšší, než je reprodukční minimum. Poměrně vysoká úroveň porodnosti setrvává ve všech zemích jižní a západní Asie s výjimkou Srí Lanky, kde pravděpodobně v posledních několika letech úhrn specifických plodností dosáhl 2,1 dětí na ženu (UN, 2000: 167). Avšak i ve státech, jejichž reprodukční míra převyšuje 2,1 dětí na ženu, existují oblasti – jako je např. Kerala v Indii nebo Bali v Indonésii, kde je reprodukce pod touto úrovní. Podle odhadu OSN je však úroveň porodnosti v některých rozvojových zemích západní Asie stále velmi vysoká. Koncem 20. století dosahovala snad až 6,9 dětí v Afghánistánu a dokonce 7,6 dětí na ženu v Jemenu. Naproti tomu v Íránu a v dnes nezávislých zemích bývalé sovětské střední Asie úhrn specifických plodností se pohyboval v této době okolo 2,3 až 4,2 dětí na ženu.

Souběžně s poklesem porodnosti klesala ve všech těchto zemích úmrtnost, zprvu zejména kojenecká a dětská, ale později i úmrtnost dospělých. Střední délka života dítěte narozeného v této části světa nebyla v polovině 20. století o mnoho vyšší než 40 roků; dítě narozené koncem tohoto století má podle odhadu *Spojených národů* (UN, 2001) naději na 66 let života. Rozvojové země dosáhly v posledních 50 letech snížení úmrtnosti a podstatné zlepšení zdravotního stavu svého obyvatelstva, zejména dětí a žen, za hospodářských podmínek, jež byly většinou značně pod tou úrovní, na které podobná délka života převládla v zemích hospodářsky vyspělých. Tak např. národní důchod v Austrálii, Spojeném království a ve Spojených státech byl okolo 6000 USD na osobu v době, kdy ve 20. a 30. letech minulého století dosáhly střední délky života 60 roků. Když Malajska, Filipíny a Pákistán dospěly k tomu bodu asi

Tab. 1 Úhrn čistých specifických plodností na ženu v reprodukčním věku v Asii v letech 1950–2000 (Overall net specific fertility rate per woman at childbearing age in Asia, 1950–2000)

Oblast	1950–1955	1960–1965	1970–1975	1980–1985	1990–1995	1995–2000
východní Asie	5,68	5,16	4,46	2,46	1,88	1,76
Čína	6,22	5,72	4,86	2,55	1,92	1,80
Hongkong	4,44	5,31	2,89	1,80	1,22	1,17
Japonsko	2,75	2,02	2,07	1,76	1,49	1,41
Korejská republika	5,40	5,63	4,28	2,23	1,68	1,51
jižní Asie	6,08	6,00	5,60	4,79	3,99	3,58
Bangladéš	6,70	7,10	6,40	5,30	4,30	3,80
Indie	5,97	5,81	5,43	4,48	3,70	3,32
Pákistán	6,28	6,28	6,28	6,23	5,83	5,48
Srí Lanka	5,94	5,50	4,08	3,40	2,40	2,10
jihovýchodní Asie	5,95	6,09	5,53	4,24	3,24	2,83
Indonésie	5,49	5,42	5,20	4,11	3,00	2,60
Filipíny	7,29	6,85	6,00	4,95	4,14	3,64
Singapur	6,40	4,93	2,62	1,69	1,75	1,60
Thajsko	6,40	6,40	4,97	3,05	2,10	2,10
Vietnam	5,75	7,25	6,70	4,50	3,30	2,50
západní Asie	6,40	6,21	5,62	4,98	4,23	3,86

Pramen.: United Nations, 2001.

o 30–35 let později, byl jejich národní důchod na osobu jen okolo 2000 USD. A v Indii, Srí Lance, Vietnamu, Korejské republice a v Bangladéši byl průměrný národní důchod patrně v rozmezí jen 900–1300 USD, když i tam úmrtnost poklesla na úroveň odpovídající průměrné délce života 60 roků. V mnohých asijských zemích mívaly ženy kratší průměrnou délku života než muži. Spolu s klesající úmrtností tato nevýhoda žen skoro ve všech asijských zemích vymizela a ženy tam mají dnes delší střední délku života než muži. Tato výhoda žen se zvětšuje s postupem času.

Důsledky těchto demografických změn jsou rozsáhlé a pronikavé. Ovlivňují věkovou strukturu populace a vedou k jejímu demografickému stárnutí. V mnoha zemích se očekává, že nastane úbytek pracovních sil a zvýšení indexu závislosti osob ve věku 60 let a více na 100 osob ve věkové skupině 15–59 let. Rozdíl v průměrné délce života mužů a žen se promítá výrazně do převahy žen v populaci staršího věku; většina z nich jsou vdovy. Zmíněné demografické změny mají nejen důsledky hospodářské, ale i v mnohém ohledu silnější dopad kulturní, protože se odehrávají zhusta v sociálním prostředí, v němž mají převahu hluboce zakořeněné tradice. Mnohé z těchto tradičních přístupů se jeví nastupujícím novým generacím jako konzervativní a značně omezující, a tak dochází k mezigeneračním konfliktům mnohdy spojeným s rozvrtem rodinných vztahů a dokonce i s násilím. Násilné prosazování změny se neomezuje jen na mezirodinné vztahy; v některých podmínkách má často rozvratný politický dopad.

Mezi asijskými zeměmi, které v posledních desetiletích minulého století snížily úhrnnou plodnost na úroveň nižší než 2 děti na ženu, má výjimečné postavení Japonsko. Tam po 2. světové válce v období 1947–1949 úhrnná plodnost vystoupila krátce na 4,54, ale prudce klesla až na 2,04 o deset let později. Od té doby až do počátku 70. let úhrnná plodnost kolísala okolo této hladiny sotva dostačující k reprodukci obyvatelstva. Pokles úhrnné plodnosti pokračoval poměrně zvolna od poloviny 70. let až do současné doby: v roce 2000 byl ukazatel jen 1,36 dětí na ženu. Tento trend je zčásti důsledkem výrazného vzestupu podílu bezdětných manželství: v roce 1951 se z 1000 sňatků narodilo 974 dětí 1. pořadí; podle porodnosti v roce 2000 by tento podíl klesl na 857.

Obdobně se snížily ukazatele postupných narození dětí dalších pořadí. Výsledek je ten, že podle současné úrovně sňatečnosti a porodnosti by z kohorty živě narozených děvčat 19,3 % zůstalo neprovdáno, 11,5 % se sice provdá, ale manželství bude bezdětné. Další 15,9 % bude mít jen jedno dítě, 36,0 % dvě děti, 14,5 % tři děti a 2,8 % čtyři nebo víc (Ogawa, 2003: 91–92).

Jak došlo k takové změně? Dvě hospodářské a sociální okolnosti, které – jak je známo – úzce souvisejí s odhadem vstupu do manželství a se zvýšením podílu svobodných osob, jsou urbanizace a vzrůst dosažené úrovně vzdělání. V Japonsku vzrostl podíl městského obyvatelstva mezi roky 1975 a 2000 jen poměrně málo – ze 76 % na 79 % – a tak se tento faktor významně neuplatnil v demografickém přechodu. Naproti tomu se výrazně zvýšil podíl mladých lidí, kteří pokračují ve svém vzdělání na univerzitě nebo v institucích podobné úrovně. To platí zejména o mladých ženách. V roce 1975 navštěvovalo univerzitu 32 % žen a 43 % mužů příslušného věku. V roce 2001 tento podíl vzrostl a podíl žen – 48,7 % – dokonce mírně převýšil podíl mužů – 48,6 %. Pokračování ve vzdělání je tedy jednou z hlavních pohnutek změn sňatečnosti (Retherford et al., 2001). Poměrně vysoká úroveň vzdělání žen a příznivá situace na pracovním trhu vedou k tomu, že mnoho japonských žen dává přednost kariéře a zaměstnání před sňatkem a před založením rodiny. Mnohé ženy zůstávají i po sňatku v zaměstnání, kde postupem doby dosáhly téměř stejné úrovně v podmínkách pracovních, zejména finančních, jako muži. Jinou výraznou změnou je, že téměř vymizelo uspořádání sňatků rodinami snoubenců, jež bývalo v Japonsku tradiční (jako je dodnes v jižní Asii, v Indii a Pákistánu). Takové zprostředkovávání sňatku často probíhalo bez souhlasu anebo jen s minimální účastí snoubenců. Mezi lety 1958–1998 podíl aranžovaných sňatků klesl ze 63 % na pouhých 7 %. Další faktor, který dnes ovlivňuje rozhodování o sňatku, je stoupající rozvodovost. Manželství postrádá dnes jistotu, kterou ženám poskytovalo v minulosti. Podle současné úrovně rozvodovosti se odhaduje, že asi 20 % sňatků uzavřených v 90. letech skončí rozvodem (Ogawa, 2003: 95).

Ve snížení porodnosti v Japonsku, kromě odkladu sňatku, převážnou úlohu měla kontrola počtů a zejména vysoká potratovost. Potraty byly povoleny zákonem již v roce 1948 a po řadu let více než jedna polovina těhotenství byla ukončena indukovaným potratem. Kontrace byla až do nedávné doby omezena na použití kondomu s poměrně vysokým podílem nezamyšlených a nechtěných otěhotnění. Teprve v roce 1999 byl v Japonsku povolen přístup k moderním metodám kontroly koncepce – hormonálními pilulkám (Segal, 2003: 129).

Více než třetina obyvatel Asie žije v Číně. Na rozdíl od Japonska, kde ke snížení porodnosti došlo bez zvláštní iniciativy vlády, v Číně byl pokles porodnosti pod reprodukční úroveň zcela výsledkem usilovné vládní politiky – tzv. „politika jednoho dítěte“ vyhlášená v roce 1979 a propagovaná heslem: *později* (sňatek), *děle* (odklad narození dítěte po sňatku), *méně* (dětí v rodině). Čínská vláda však nejen propaguje (a zhusta vnucuje) omezení velikosti, ale stará se o přístup k rozsáhlému výběru antikoncepčních prostředků. Indukované potraty jsou povoleny a nezřídka i vnucovány tam, kde došlo k neplánovanému nebo nechtěnému těhotenství. Novela zákona, který formuluje populační politiku a plánované rodičovství, přijatá Devátým národním lidovým kongresem 29. prosince 2001, pokračuje v prosazování odkladu sňatku a zakládání rodiny a znovu zdůrazňuje nutnost omezení velikosti rodiny na jedno dítě. Aby zajistila pozitivní postoj k této populační politice, slibuje vláda upravit sociální zabezpečení mezi jiným zavedením starobního pojištění a základního zdravotního pojištění.

Podobně jako v Číně byl ve většině asijských zemí pokles plodnosti spojen s více či méně úspěšnou vládní politikou propagující snížení počtu dětí v rodinách a umožňující přístup k antikoncepčním prostředkům a indukovaným potratům. Ve většině asijských zemí, jež v současné době mají porodnost pod úrovní nutnou k reprodukci obyvatelstva, více než polovina žen v manželství používá moderní antikoncepční prostředky (včetně sterilizace). V Thajsku tento podíl dosahuje až 70 % a v Číně dokonce 81 % (Caldwell–Caldwell, 2003: 20–21). Důležité je ale připomenout, že taková populační politika má úspěch tam, kde národní vláda vytváří i jiné

sociální a hospodářské podmínky, zejména zlepšení úrovně zdravotnických služeb a snížení kojenecké a dětské úmrtnosti (např. masovou imunizací proti obvyklým dětským chorobám), zvýšení vzdělanosti, zejména žen, z dostupnosti zdravotní péče ve venkovských oblastech. S výjimkou Číny, kde asi 75 % žen umí číst a psát, v ostatních zemích, jež dosáhly nízké hladiny porodnosti, mají prakticky všechny ženy přinejmenším minimální úroveň vzdělání. Kojenecká úmrtnost je dnes v rozmezí 3–8 úmrtí na 1000 živě narozených v Japonsku, Hongkongu, Singapuru, Tchaj-wanu a Korejské republice, ale podle současných odhadů (UN, 2000) je stále ještě poměrně vysoká v Thajsku (22 ‰) a v Číně (31 ‰).

Pokles porodnosti pod reprodukční hladinu přiměl jedinou vládu – totiž v Singapuru – v polovině 80. let k zavedení pronatalitních opatření, jež směřovala k výběrovému tlaku na rodiny s vysokou úrovní vzdělání, aby měly větší počet dětí. Daňové úlevy a jiné finanční podněty, jež byly součástí této politiky, byly postupně rozšířeny na rodiny se středoškolským vzděláním. Toto zaměření pronatalitní vládní politiky se setkalo se značnou kritikou domácí i zahraniční. Jak se však zdá, žádné z těchto opatření nemělo výrazný vliv na úroveň porodnosti.

Tab. 2 Stárnutí vybraných populací Asie: obyvatelstvo ve věku 65 a více let (Ageing of selected populations of Asia: population at age 65 and over)

Země	Počet obyvatel v tisících		v % z celkového počtu	
	1985	2025	1985	2025
východní Asie	71 517	237 315	8,8	20,0
Čína	56 078	194 196	8,2	19,4
Hongkong	413	1 457	11,5	28,8
Japonsko	12 442	30 541	14,8	29,6
Korejská republika	1 763	7 591	6,8	20,7
jižní Asie	41 939	157 621	6,2	10,9
Bangladéš	3 119	10 978	4,8	7,6
Indie	32 697	118 993	6,7	12,3
Pákistán	2 854	13 553	4,4	8,0
Srí Lanka	754	2 967	5,7	9,1
jihovýchodní Asie	14 834	57 469	5,8	12,6
Indonésie	5 932	24 171	5,6	13,8
Filipíny	1 874	7 702	5,2	10,6
Singapur	132	619	7,7	27,0
Thajsko	1 879	8 213	5,6	15,5
Vietnam	2 685	7 735	6,8	10,7
západní Asie	4 216	17 042	5,7	9,1

Pramen.: United Nations, 1994.

Jedním z důsledků těchto procesů, jenž *van de Kaa* (1987) nazval druhým demografickým přechodem, je stárnutí obyvatelstva. Projevuje se nejvýrazněji tam, kde demografický přechod od vysoké porodnosti a úmrtnosti začal nejdříve: totiž v Japonsku. Tam je už dnes více než 15 % obyvatelstva ve věku 65 let a vyšším, a 11 % je starší než 75 let. Střední délka života – 80 roků – je jedna z nejvyšších ve světě a třetina z těch, kdo se dožili 65. narozenin, oslaví své 85. výročí. Odhad, že v roce 2005 se dožije věku 65 a vyššího 30,5 milionů osob, tedy 2,5krát víc než dnes, je toho zřejmý důsledek. Podle nedávného průzkumu zdravotního stavu obyvatelstva 75 % dotázaných ve věku 65 a starším prohlásilo, že se cítí dobře, a 45 % mužů a 15 % žen v tomto věku byli ekonomicky aktivní (*Kuroda*, 1994).

V hospodářsky pokročilých zemích jako je Japonsko, Singapur, Hongkong, Korejská republika se očekává, že poměrně rychlý postup populačního stárnutí bude spojen s úbytkem osob v pracovním věku. Státní politika proto podporuje v těchto zemích setrvávání v pracov-

ním poměru i po dosažení penzijního věku. Ve většině asijských zemích se však stárnutí populace považuje spíše za sociální než za ekonomický problém. Ve státních rozpočtech se zpravidla soustřeďují dosažitelné prostředky na rozvojové ekonomické plány a financování sociálních opatření je nedostatečné. Tak se zejména pocituje nedostatek prostředků v oblasti speciální gerontologické zdravotní péče a v nedostatečném důchodovém zabezpečení starých osob. Pouze v několika hospodářsky rozvinutých zemích Asie existuje všeobecné penzijní zabezpečení ve stáří. V rozvojových zemích jsou tak zabezpečeni zpravidla jen ti, kdo pracují ve státní službě nebo vyšších platových kategoriích v soukromých podnicích. Dělníci, zemědělci, pracovníci v informálním sektoru¹⁾ – tedy drtivá většina obyvatelstva – takové zabezpečení nemají (UN, 1994). Zpravidla se očekává, že se rodina postará o své zestárlé příslušníky. Z demografických důsledků druhého demografického přechodu je stárnutí populace nevyhnutelné; v Asii se to projevívá v blízké budoucnosti. V roce 2025 podle odhadů OSN (UN, 2002) bude ve světě asi 458,5 mil. žen a 358,6 mil. mužů ve věku 56 a více let. Z nich bude 56 % žen a 61 % mužů, tedy 259,3 mil. žen a 217,8 mil. mužů, žít v Asii. Demografické stárnutí je jeden z populačních problémů, na který je většina zemí v této části světa nejméně připravena.

Literatura

- Caldwell, B. K. – Caldwell, J. C. 2003. *Below-replacement fertility: determinants and prospects in South Asia*. Journal of Population Research, roč. 20, č. 1, s. 19–34.
- Gubhaju, B. – Moriki-Durand, Y. 2003. *Below-replacement fertility in East and Southeast Asia: consequences and policy responses*. Journal of Population Research, roč. 20, č. 1, s. 1–18.
- Kuroda, T. 1994. *The nature and policies of population ageing in Japan*. In United Nations. 1994, *The Ageing of Asian Populations*, New York: United Nations, s. 92–95.
- Ogawa, N. 2003. *Japan's changing fertility mechanisms and its policy responses*. Journal of Population Research, roč. 20, č. 1, s. 89–106.
- Retherford, R. D. – Ogawa, N. – Matsukura, R. 2001. *Late marriage and less marriage in Japan*. Population and Development Review, roč. 27, č. 1, s. 65–102.
- Segal, S. J. 2003. *Under the Banyan Tree. A Population Scientist's Odyssey*. Oxford: Oxford University Press.
- United Nations. 2001. *World Population Prospects: the 2000 Revision*. Roč. 1, Comprehensive Tables. New York: United Nations.
- United Nations. 2000. *Global Population Policy: Database 1999*. New York: United Nations.
- United Nations. 1994. *The Ageing of Asian Populations: Proceedings of the United Nations Round Table on the Ageing of Asian Populations*, Bangkok, 4–6 May 1992. New York: United Nations.
- United Nations. 2002. *World Population Ageing 1950–2050*. New York: United Nations.
- Van de Kaa, D. J. 1987. *Europe's second demographic transition*. Population Bulletin, roč. 42, č. 1, s. 1–38.

LADO (Ladislav) RŮŽIČKA (1920) se demografií – zejména studiu a analýze příčin smrti věnuje od roku 1950 (**Úmrtnost a příčiny smrti obyvatelstva v produkčním věku a Sebevražednost v Československu z hlediska demografického a sociologického**). V 60. a počátku 70. let vydal práci: **Introduction to demography**, spolu s V. Srbem a M. Kučerou **Demografií** a s V. Lamserem **Základy statistiky pro sociology**. V roce 1967 odešel jako expert OSN do USA a pak do Bombaye (dnešní Mumbai) a poté se v roce 1971 natrvalo usadil v Austrálii. Od roku 1971–1985 působí na Australské národní univerzitě v Canberře u prof. J. C. Caldwell, kde přednáší demografii a kde se stal profesorem. S prof. Caldwellem vydal **The End of Demographic Transition in Australia** a **Reflection on the Zero Growth of the Australian Population**. Je spoluzakladatelem Australské demografické společnosti (stejně jako Československé demografické společnosti) a jejím místopředsedou a aktivním členem Mezinárodní unie IUSSP. Nyní se zaměřuje na metodologii demografické analýzy a studium zdravotního stavu obyvatelstva rozvojových zemí v Austrálii a Novém Zélandu. Je stálým spolupracovníkem časopisu Demografie.

¹⁾ Jde o pracující v šedé ekonomice, tedy ty, kteří pracují „za hotové“, bez smlouvy, bez účtu a bez jakéhokoliv výkazu a tak unikají daním a také regulaci pracovního trhu.

Summary

Over last 50 years many countries of Asia, predominantly developing ones, saw a dramatic fall in birth rates. In the mid- 20th century, overall average net specific fertility rates of women at childbearing age were approx. six children in this part of the world (UN, 2001). By the end of the century, this fertility rate went down to roughly 2.7 children per woman. Overall figures for this vast region do not show differences between individual countries: in a number of developing countries of Asia, fertility rates were already below the replacement level in 1995–2000, i.e. less than 2.1 children per woman. This trend was most noticeable in the countries of East Asia. Birth rates remain relatively high in all countries of south and west Asia, except for Sri Lanka. However, also states with fertility rates exceeding 2.1 children per woman have areas below this level, such as Kerala in India or Bali in Indonesia. According to a UN estimate, birth rates in some developing countries of west Asia are still very high. Simultaneously with the falling fertility, all of these countries saw decreasing mortality, at first among infants and children, then also among grown-ups.

These demographic changes have far-reaching and sweeping consequences. They affect the age structure of the population and lead to demographic ageing. Decreasing labour force and rising dependence index of persons aged 60+ per 100 persons at working age (15–59 years) are expected in many countries. These demographic changes influence not only economy, but also they have even more heavy impacts on culture in many respects because they take place predominantly in a social environment with deeply entrenched traditions.

Statistická ročenka České republiky 2003

Český statistický úřad vydává ve 29 kapitolách podrobný přehled ekonomických, sociálních a demografických údajů za rok 2002. Čtenář získá informace např. o inflaci, deflaci, průmyslové a zemědělské výrobě, těžbě dřeva, stavebnictví, o příjmech a výdajích domácností, mzdách, zaměstnanosti, o sňatcích, rozvodech a sebevraždách anebo o návštěvnosti kin a divadel. Ročenka je k dispozici v knižní a elektronické podobě.

Cena: publikace 729 Kč, CD-ROM 500 Kč

Objednávka publikace:
Scientia, s.r.o., obchodní odd.
Radimova 37/50
169 00 Praha 6-Břevnov

Objednávka CD-ROM:
Český statistický úřad
Josefská 6
118 00 Praha 1-Malá Strana
e-mail: objednavky@gw.czso.cz

XXXIII. KONFERENCE ČESKÉ DEMOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI „SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ 2001 V ČESKÉ REPUBLICĚ“, 21. KVĚTEN 2003

Již počtvrté přináší *Demografie* ve zhruba desetiletém odstupu základní informace o přípravě, průběhu a hlavních výsledcích posledního sčítání lidu, domů a bytů, jak byly zachyceny v referátech květnové konference České (dříve Československé) demografické společnosti. V některých letech představují stránky dávných ročníků *Demografie* jedinou obecně dostupnou dokumentaci dřívějších sčítání. Zkrácené referáty nemohou samozřejmě nahradit podrobnější souborné analýzy dat za celou ČR, jaké byly publikovány za sčítání 1961–1980. Ty mají k dispozici již jen autoři, pamětníci, „dědicové“ nebo jsou (snad) uloženy v některých odborných knihovnách.

Zaměření referátů jednotlivých konferencí se postupně měnilo právě tak jako jejich autoři. Referáty byly někdy jen povšechné, někdy zasvěcené – je to patrné i z tabulek provázecjících referáty. Je zajímavé a poučné se k nim vrátit – třeba i z hlediska slibů, jak vyjdou analýzy v souborné publikaci¹⁾.

Na čtyřech konferencích byly předneseny referáty o územním rozvoji obyvatelstva, o úrovni reprodukce podle dat sčítání (plodnost žen), o vývoji počtu a složení domácností – byly tedy zahrnuty především okruhy, pro něž jsou data sčítání nezastupitelná. Někteří členové ČDS vystoupili se svými referáty na těchto konferencích vícekrát, jména některých autorů jsou téměř zapomenuta.

Vstupní referáty o charakteristice sčítání jsou někdy i pokusem o vystižení společenských podmínek, za nichž sčítání probíhalo, nebo hodnocení průběhu a výsledků, jak je viděli vedoucí pracovníci sčítání. Je to zpravidla jediná dokumentace, v níž mohlo být vysloveno i to, co v oficiálních úředních zprávách o sčítání chybělo²⁾.

Zaměření a obsah letošní konference byly do značné míry determinovány nejen rozsahem zpracovaných definitivních údajů, ale také tím, co autoři referátů a jakým způsobem považovali za vhodné stručně sdělit na předem určené téma. K dobrým tradicím těchto konferencí vždy patřilo, že autoři dostali jen celkové téma a obsah si určovali sami. Jak se jim to povedlo, nechtě posoudit čtenáři sami.

Po úvodní charakteristice sčítání 2001 připravené jeho organizátory (J. Růžková a J. Škrabal) podal informaci o některých strukturálních změnách populace ČR F. Koschín. *Změny generační plodnosti po několikadeletém poklesu porodnosti změnou časování rození dětí* hodnotila J. Rychtařková. Na ni navázal svým referátem o regionální diferenciaci plodnosti J. Kraus. *Posouzení vývoje počtů a složení domácností, vyvolaného ve značné míře úbytkem počtu sňatků a tím mladých vdancích žen, se ve svém referátu věnovala D. Bartoňová. Základní charakteristiky úrovně bydlení v závěrečném referátu M. Kučery byly zaměřeny na možné působení bytové situace na časování sňatků.*

Poměrně bohatá diskuse po přednesení referátů ukázala někdy názorové shody, častěji však rozdíly v interpretaci uváděných údajů a tezí. Prognózy změn struktury obyvatelstva a hlavně vývoje úrovně reprodukce se značně liší. Jsou však mnohem více produktem víry než průkaznosti údajů.

Milan Kučera

¹⁾ Květnové konference České demografické společnosti o sčítáních: sčítání 1970 – VII. konference 21. 5. 1975, 10 referátů. *Demografie*, 1975, roč. 17, č. 3, s. 210–239; sčítání 1980 – XIV. konference 9. 5. 1982, 6 referátů. *Demografie*, 1983, roč. 25, č. 1, s. 5–18; sčítání 1991 – XXIV. konference 19. 5. 1993, 6 referátů. *Demografie*, 1994, roč. 36, č. 1, s. 2–19.

²⁾ Jako pamětník sčítání 1961–2001 mohu potvrdit, že žádné z předchozích sčítání neprobíhalo v tak nepříznivé společenské atmosféře jako toto poslední: zpochybňování potřeby sčítání zahájili někteří poslanci, pokračovala v něm řada novinářů, různých „odborníků“, ale i starostů několika obcí či členů zastupitelstev. K tomu přispěly necitlivé zásahy směřující k údajné „ochraně“ individuálních dat, některé nepodařené propagační či vysvětlovací akce bývalé předsedkyně ČSÚ a z toho vyplývající problémy při sběru sčítacích tiskopisů, jejich doplňování a zařazování do operátu sčítání. To bylo také důvodem nutného prodloužení doby přípravy i nebyvale vysokého počtu odpovědí „nejjistěno“. Nešťastné negativní vlivy ohrožující průběh sčítání byly pak dovršeny povodní, která vyplavila budovy ČSÚ. Vedoucí pracovníci sčítání postupně zachraňovali, co se dalo v jednotlivých etapách zachránit. Snad až další generace demografů a pracovníků sčítání bude moci ocenit vše to, co účastníci a kvalifikovaní „diváci“ nemohou. Vstup ČR do Evropské unie snad bude zárukou, že se nesplní naivní předpoklady, že sčítání 2001 bylo u nás poslední v historii.

SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ 2001 – SLOVO ÚVODEM

JÍŘINA RŮŽKOVÁ – JOSEF ŠKRABAL

Sčítání lidu, prováděná u nás i ve většině jiných zemích jednou za deset let, patří mezi nejsložitější a organizačně, finančně i technicky nejnáročnější statistické akce. I když jednotlivá sčítání jsou obsahově do značné míry shodná, každé sčítání má svá specifika při jeho přípravě, provedení i zpracování. Sčítání lidu 2001 bylo v tomto směru oproti minulosti zcela ojedinělé, a to zejména v tom, že bylo „pronásledováno“ mnohými událostmi a zásahy, z nichž některé mají své důsledky i ve výsledcích sčítání a postupu zpracování. Jde zejména o následující:

1. Nelze opomenout již *složitě projednávání zvláštního zákona o sčítání*, které bylo provázeno několikaletým bezúspěšným projednáváním ve vládě ČR. Oddalování jeho schválení již vyvolávalo vážné obavy, zda vůbec bude sčítání uskutečněno. Jeho pozdní přijetí výrazně zkrátilo dobu pro přípravu vlastního sčítání, avšak podařilo se veškeré přípravné práce zajistit v potřebném rozsahu a termínech. **Zákon č. 158/1999 Sb. o sčítání lidu, domů a bytů** nabyl účinnosti dne 7. srpna 1999 a přes nejrůznější problémy lze konstatovat, že vytvořil solidní legislativní rámec a podmínky pro uskutečnění sčítání lidu k 1. 3. 2001.
2. Před sčítáním lidu vypukla zcela nebyvalá „*neprátelská*“ mediální kampaň. Veřejnost byla dnes a denně ovlivňována zejména hrozbami ze zneužití údajů, výzvami k bojkotu sčítání, pochybnostmi o samotném smyslu sčítání a o důvěryhodnosti *Českého statistického úřadu* (ČSÚ) a jeho schopnosti ochránit údaje před zneužitím. K této kampani se svými výroky přidali, resp. v některých případech ji i vyvolávali veřejní činitelé (např. představitel *Úřadu pro ochranu osobních údajů* (ÚOOÚ) a někteří poslanci). I když šlo o pár jednotlivců, dostávalo se jim nebyvalé publicity. V této situaci vznikaly obavy, zda vůbec nějaké věrohodné výsledky budou sčítáním získány. Tyto pesimistické předpovědi se však nenaplnily. I když nelze určitý vliv této kampaně popřít, celá kampaň měla, v duchu rčení „*čeho je moc, toho je příliš*“ téměř obrácený efekt. Naprostá většina obyvatel České republiky sčítací tiskopisy vyplnila a odevzdala. Pouze 261 osob odmítlo na vyzvání sčítacího komisaře vyplnit sčítací tiskopisy za svoji osobu, příp. svoji rodinu, dále 76 osob odmítlo na vyzvání sčítacího komisaře doplnit chybějící údaje a 28 opravit údaje prokazatelně nepravdivé. Jinou otázkou ovšem je tzv. nedopočet sčítání, o kterém se zmiňujeme dále.
3. Sčítání bylo rovněž výrazně ovlivněno zásahy ÚOOÚ. Tento úřad provedl celou řadu prověrek zaměřených na ochranu osobních údajů při provedení a zpracování sčítání a v tomto směru neshledal žádné závady. Jeho výhrady byly nakonec zaměřeny na obsah zjišťovaných údajů ve sčítání. Některými těmito problémy, spočívajícími v rozporu mezi chápáním kompetencí ÚOOÚ a ČSÚ a zněním zákona č. 101/2000 Sb. a 158/1999 Sb., se zabývala i vláda ČR, řešil ji bez výsledku Městský soud v Praze. Některé zásahy ÚOOÚ do obsahu sčítání se podařilo odvrátit. Neuzavřená zůstala otázka, týkající se údajů o „počtu narozených dětí v nynějším nebo posledním manželství“ a o „počtu zaměstnanců u zaměstnavatelů“. Tyto údaje nemohou být zveřejněny. ÚOOÚ uložil jejich likvidaci. V této věci podal ČSÚ ústavní stížnost k Ústavnímu soudu, která dosud není vyřešena.
4. Průběh sčítání byl mj. komplikován některými nově vzniklými skutečnostmi, zejména nepředpokládaným počtem osob a domácností, které využily možnost odevzdat sčítací tiskopisy na obecní úřad, příp. ČSÚ (bylo jich přibližně 250 tisíc) a dále nebyvale vysokým počtem těch, kteří byli sečtení mimo místo svého trvalého pobytu (téměř 750 tisíc). Jejich zařazování do místa trvalého pobytu, dohledávání přesných adres a další práce s tím související, vyvolalo značné nároky na pracoviště ČSÚ v jednotlivých okresech ČR.

Přes výše uvedené skutečnosti se podařilo zajistit jednotlivé etapy provedení sčítání ve stanovených termínech a dodržet i termín zpracování a publikování předběžných výsledků, tj. do 4 měsíců od rozhodného okamžiku sčítání. **Předběžné výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2001** byly vyhlášeny 3. 7. 2001 a současně byly vydány v české a anglické verzi publikace s těmito výsledky. Byly zahájeny práce na přípravě a zpracování definitivních výsledků.

Další vážné komplikace pro zpracování a publikování výsledků sčítání 2001 však přinesl počátek druhé poloviny roku 2002 – srpnové povodně, které zničily mj. celý archiv sčítání lidu s řadou historických dokumentů a publikací minulých sčítání, ale zároveň v jejich důsledku došlo k posunu zpracování výsledků sčítání o více než 4 měsíce. Podstatné ale je, že nedošlo ke zničení dat a že zpracování výsledků, i když se zpozděním, mohlo pokračovat dál.

Úplnost sčítání

Úplnost sčítání, tj. sečtení všech osob, domů a bytů ke stanovenému rozhodnému okamžiku, je hlavním a prvořadým cílem každého sčítání již proto, že výsledky sčítání tvoří základ nových časových řad, z nichž vychází většina statistik a evidencí v příštím desetiletí. Úplnost sčítání je na jedné straně jednou z charakteristik úspěšnosti sčítání, ale na druhé straně výše „nedopočtu“ není zcela přesně zjiřitelná. Hodnotí se většinou porovnáním s existující evidencí obyvatelstva nebo následnými výběrovými šetřeními (obyvatelé jsou dotazováni, zda byli sečteni a ze zjiřtšeného počtu nesečtených se provádí celostátní odhad nedopočtu).

ČSÚ provedl srovnání počtu obyvatel jednak s demografickou bilancí obyvatelstva a dále s centrální evidencí obyvatel *Ministerstva vnitra ČR* (s vědomím, že ani bilance ani evidence nemusí být zcela přesná). Porovnávali se pouze obyvatelé s trvalým pobytem.

Ve většině zemí se za velmi úspěšné sčítání považuje sečtení alespoň 98 % obyvatel. Jak to dopadlo u nás? Bylo sečteno 10 160 tisíc trvale bydlících osob, což je proti demografické bilanci zhruba o 100 tis. trvale bydlících osob méně (tj. o 1,0 %). První odhady v červenci 2001, kdy se vycházelo z předběžných výsledků, byly ještě optimističtější. Následně po kontrole duplicit rodných čísel bylo ze sčítání vyřazeno 62 tisíc osob, u které byl počet obyvatel snížen.

Ve srovnání s **Centrálním registrem obyvatel MV** byl sčítáním zjiřtšen zhruba o 85 tis. nižší počet obyvatel s trvalým pobytem, tj. o necelé jedno procento.

Je možné porovnat rozdíly i z hlediska jednotlivých obcí. Při srovnání sčítání a centrálního registru byl u téměř poloviny obcí (u více než 3 tisíc) rozdíl menší než 1 % a u téměř desetin obcí byl výsledek sčítání stejný s údajem z centrálního registru.

Z těchto porovnání vyplývá, že přes všechny nepříznivé okolnosti, předpovědi a problémy, lze sčítání 2001 z hlediska úplnosti považovat za neočekávaně příznivé. Důvody nezachycení zhruba 1 % obyvatelstva (pomineme-li možné chyby v demografické bilanci a v evidenci obyvatel) mohou být různé. Hlavní příčiny jsou zřejmě následující:

- určitý počet osob nebyl do tiskopisů sčítání zapsán záměrně (osoby, vyhýbající se z různých důvodů jakékoliv evidenci),
  - tisíce občanů nepochybně bylo v době sčítání krátkodobě či dlouhodobě v zahraničí (mohlo jít i o osoby žijící převážně v zahraničí, avšak mající v ČR trvalý pobyt, případně o osoby, které se i léta nezdržují v místě svého trvalého pobytu) a příslušná domácnost je i nevědomky nezapsala do sčítacího tiskopisu. V případě, že by se o takové osobě sčítací komisař dozvěděl, bylo jeho povinností obrátit se na evidenci pobytu a zjistit základní údaje. Je možné, že v některých případech tak učiněno nebylo.
- Další formou hodnocení úspěšnosti sčítání je zjiřřování, v kolika procentech případů sčítané osoby neodpověděly na otázky ve sčítacích tiskopisech.

Ve sčítání 1991 bylo nejvíce nezjiřtšených odpovědí u nepovinné otázky na náboženské vyznání (každá šestá osoba), u ostatních otázek tvořil podíl nezjiřtšených odpovědí většinou několik málo desetin až necelé 1 %, jen výjimečně byl vyšší (odvětví 3,7 %).

Při sčítání 2001 byly dvě nepovinné otázky: a) na dobrovolnou otázku o náboženském vyznání neodpověděl každý dvanáctý občan (8,8 %); bylo to méně než v roce 1991, b) na dobrovolnou otázku o národnosti neodpovědělo 1,7 % obyvatel (což je asi šestkrát více než v roce 1991, kdy však existovala povinnost odpovědět).

Otázkami, kdy se při sčítání 2001 nevyskytl žádný případ „nezjiřtšeno“, jsou: pohlaví, státní občanství, vztah k uživateli bytu. Minimální počet nezjiřtšených odpovědí je u otázky na věk (nezjiřtšený věk u 3,5 tis. osob, tzn. 0,3 promile). U další skupiny otázek se podíl nezjiřtšených odpovědí pohybuje kolem 1 % – rodinný stav (0,6 % nezjiřtšeno), ekonomická aktivita (0,8 %), mateřský jazyk (0,8 %) a stupeň vzdělání (1,3 % nezjiřtšeno) – tedy spíše základní demografické ukazatele.

Na druhé straně u otázek vztahujících se k ekonomické aktivitě jsou podíly nezjiřtšených odpovědí podstatně vyšší – své zaměstnání neuvvedlo 4,2 % ekonomicky aktivních, postavení v zaměstnání 5,8 % aktivních a odvětví ekonomické činnosti neuvvedlo dokonce 7,6 % aktivních (tedy zhruba každý čtrnáctý). Obdobný byl i podíl nezjiřtšených odpovědí na otázky týkající se dojížděky do zaměstnání a do škol. Ve srovnání se sčítáním 1991 je v těchto případech podíl nezjiřtšených odpovědí dvakrát až třikrát vyšší, avšak ani tento vyšší podíl nezjiřtšených odpovědí by neměl činit problémy při analýze výsledků a porovnávání struktur.

Přehled publikací s definitivními výsledky sčítání 2001

V červenci 2002 byly vyhlášeny základní definitivní výsledky sčítání ze zpracování osob, domů a bytů a při té příležitosti byla vydána brožura **Základní informace z definitivních výsledků**, která obsahovala informace o obyvatelstvu, domovním a bytovém fondu za ČR a kraje a srovnatelné údaje ze

sčítání 1961–1991. V prosinci téhož roku byly vyhlášeny základní údaje o počtech domácností a vydána brožura **Základní informace o rodinách a domácnostech v ČR** (s informacemi o počtu a struktuře cenзовých domácností a jejich bydlení za ČR, kraje a okresy a u některých ukazatelů i srovnání s daty ze sčítání 1961–1991).

Vlastní výsledky standardního zpracování začaly vycházet od března 2003. Zahrnují tyto publikace: **Domácnosti ČR** (březen 2003) – obsahují podrobné údaje o struktuře cenзовých domácností, úrovni bydlení domácností, počtech a charakteristikách manželských párů a faktických manželství.

Obyvatelstvo ČR (duben 2003) – s údaji o věkové, vzdělanostní, národnostní struktuře obyvatelstva, o rodinném stavu, náboženském vyznání, státním občanství, míře ekonomické aktivity, struktuře ekonomicky aktivních podle odvětví a zaměstnání apod.

Byty ČR (květen 2003) – obsahují podrobné údaje charakterizující bytový fond z hlediska druhu domu, právního důvodu užívání bytu, velikosti a kategorie bytu, složení domácností v bytech a vybavení domácností.

Základní informace o krajích a okresech – tzv. tabulky OB (květen 2003) – se základními údaji za všechny okresy a kraje.

Základní informace o obcích (červen 2003) – okresní publikace se zhruba 1500 údaji za každou obec okresu.

Obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti ČR (květen – červen 2003) – obsahují všechny hlavní údaje o obyvatelstvu, jeho věkové, vzdělanostní, národnostní a ekonomické struktuře, o velikosti a charakteristikách domovního a bytového fondu a základní údaje o počtu a typech domácností (celkem 57 tabulek). Stejná publikace byla vydána rovněž za všechny kraje ČR a okresy ČR (červenec 2003) a dále za všechna města – sídla správních obvodů obcí s rozšířenou působností (od září 2003).

Plodnost žen ČR (srpen 2003) – obsahuje podrobné údaje o ženách a počtu narozených dětí ve vztahu k rodinnému stavu, pořadí manželství, počtu dětí, věku a ekonomické aktivitě ženy.

Dojíždka do zaměstnání a škol ČR (říjen – listopad 2003) – údaje o počtech dojíždějících za prací a do škol, mezikrajské a meziokresní bilance dojížděky podle základních charakteristik souboru vyjíždějících a dojíždějících osob. V listopadu pak bude vydána okresní publikace **Dojíždka do zaměstnání a škol za okres** – podrobné údaje o počtech dojíždějících mezi jednotlivými obcemi i s jejich základními charakteristikami.

Veškeré výše zmiňované standardní publikace budou vydány jak v papírové podobě, tak i v elektronické podobě (na CD). Podařilo se také prosadit, aby většina standardních publikací byla postupně zveřejňována na internetových stránkách ČSÚ.

Kromě toho se počítá v letošním roce s elektronickým vydáním **Statistického lexikonu obcí** podle stavu k 1. 1. 2003. Lexikon bude obsahovat mj. seznam obcí, jejich částí a základních sídelních jednotek a vybrané informace z výsledků sčítání za všechny tyto jednotky. V návaznosti na předpokládanou novou územní strukturu státu bude v roce 2004 publikováno aktualizované elektronické i knižní vydání lexikonu.

Po 30 letech se také vracíme k ojedinelému dílu – **Retrospektivnímu lexikonu obcí**, s údaji od roku 1869, který by měl být vydán ve 2. polovině roku 2004.

Postupně budou vydávány další tematické či souhrnné analýzy a datové publikace, zaměřené např. na stárnutí populace, plodnost a sňatečnost žen, národnostní složení obyvatelstva, náboženské vyznání, aspekty mezinárodní mobility obyvatel, na rozmístění a koncentraci obyvatel, vývoj bytového fondu atd.

Krajská pracoviště ČSÚ připravují „okresní“ a „krajské“ analytické publikace, které budou obsahovat, kromě stručného hodnocení základních ukazatelů, zhruba 100 stran přílohových tabulek za okres, města i obce. Publikace za jednotlivé kraje budou kromě ještě podrobnějších přílohových tabulek obsahovat i rozsáhlou analytickou část – tyto publikace byly vydány v listopadu 2003.

Pro účastníky demografické konference byl připraven materiál **Sčítání lidu, domů a bytů – vybrané informace**, jehož účelem bylo poskytnout souhrnný přehled o standardních výstupech sčítání – publikacích, přehled všech tabulek a třídění. Materiál také obsahuje výtah vybraných tabulek z publikací SLDB 2001 za obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti.

Organizátorům konference České demografické společnosti bylo také sděleno poděkování předsedy ČSÚ *Ing. Jana Fischera, CSc.* za zařazení tohoto tématu na konferenci a zároveň poděkování všem, kteří svými články a vystoupeními přispěli ve složité situaci k úspěšnosti sčítání 2001. Zvláštní poděkování pak *Doc. RNDr. Jitce Rychtařkové* a jejím kolegům z PřF UK za poskytnutí „azylu“ pro pracovníky odboru statistiky obyvatelstva ČSÚ v době povodní.

STRUKTURY OBYVATELSTVA

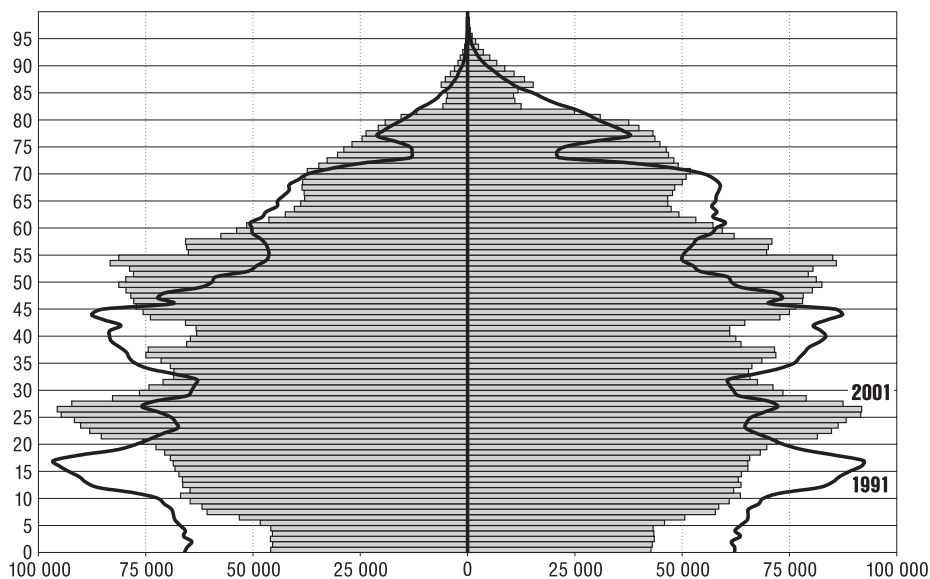
FELIX KOSCHIN

Zatímco o pohybu obyvatelstva nám demografická statistika poskytuje průběžně dostatek informací (až na migraci ovšem), tak o strukturách lze získat jen něco z bilancí. To něco se týká zejména demografické struktury, tj. struktury podle věku a pohlaví, ale o struktuře podle ekonomické aktivity, vzdělání, náboženství či národnosti se dozvídáme jen velmi málo, nebo nic. A tak si musíme vždycky deset let počkat, než proběhne sčítání lidu.

Z prvních hrubých výsledků SLDB 2001 samozřejmě nemůžeme dělat žádné hluboké analýzy, mohou však dobře posloužit jako informace, k jakým změnám v naší společnosti za deset let od posledního sčítání došlo (a ukázat, co by se mělo asi zkoumat podrobněji).

O demografické struktuře víme dost, takže žádné nové informace ze sčítání nezískáme, ale demografickou strukturu se asi neshlí vynechat. Komplexní informací nám o ní poskytne věková pyramida, resp. strom života, které jsou pro léta 1991 a 2001 zachyceny na grafu 1.

Graf 1 Demografická struktura v ČR 1991 a 2001 (Demographic structure of the CR 1991 and 2001)

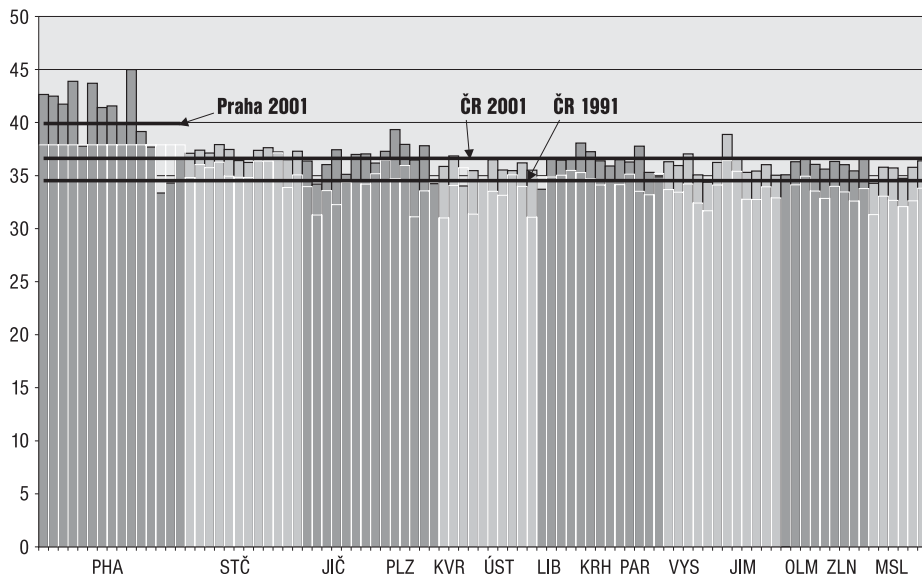
Vidíme, co všichni víme: z ještě zhruba stacionární populace¹⁾ na počátku 90. let se stala populace zřetelně regresivní – výrazně ubylo nejmladších generací, zastavil se pokles počtu narozených (což nesouvisí jen se silnými generacemi v době sčítání zhruba 25letých, protože se stabilizovala i plodnost) a důchodovému věku se pomalu blíží silné ročníky, kterým při sčítání bylo mezi 45 a 55 lety. Než ale tyto generace dosáhnou důchodového věku, ještě to 10 až 20 let potrvá, takže nárůst důchodců zatím nijak dramaticky nepocítíme – o to silnější však bude následný šok. Za povšimnutí stojí, že se dnes rodí zhruba polovina dětí ve srovnání s dobou před 25 až 30 lety a že přibývá osob v nejvyšších věcích. A ještě jedna spíše zajímavost – pořád je v naší věkové struktuře patrná 1. světová válka.

Podívejme se ještě, jak se zmíněné tendence projeví v územním detailu – tam už se ale musíme spokojit s jedinou syntetickou charakteristikou. Na grafu 2 je vidět, jak se v jednotlivých okresech²⁾ za deset let změnil věkový medián (tj. věk, který dělí obyvatelstvo na mladší a starší polovinu).

¹⁾ Vzhledem k jen velmi malému podílu jiných populací (např. romské) můžeme obyvatelstvo České republiky přibližně ztotožnit s českou populací.

²⁾ V popisu vodorovné osy jsou uvedeny jen zkratky krajů. Na konci článku je tabulka pořadí, v jakém jsou okresy v rámci krajů uvedeny, a podle ní je možné identifikovat, ke kterému okresu konkrétní sloupeček patří.

Graf 2 Věkový medián v okresech, v ČR a v Praze, SLDB 1991 a 2001 (Age medians in districts, in CR and in Prague, Censuses 1991 a 2001)

Je zřejmé, že obyvatelstvo zestárlo víceméně rovnoměrně (věkový medián se zvýšil v průměru o 2 roky, z 34,5 na 36,6 let), jsou však i výjimky: v okresech Tachov, Sokolov, Chomutov, Česká Lípa a Ústí nad Orlicí dokonce omládl; nebude to však příznivým demografickým vývojem, ale spíše zaostáváním ve snižování úmrtnosti. Další, nijak překvapivou výjimkou jsou velká města: Praha (s hodnotou 39,9), ale i Plzeň a Brno. V této souvislosti je možná trochu překvapivé, že vůbec nejmladších okresech z hlediska věkového mediánu je Praha 13.

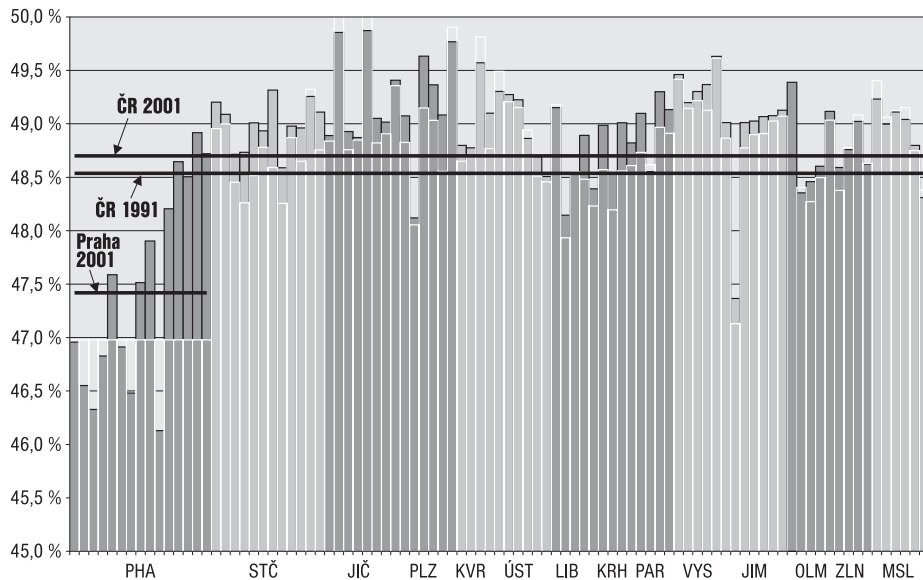
Snad zajímavou – protože ne všeobecně známou – informaci dává graf 3, kde je podíl mužů v jednotlivých okresech. Podíl mužů mírně vzrostl (za celou ČR ze 48,5 % na 48,7 %) – zřejmě proto, že úmrtnost mužů se snižuje rychlejším tempem než úmrtnost žen – a k žádným zásadním změnám nedošlo – kde byl v roce 1991 vyšší, zůstal vyšší, kde byl nižší, zůstal nižší. Průměrným hodnotám se vymykají Praha a Brno se 47,4 %; to odpovídá i stáří obyvatelstva v těchto městech. V Praze by byl podíl mužů ještě nižší nebýt „venkovských“ obvodů Prahy, kde se hodnoty pohybují na úrovni celostátního průměru; zase je to ve shodě se stářím tamního obyvatelstva (graf 2). Podíl mužů nikde nepřesahuje polovinu, ale v roce 1991 byly dvě takové výjimky: Český Krumlov a Domažlice, kde dosáhl hodnoty 50,1 %.

Strukturu podle ekonomické aktivity můžeme sice odhadnout z pravidelných výběrových šetření pracovních sil, ale údaje za okresy už jsou velmi nespolehlivé, protože výběr je relativně malý. Údaje ze sčítání jsou tedy jediným spolehlivým zdrojem, ze kterého si můžeme učinit představu o ekonomické aktivitě obyvatelstva v územním detailu (graf 4).

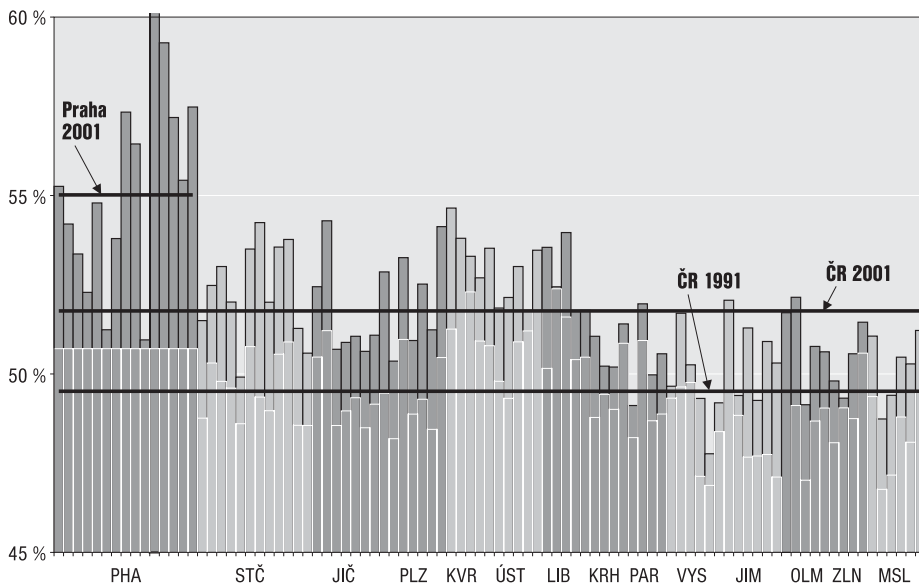
Je sice potěšitelné, že podíl ekonomicky aktivních³⁾ se od posledního sčítání lidu zvýšil (z 49,5 % na 51,8 %), ale není to nic překvapivého, když se podíváme, jak se změnila věková struktura (graf 1): silné ročníky narozených v 70. letech se dostaly do produktivního věku a výrazně ubylo předproduktivních. Z toho by se dalo usoudit, že se ekonomická aktivita spíše nijak nezměnila. Zajímavé jsou ale rozdíly geografické. Směrem na východ se podíl ekonomicky aktivních zřetelně snižuje – a bylo tomu tak i v roce 1991 – a prakticky ve všech okresech východní poloviny je pod průměrem České republiky (nadprůměrné hodnoty jsou jen v Pardubicích, Brně a Olomouci). Vysoce nadprůměrný je podíl ekonomicky aktivních v Praze (55,0 %), a to i přesto, že tu žije nejstarší obyvatelstvo. Pražáci zřejmě chodí do důchodu později. Dříve tomu ale tak nebylo – při minulém sčítání se ekonomická aktivita Pražáků od republikového průměru tak výrazně nelišila a odpovídala zhruba úrovni v západní polovině republiky. Zřetelně nejnižší ekonomickou aktivitu mužů vykazuje okres Žďár nad Sázavou, a to dlouhodobě (ze šesti okresů s výrazně nižší aktivitou v roce 1991 zůstal sám).

³⁾ Jen pro jistotu připomeňme, že nezaměstnaní jsou zahrnováni mezi ekonomicky aktivní.

Graf 3 Struktura podle pohlaví: podíl mužů v okresech, v ČR a v Praze, SLDB 1991 a 2001 (Population by sex: proportions of men in districts, in CR and in Prague, Censuses 1991 a 2001)

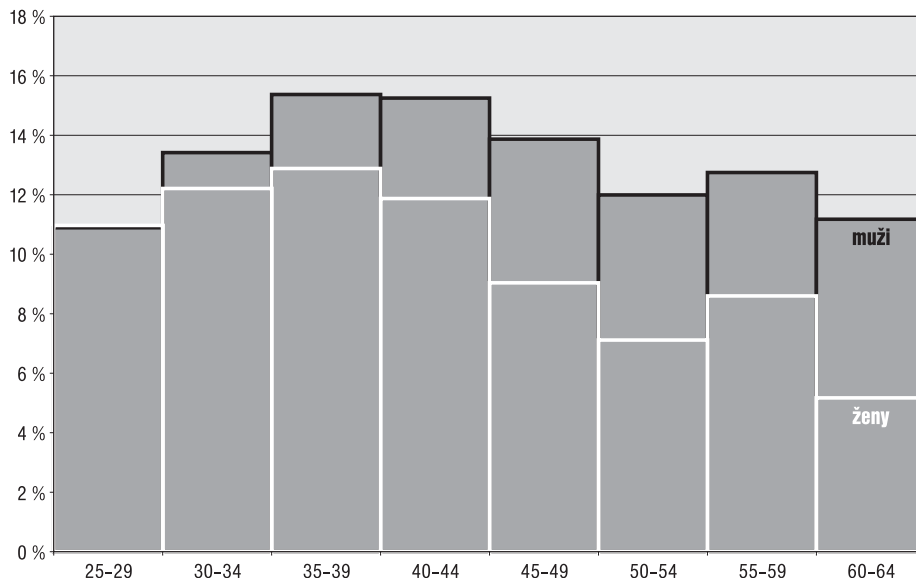
Graf 4 Ekonomická aktivita: podíl ekonomicky aktivních v okresech, v ČR a v Praze, SLDB 1991 a 2001 (Economic activity: proportions of economically active in districts, in CR and in Prague, Censuses 1991 a 2001)

Kdybychom ekonomickou aktivitu počítali jen pro muže, dostali bychom velmi podobný obrázek. Úroveň by byla samozřejmě vyšší (58,2 % v roce 2001), ale na předchozím textu bychom nemuseli prakticky nic měnit.

I vzdělanostní strukturu můžeme průběžně zjišťovat z výběrového šetření pracovních sil, ale údaje budou ještě méně spolehlivé než u ekonomické aktivity, protože kategorií je více, a jsou tedy méně obsazené. Takže opět sčítání lidu je jediným spolehlivým zdrojem, z jehož údajů můžeme vzdělanostní strukturu posoudit. Protože víme, že střední vzdělání je dnes (a to nejen u nás) prakticky univerzální, soustředíme se na podíl vysokoškolsky vzdělaných⁴⁾.

Graf 5 Vzdělanostní struktura: podíl vysokoškolsky vzdělaných podle pětiletých věkových skupin a pohlaví v ČR, SLDB 2001 (Population by educational attainment: share of university graduates by five-year age group and sex in CR, Census 2001)

Na grafu 5 je opět vlastně porovnání v čase, ale tentokrát jinak. Porovnává se podíl vysokoškolsky vzdělaných v jednotlivých věkových skupinách, tedy přibližně podle doby, kdy vysokoškoláci studovali. Obrázek nevypadá lichotivě, zdá se, jako by vysokoškolsky vzdělaných ubývalo. Je však třeba si uvědomit, že hodnoty pro první dvě věkové kategorie se ještě zvýší, že ještě poměrně hodně lidí z těchto věkových skupin si vysokoškolské vzdělání doplní. Ovšem, že jejich počet mezi 30 až 34letými muži stoupne ještě o 15 % (z 13,4 % na 15,4 %), se zdá málo pravděpodobné. U 25 až 29letých mužů ještě absolventů vysokých škol přibude nepochybně hodně, ale mělo by to být o více než 40 %, aby dosáhli úrovně svých o 10 let starších spoluobčanů.

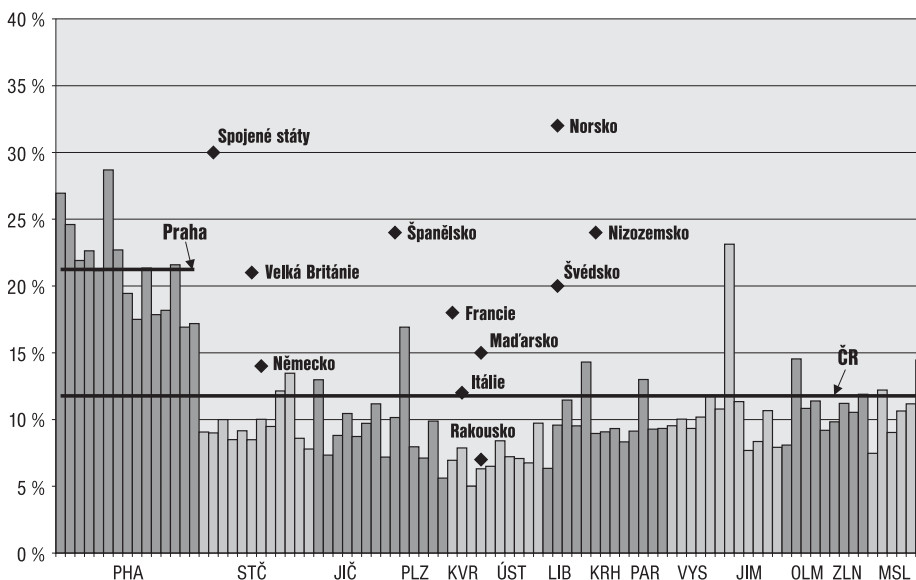
Zajímavé je porovnání pohlaví. Rozdíl mezi muži a ženami se v čase viditelně snižuje a mezi 25 až 29letými ženami už je podíl osob s vysokoškolským vzděláním vyšší než u mužů. Tyto poslední hodnoty ale mohou trochu zavádět; ženy jsou pečlivější, takže svá studia dokončují dříve – mezi těmi, kdo z této věkové skupiny ještě dokončí vysokoškolská studia, bude patrně více mužů.

Graf 6 nabízí porovnání jednotlivých krajů, tentokrát ale jen pro věkovou skupinu 25 až 34letých. Jsou to zhruba ti, kteří absolvovali po roce 1990, a navíc ještě srovnání se světem. Při porovnání okresů možná zarazí až příliš dominantní postavení Prahy, kde je podíl osob s vysokoškolským vzděláním dvojnásobný ve srovnání se zbytkem republiky (21,2 % oproti 10,6 %)! V Brně ale nacházíme ještě vyšší hodnotu (23,1 %). Nejnižší vzdělanost (měřeno podílem vysokoškolsky vzdělaných) je – nikoli překvapivě – v severozápadním pohraničí a v sokolovském okrese má vysokoškolský diplom jen každý dvacátý.

⁴⁾ Půjde skutečně o vysokoškolské vzdělání, nikoli o terciární (pro znalce dodejme, že půjde o úroveň ISCED 5A). Toto rozlišování bývá často zdrojem chybných interpretací. Do terciárního vzdělávání totiž patří i vzdělávání, které poskytují naše vyšší odborné školy.

Když porovnáme naši vzdělanost (na vysokoškolské úrovni) se světem, nedopadneme nijak dobře⁵⁾. Našich 11,8 % osob s vysokoškolským vzděláním patří k nejnižším hodnotám, ve Švédsku a Nizozemsku je takových osob 2krát tolik a v Norsku dokonce 3krát tolik. Jen Rakousko je na tom hůře. Na druhou stranu se příliš nevymykáme ze střední Evropy, což je ale jen slabá útěcha. Kdybychom porovnávali osoby s terciárním vzděláním (a to je při mezinárodním porovnávání obvyklé), dopadli bychom ještě hůře: Rakousko by nás předběhlo a ze zemí OECD by za námi zůstalo jen Turecko (na stejné úrovni s námi by bylo ještě Slovensko a Itálie).

Graf 6 Vzdělanostní struktura: podíl vysokoškolsky vzdělaných mezi 25-34letými v okresech, v ČR a v Praze, SLDB 2001 a porovnání se světem (Population by educational attainment: share of university graduates among the 25-34 year-old in districts, in CR and in Prague, Census 2001, incl. international comparison)

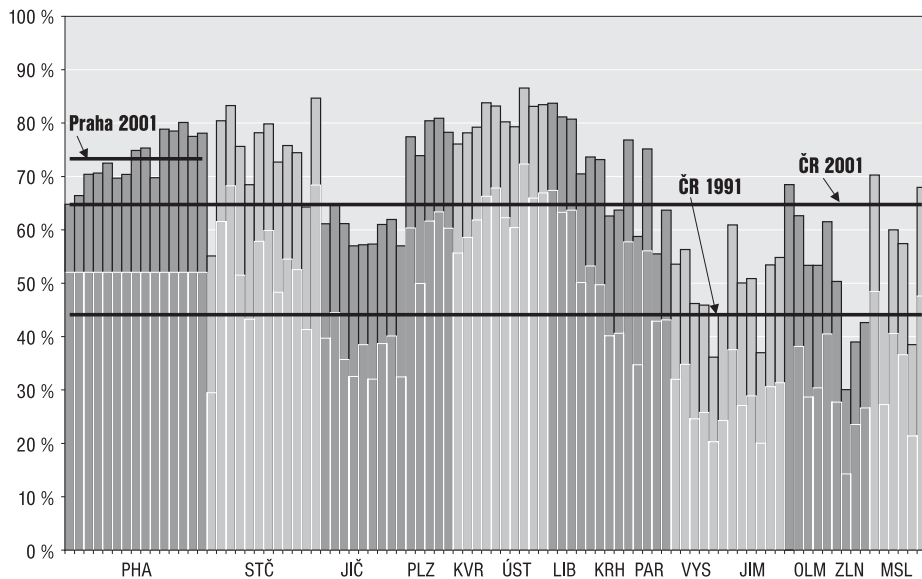
Pro údaje o struktuře podle vyznání je sčítání lidu jediným pramenem, proto jsou tyto údaje vždycky zajímavé. Na grafu 7 je podíl osob bez vyznání, opět podle okresů. Asi zarazí tak velký nárůst osob bez vyznání (v desítkách procentních bodů, v průměru z hodnoty 44,1 % v roce 1991 na 64,8 % v roce 2001). Vysvětlením nejspíše bude ještě porevoluční euforie na počátku 90. let a pocit, že bez obav se mohou přihlásit k vyznání svých rodičů a prarodičů, a dnešní spíše pragmatický přístup. Údaje z roku 2001 tak asi lépe charakterizují naši situaci v 90. letech a pozici jedné z nejvíce sekularizovaných zemí Evropy. Rozdíly mezi okresy se také daly očekávat, jen jejich velikost by možná ne každý předpokládal – od 30,1 % osob bez vyznání v okrese Uherské Hradiště až po 86,6 % v mosteckém okrese. Z obrázku je patrné, že se zřetelně liší zhruba levá horní čtvrt našeho republiky od jejího zbytku.

Další struktura, pro niž je sčítání jediným pramenem údajů, je struktura podle národnosti. Zajímavé ani není, kolik osob se ke které národnosti hlásí, ale jaký podíl „cizích“ národností⁶⁾ u nás žije. A není jich nijak moc. Z grafu 8 plyne, že je to pouhých 2,1 % a že od roku 1991 přibýly jen 0,2 procentního bodu. Jen v Praze byl nárůst výrazný: z 1,2 % na 3 %. Jsou ovšem i okresy, kde je podíl „cizích“ národností vyšší – týká se to příhraničních oblastí na severozápadě a na severovýchodě, tam jich ale během posledních 10 let spíše ubylo.

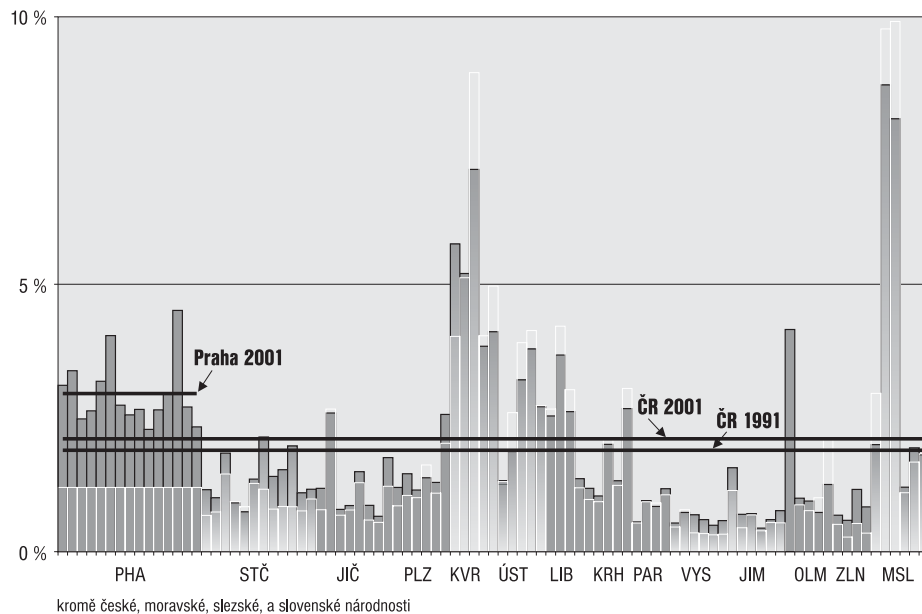
⁵⁾ Údaje o jednotlivých zemích jsou převzaty z ročenky Education at a Glance, kterou vydalo OECD v roce 2002 (ISBN 92-64-19890-3).

⁶⁾ Za „cizí“ národnosti byly považovány všechny kromě české, moravské, slezské a slovenské. Možná se nezdá logické vyřazení slovenské národnosti, ale většina lidí nevnímá Slováky jako cizince (nebo je vnímá jako trochu jiné cizince) a navíc by zařazením slovenské národnosti mezi „cizí“ byly výsledky výrazně zkresleny. Mnoho Slováků totiž po rozdělení republiky buď odešlo na Slovensko, nebo se přihlásilo k české národnosti; počet „cizích“ národností by pak za posledních 10 let výrazně poklesl (z 5 % na 4 %) a pokles by se týkal prakticky všech okresů.

Graf 7 Náboženská struktura: podíl osob bez vyznání v okresech, v ČR a v Praze, SLDB 2001 (Population by religion: shares of those without religion in districts, in CR and in Prague, Census 2001)

Graf 8 Národnostní struktura: podíl „cizích“ národností v okresech, v ČR a v Praze, SLDB 2001 (Population by nationality: shares of foreign nationalities in districts, in CR and in Prague, Census 2001)

kromě české, moravské, slezské, a slovenské národnosti

Často můžeme slyšet, že česká populace je xenofobní. Možná je to proto, že se s cizími národnostmi prakticky nepotkáváme, a nemáme tedy žádné větší zkušenosti. A v zásadě se člověk bojí toho, co nezná. Tak můžeme optimisticky doufat, že s očekávaným přílivem cizinců na naše území se naše spíše iracionální xenofobie změní a že dokážeme s cizinci žít. Ostatně všichni jistě máme stejnou životní zkušenost – život nás naučí.

Můžeme z předcházejících spíše ilustračních faktů učinit nějaký závěr? Snad jen, že naše společnost se mění pomalu, že zůstáváme spíše konzervativní. Trendy obvyklé ve vyspělém světě se u nás příliš neprojeví – naše úroveň vzdělanosti (měřená podílem osob s vysokoškolským vzděláním) zůstává na úrovni socialistické minulosti a pokulhává za Evropou a ostatními vyspělými zeměmi. Globalizace v podobě pestré směsice vzájemně se obohacujících národností je na samé hranici pozorovatelnosti. A že by se to snad v budoucnu zlepšilo? Stačí se podívat, jak naše vláda pečuje o vzdělávání a jak se mermomocí snaží zabránit, aby se u nás nějaký cizinec usadil. Není to zrovna optimistický pohled na naše budoucí postavení ve světě.

Pořadí okresů v jednotlivých krajích, jak jsou umístěny na obrázcích (Order of districts in individual regions as they are located in the charts)

PHA	STČ	JIČ	KVR	LIB	VYS	OLM	MSL
Praha 1	Benešov	Č. Budějovice	Cheb	Česká Lípa	Havl. Brod	Jeseník	Bruntál
Praha 2	Beroun	Č. Krumlov	Karlovy Vary	Jablonec n. N.	Jihlava	Olomouc	Frydek-Místek
Praha 3	Kladno	Jindřichův Hr.	Sokolov	Liberec	Pelhřimov	Prostějov	Karviná
Praha 4	Kolín	Písek		Semily	Třebíč	Přerov	Nový Jičín
Praha 5	Kutná Hora	Prachatice	ÚST		Žďár n. S.	Šumperk	Opava
Praha 6	Mělník	Strakonice	Děčín	KRH			Ostrava
Praha 7	Ml. Boleslav	Tábor	Chomutov	Hradec Králové	JIM	ZLN	
Praha 8	Nymburk		Litoměřice	Jičín	Blansko	Kroměříž	
Praha 9	Praha-východ	PLZ	Louny	Náchod	Brno-město	Uh. Hradiště	
Praha 10	Praha-západ	Domažlice	Most	Rychnov n. Kn.	Brno-venkov	Vsetín	
Praha 11	Příbram	Klatovy	Teplice	Trutnov	Břeclav	Zlín	
Praha 12	Rakovník	Plzeň-město	Ústí n. L.		Hodonín		
Praha 13		Plzeň-jih		PAR	Vyškov		
Praha 14		Plzeň-sever		Chrudim	Znojmo		
Praha 15		Rokycany		Pardubice			
		Tachov		Svitavy			
				Ústí n. O.			

PHA - Kraj Praha
 STČ - Středočeský kraj
 JIČ - Jihočeský kraj
 PLZ - Plzeňský kraj
 KVR - Karlovarský kraj

ÚST - Ústecký kraj
 LIB - Liberecký kraj
 KRH - Královéhradecký kraj
 PAR - Pardubický kraj
 VYS - Kraj Vysočina

JIM - Jihomoravský kraj
 OLM - Olomoucký kraj
 ZLN - Zlínský kraj
 MSL - Moravskoslezský kraj

GENERAČNÍ PLODNOST V ČESKÉ REPUBLICE NA ZÁKLADĚ SČÍTÁNÍ 2001¹⁾

JITKA RYCHTAŘÍKOVÁ

Podle současných projekcí se předpokládá, že ve výhledu deseti let bude většina světového obyvatelstva žít v režimu plodnosti na úrovni prosté reprodukce nebo nižší (*Kohler et al.*). Sbližování ukazatelů plodnosti je přitom výrazně rychlejší než konvergence socioekonomických charakteristik jednotlivých populací. Zatímco ještě na počátku 90. let to byla Itálie a Španělsko, kde úhrnná plodnost klesla pod hodnotu 1,3, koncem 90. let se jednalo již o 13 zemí lokalizovaných ve střední, východní a jižní Evropě. Dosud absolutně nejnižších hodnot bylo dosaženo v bývalé NDR, kde v období 1992 až 1995 úhrnná

¹⁾ Tato práce byla řešena v rámci výzkumného projektu Grantové agentury Akademie věd č. A7028101.

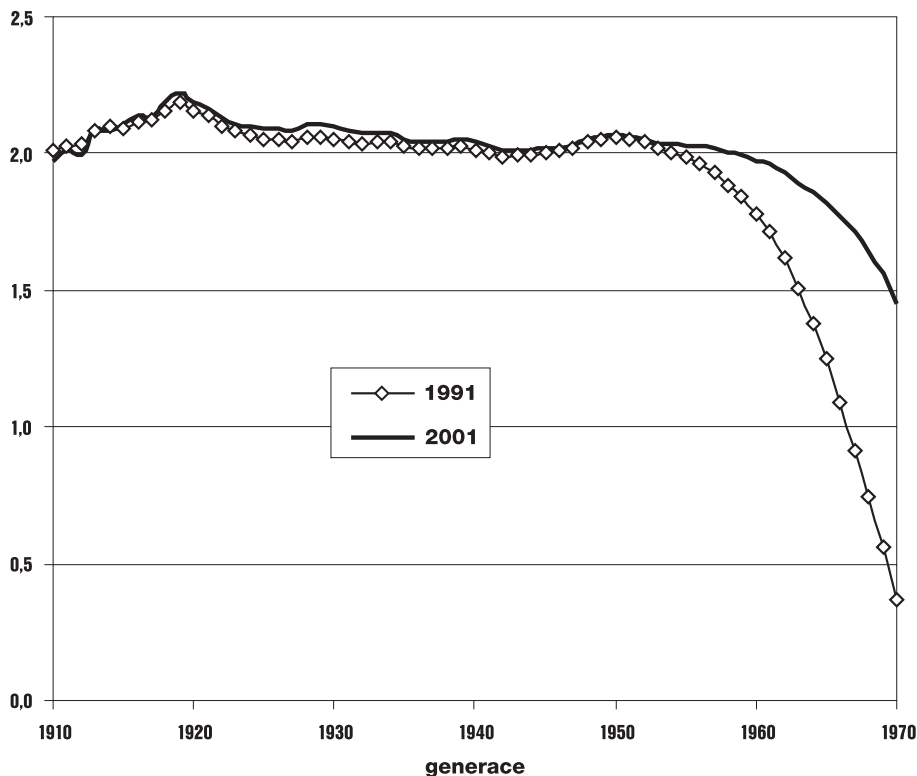
plodnost činila 0,8, v letech 1993–1994 dokonce 0,77 (*Kreyenfeld*). Nebývale nízké hodnoty (méně než 1,3) úhrnné plodnosti dostaly své označení „lowest low fertility“ (*Kohler et al*). Hodnota 1,3 znamená, že ve stabilní populaci bude činit úbytek obyvatelstva 1,5 % a velikost této stabilní populace se zmenší na polovinu každých 45 let. Populace České republiky zaznamenala zatím nejnižší úhrnnou plodnost (1,13) v roce 1999 a poslední data naznačují velmi mírný vzestup tohoto ukazatele na 1,17 v roce 2002. 90. léta byla v České republice také ve znamení výrazného narůstání podílu dětí narozených mimo manželství, a to ze 7,9 % v roce 1989 na 25,3 % v roce 2002. Uvedené změny vzorců reprodukčního chování populace České republiky jsou v transverzálním pohledu a předkládaný příspěvek analyzující data plodnosti ze sčítání 2001 by měl vnést hlubší pohled, protože se opírá o studium kohortní (generační) plodnosti, která vypovídá o konečném chování obyvatelstva.

Kvalita dat a plodnost všech žen

Ukazatele plodnosti žen jsou v Československu publikovány od sčítání 1930. Stejným způsobem vytríděná data ze dvou posledních sčítání 1991 a 2001 umožnila vypočítat ukazatele konečné plodnosti pro jednotlivé ženské generace. Porovnáním těchto ukazatelů v rámci identických kohort byla hodnocena kvalita retrospektivního údaje o počtu živě narozených dětí, udávaných ve sčítacím formuláři ženami ve věku 15 a více let. Průměrný počet živě narozených dětí na jednu ženu v dané generaci vypočtený jednak z dat sčítání 1991 a rovněž na základě sčítání 2001 byl vyneseno do stejného grafu (graf 1a). Stejný postup byl zvolen v případě průměrného počtu dětí na jednu ženu s dětmi (graf 1b). Dvojice křivek téhož ukazatele vypočteného z dat obou sčítání dokumentují vysokou shodu v datech u generací, které již svoji plodnost ukončily. Zejména průměrný počet dětí na jednu ženu s dětmi vykazoval identické hodnoty konečné plodnosti kohort 1910–1950 v obou sčítáních.

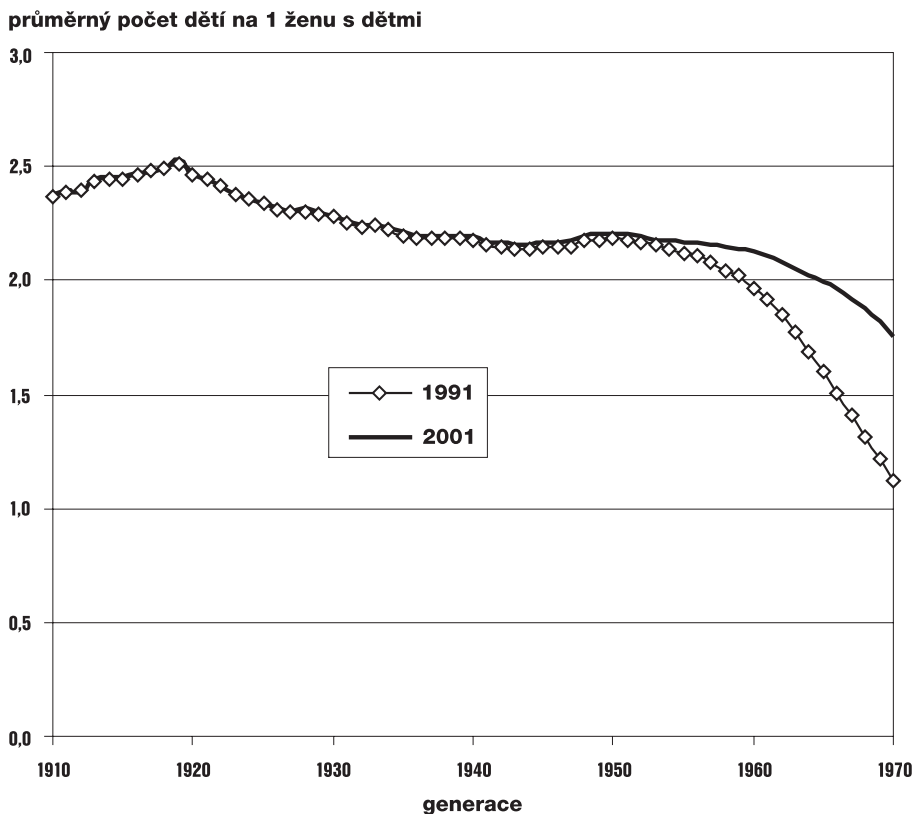
Graf 1a Vývoj konečné plodnosti žen v České republice; sčítání 1991 a 2001 (Completed fertility in the Czech Republic; Censuses 1991 a 2001)

průměrný počet dětí na 1 ženu

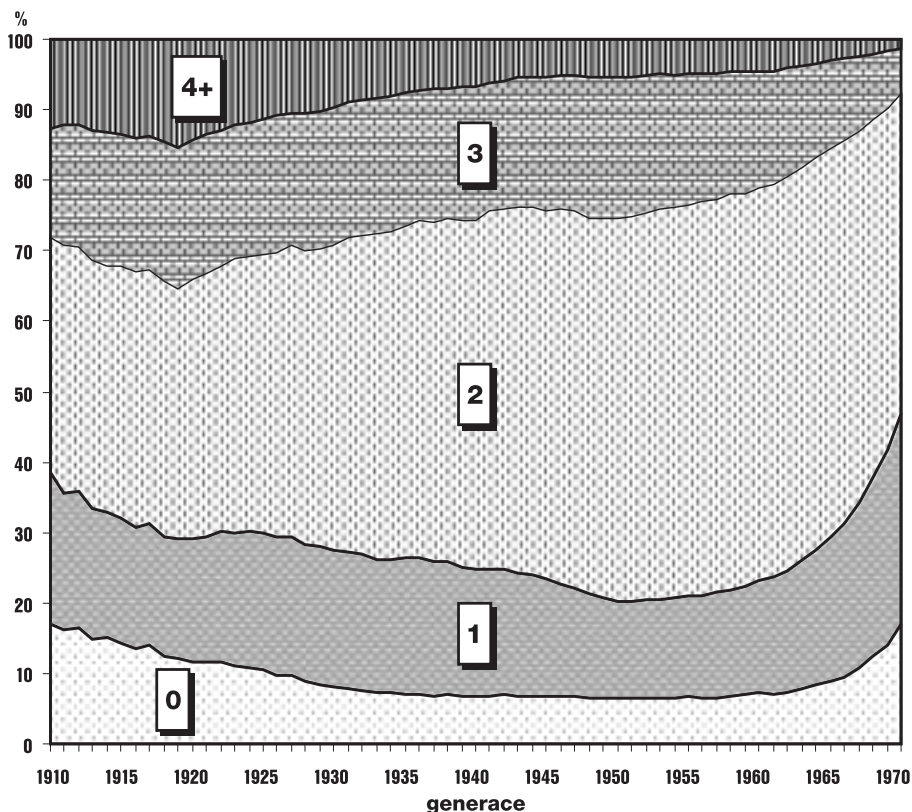
Graf 1b Vývoj konečné plodnosti žen v České republice; sčítání 1991 a 2001 (Completed fertility in the Czech Republic; Censuses 1991 a 2001)

Úroveň konečné plodnosti byla v České republice výrazně stabilizována na hladině prosté reprodukce (graf 1a, b). Podle výsledků sčítání 2001 neklesl průměrný počet dětí na jednu ženu pod 2,0 až do generace 1959. Maximální konečnou plodnost měly ženy narozené v roce 1919, a to 2,190 podle dat sčítání 1991 a 2,223 podle sčítání 2001. Rovněž průměrný počet dětí na jednu ženu s dětmi byl u této generace maximální a činil 2,509 podle sčítání 1991 a 2,530 na základě sčítání 2001. Z kohort narozených po 2. světové válce nejvíce živých dětí porodily ženy narozené v roce 1950 a to 2,056 podle sčítání 1991 a 2,063 při sčítání 2001. Vzhledem k tomu, že ukazatele konečné plodnosti ze sčítání 2001 jsou nepatrně vyšší v porovnání se sčítáním 1991, je možné uvažovat o vlivu diferenční úmrtnosti, kdy do sčítání 2001 pravděpodobně přežívaly ženy s více dětmi, o kterých se dá předpokládat, že byly v průměru zdravější. Zaznamenané rozdíly mezi oběma sčítáními jsou však zanedbatelné. Počínaje generací 1919 konečná plodnost plynule klesala až do generace 1944 (sčítání 1991: 1,996; sčítání 2001: 2,011). Zastavení poklesového trendu, resp. oživení plodnosti generací žen bylo patrné až do generace 1957, neboť až ženy narozené v roce 1958 měly v průměru 2,00 dětí, což bylo méně než lokální minimum generace 1944. Vyšší počty dětí poválečných ženských generací se rodily v období příznivého populačního klimatu přelomu 60. a 70. let, kdy byla přijata řada novátorských opatření na podporu nejen plodnosti, ale i sňatečnosti při dočasném zlepšení bytové výstavby.

V dlouhodobém pohledu se snižovala bezdětnost (graf 2), která klesla pod 10 % u generace 1926, minima 6,42 % dosáhla generace 1949 a opět více jak 10 % zaznamenala generace 1967. Z grafu 2 je patrná výrazná koncentrace na dvě děti, přičemž největší podíl žen se dvěma dětmi 56,24 % byl zaznamenán u generace 1958. Podíl žen se třemi, resp. více dětmi v čase plynule klesal. Nicméně lokální nárůst podílu žen se třemi dětmi (více než 19 %) byl pozorován u generací 1947–1953, kde dokonce u generace 1950 přesáhl 20 %. Věk maximální reprodukce těchto žen právě spadl do období nově přijatých propopulačních opatření, která měla tedy význam nejen na zvýšení intenzity rození druhých, ale do určité míry i třetích dětí.

Graf 2 Procentuální zastoupení žen podle počtu živě narozených dětí; sčítání 2001 (Percentage of women by number of live births; Census 2001)

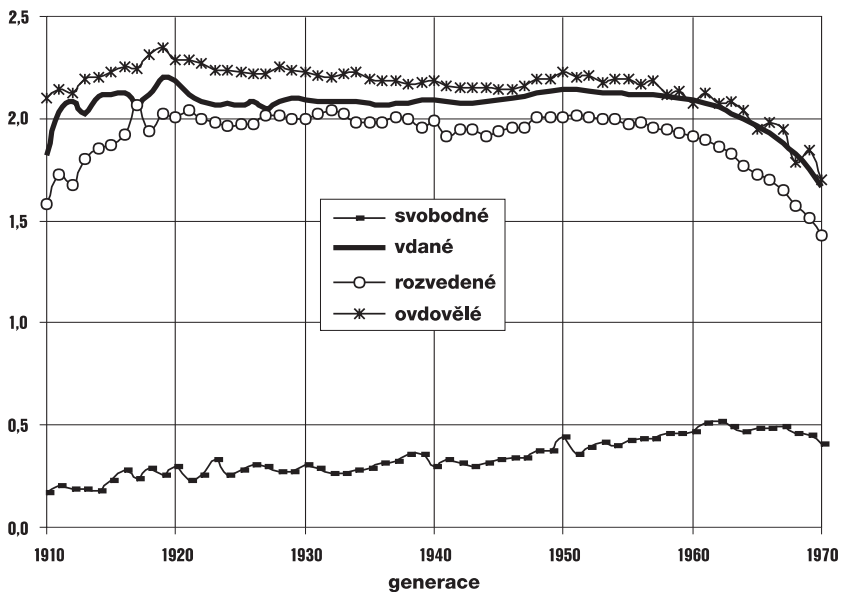
Kohortní analýza plodnosti podle rodinného stavu žen

V České republice se po 2. světové válce podíl dětí narozených mimo manželství snížil (5–7 %) oproti situaci za první republiky (12 %). Koncem 80. let 20. století činil podíl živě narozených mimo manželství 7–8 %, v roce 2002 již více než 25 %. Úroveň mimomanželské plodnosti závisí na kulturních, náboženských a dalších faktorech v dané zemi. Česká republika nezaznamenala během své socialistické éry vzestup mimomanželské plodnosti jako např. bývalá NDR, kde v roce 1989 činil podíl dětí narozených mimo manželství již 34 %, přičemž vnější podmínky byly do značné míry v obou zemích podobné (priorita v předškolních zařízeních, delší mateřská dovolená, a další výhody pro neprovdané matky). V 90. letech došlo k výraznému vzestupu podílu dětí narozených mimo manželství jak v České republice, tak překvapivě pokračoval růstový trend i v NDR (51,4 % v roce 2000) (Konietzka, D. – Kreyenfeld, M.). Pro obě země je také typická dlouhodobě vysoká ekonomická aktivita žen.

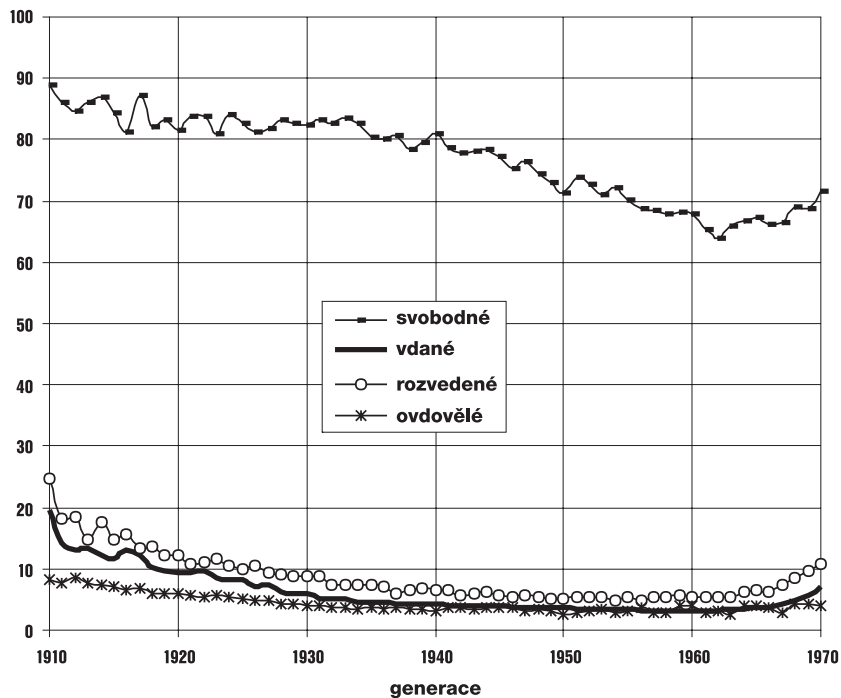
Analýza retrospektivních dat plodnosti podle rodinného stavu žen ze sčítání 2001 by měla přispět k lepšímu pochopení stávajících trendů mimomanželské plodnosti v České republice. Průměrný počet dětí na jednu vdanou a ovdovělou ženu přesahoval dvě děti až do generace 1964 (graf 3). Rozvedené ženy měly zhruba o dvě desetiny nižší počet dětí, protože patrně zcela nerealizovaly své rodičovské plány v důsledku přerušení manželského svazku. Pokud jde o plodnost svobodných žen, ta dlouhodobě mírně rostla (graf 3), nicméně nejmladší generace nenaznačovaly růst odpovídající trendům podílu dětí narozených mimo manželství pozorovaném v 90. letech. Generace svobodných žen 1970 měla v průměru 0,407 dětí, generace 1965 měla těchto dětí více (0,485) a generace 1975 naopak výrazně méně (0,169). Výsledky sčítání spíše potvrzují předchozí závěry založené na analýzách měř manželské a mimomanželské plodnosti o tom, že podíl dětí narozených mimo manželství souvisí s výrazným poklesem úrovně manželské plodnosti a změněnou skladbou žen podle rodinného stavu (Rychtaříková, 2001). Stejnou

Graf 3 Konečná plodnost a bezdětnost podle rodinného stavu žen; sčítání 2001 (Completed fertility and childlessness by marital status of women; Census 2001)

průměrný počet dětí na 1 ženu

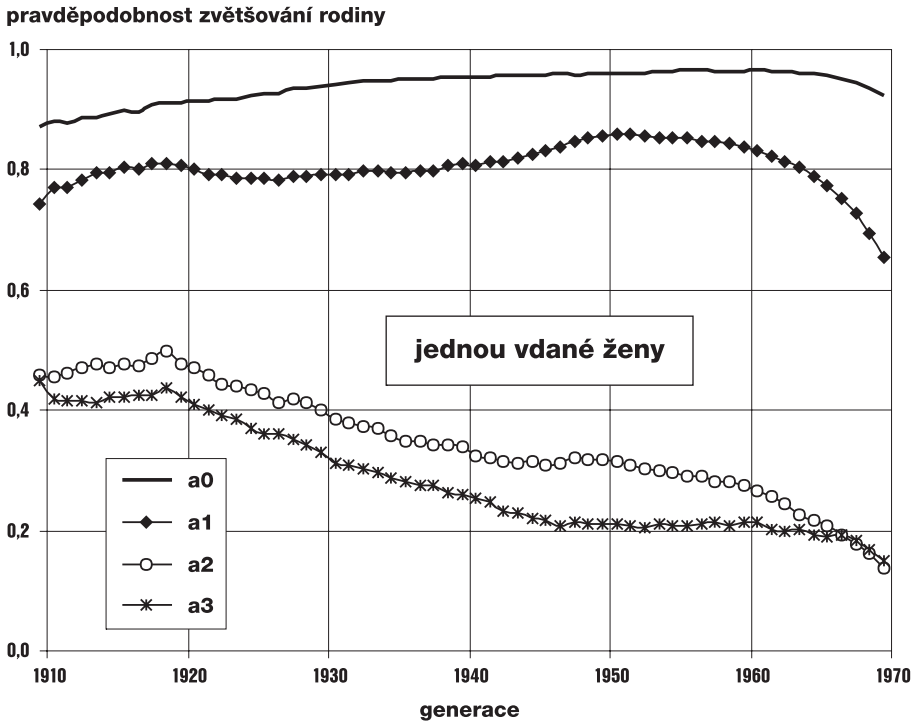

% bezdětných žen

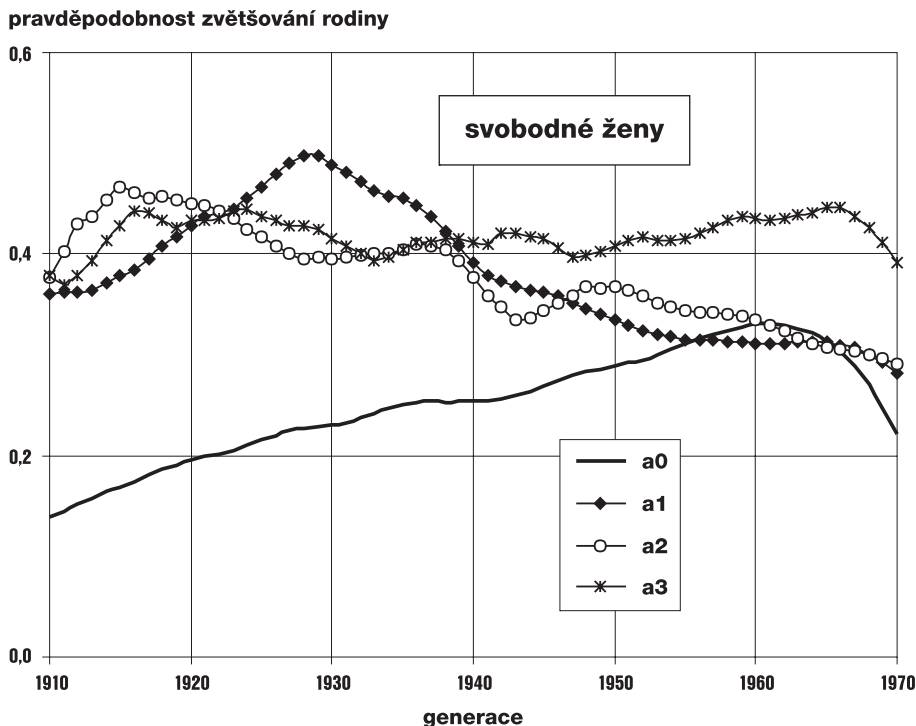
úvahu lze učinit na základě podílu bezdětných žen podle rodinného stavu (graf 3). Dlouhodobě bezdětnost klesala ve všech kategoriích rodinného stavu. Pouze nejmladší generace naznačují mírný nárůst bezdětnosti, přičemž tento trend je výraznější právě u svobodných žen, 72 % generace 1970 a 87 % generace 1975. Vzhledem ke skutečnosti, že podíl bezdětných svobodných činil u poválečných generací 1945–1960 kolem 70–75 %, ale v letech jejich maximální plodnosti se rodilo mimo manželství pouhých 5 % dětí není pravděpodobné, že u současných nejmladších generací by plodnost svobodných narůstala. Zdá se tedy, že dnešní výkyv mimomanželské plodnosti, tj. 25 % dětí narozených mimo manželství v roce 2002 je konjunkturálního a strukturálního charakteru.

Graf 4a Pravděpodobnost zvětšování rodiny podle rodinného stavu žen; sčítání 2001 (Parity progression ratio of ever married women; Census 2001)

Jak se měnilo v čase pořadí narozených dětí ve vztahu k rodinnému stavu je vidět na grafu 4a, b. Pravděpodobnost mít první dítě (a_0) byla pro alespoň jednou vdané ženy (vdané, ovdovělé, rozvedené) v čase rostoucí, vesměs se pohybuje na úrovni 0,95–0,96 a její maximální hodnota 0,965 byla dosažena v generaci 1961, což také vypovídá o tom, že bezdětnost ($1-a_0$) byla velmi blízká biologické hranici plodivosti, tj. 3,5 %. I u nejmladších generací vdaných žen je patrné, že se vdaly s cílem mít děti. Naopak pravděpodobnost mít třetí a čtvrté dítě byla u jednou vdaných žen v čase klesající. Pravděpodobnost mít druhé dítě (a_1) vykazovala výkyv k vyšším hodnotám u generací 1948–1959, zpomalení poklesového trendu pravděpodobnosti mít třetí dítě bylo patrné částečně u generací 1948–1952. Svobodné ženy mají zcela odlišnou hierarchii pravděpodobnosti zvětšování rodiny (graf 4b), neboť nejnižší hodnoty vykazovala pravděpodobnost narození prvního dítěte, zatímco narození dětí vyšších pořadí bylo více pravděpodobné a zhruba na stejných hodnotách. Nicméně pravděpodobnost narození prvního a druhého dítěte byla u svobodných žen výrazně nižší než u vdaných, až pravděpodobnost narození třetího a čtvrtého dítěte byla podobná jako u žen alespoň jednou vdaných. Uvedený vzor chování naznačuje, že svobodné ženy, když mají první dítě, méně otálejí s narozením dalších v porovnání s vdanými ženami. Z tohoto důvodu nelze reprodukční typ chování svobodných žen považovat za alternativu

Graf 4b Pravděpodobnost zvětšování rodiny podle rodinného stavu žen; sčítání 2001 (Parity progression ratio of never married women; Census 2001)

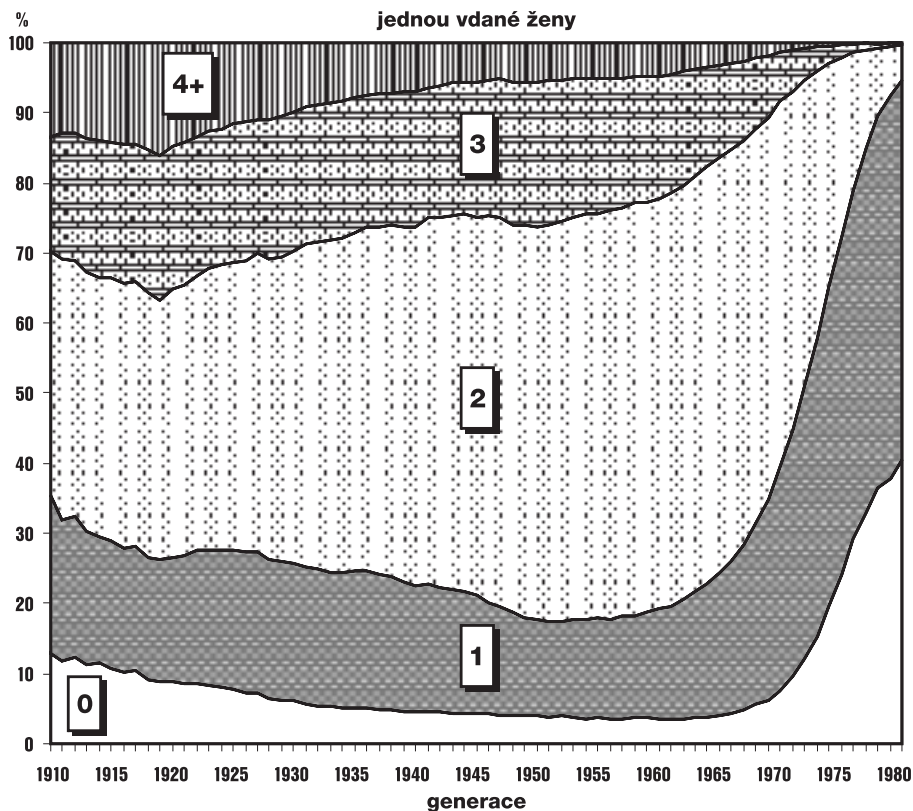
k legálním manželstvím, neboť se výrazně liší intenzitou rození dalších dětí. V českém prostředí se narozením prvního dítěte svobodná matka vyděluje z majoritního souboru svobodných bezdětných (70–80 %) a pak se chová velmi specificky. Na rozdíl od vdaných žen, kde pravděpodobnosti přechodu jsou hierarchizovány a zřetelně odlišeny ve svých hodnotách (graf 4a), u svobodných matek jsou jednotlivé pravděpodobnosti přechodu přibližně stejné.

Výsledkem diferenčního reprodukčního chování žen svobodných a jednou vdaných je pak výrazně odlišná struktura těchto žen podle počtu živě narozených dětí (graf 5a, b). Jednou vdané ženy generace 1961 měly historicky nejnižší bezdětnost, tj. 3,5 %. Dlouhodobě bezdětnost vdaných žen klesala a do jisté míry i svobodných žen, kde historické minimum činilo 64 % bezdětných svobodných generace 1960 (graf 5b). Zatímco jednou provdané ženy měly nejčastěji dvě děti, tak svobodné, když měly děti, tak nejčastěji jedno dítě. Nicméně podíl žen se třemi nebo čtyřmi a více dětmi byl malý, u svobodných se pak již nelišil, zatímco u jednou vdaných byl výrazný rozdíl mezi procentem žen se třemi dětmi a čtyřmi a více dětmi (graf 5a).

Závěr

Porovnání ukazatelů konečné plodnosti vypočítaných ze sčítání 1991 a 2001 prokázalo dobrou úroveň kvality dat, přestože existovaly negativní kampaně při přípravě sčítání. Analýza plodnosti žen včetně rodinného stavu založená na datech sčítání 2001 ukázala, že v dlouhodobém pohledu u jednou vdaných žen klesala bezdětnost a narůstal podíl žen se dvěma dětmi. Generace žen, kterým bylo 30 a více let v době sčítání 2001 (narozené 1970 a dříve) se vyznačovaly prorodinnou orientací v rámci legálního manželství, neboť podíl svobodných žen byl nízký (generace 1950: 3,3 %; generace 1960: 5,0 %; generace 1965: 6,9 % a generace 1970: 13,8 %). Jednou vdané ženy těchto generací byly výrazně bezdětné v generaci 1960: 3,6 % a u generace 1970: 7,6 %. Současný trend rychlého narůstání podílu živě narozených svobodným matek (18,0 % v roce 2001 proti 5,5 % v roce 1989) se nepotvrdil v konfron-

Graf 5a Podíly žen podle rodinného stavu a počtu živě narozených dětí; sčítání 2001 (Proportions of ever married women by number of live births; Census 2001)

taci s reprodukčním chováním nejmladších generací, neboť podíl bezdětných svobodných žen je stabilizován a průměrný počet dětí na jednu svobodnou ženu počínaje generací 1960 neroste. Sčítání 2001 dále ukázalo, že trend snižování konečné plodnosti se jeví trvalý a nevratný, avšak orientace na typ nesezdaných soužití alternativující legální manželství je neprůkazná.

Literatura

- Kohler, H. P.– Billari, F. – Ortega, J. A. 2002. *The emergence of Lowest-Low Fertility in Europe during the 1990s*. Population and Development Review 28, 4, s. 641–680.
- Konietzka, D. – Kreyenfeld, M. 2002. *Women's employment and non-marital childbearing: A comparison between East and West Germany in the 1990s*. Population-E, 57, 2, s. 331–358.
- Kreyenfeld, M. 2002. *Crisis or adaptation reconsidered: A comparison of East and West German fertility patterns in the six years after the „Wende“*. MPIDR Working Paper WP-2002-032, 40 s.
- Rychtaříková, J. 2001. *Recent Changes in Family behavior in the Czech Republic*. In Der Donauraum, Zeitschrift des Institutes für den Donauraum und Mitteleuropa 41, 2001, 4, s. 29–41.

Graf 5b Podíly žen podle rodinného stavu a počtu živě narozených dětí; sčítání 2001 (Proportions of single women by number of live births; Census 2001)

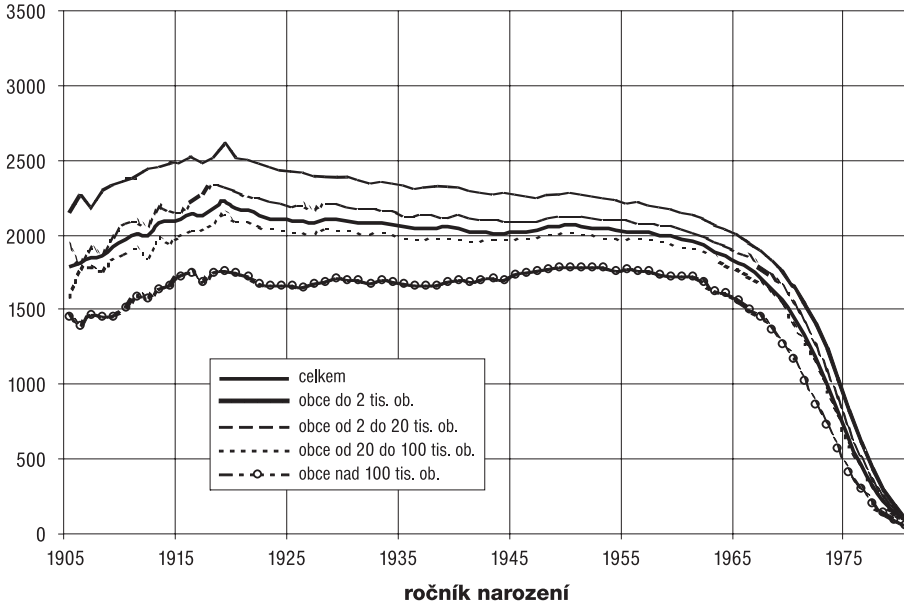

REGIONÁLNÍ DIFERENCIACE PLODNOSTI

JAROSLAV KRAUS

Príspevek regionální diferenciace plodnosti navazuje na referát *doc. RNDr. Jitky Rychtařikové, CSc. Generační plodnost v České republice na základě sčítání 2001*, a to jak po metodické, tak i obsahové stránce. Oba příspěvky jsou založeny na datech populačních censů a oba byly počítány stejným technickým způsobem. Základem výpočtů byly individuální – anonymizované – věty za soubor osob. Protože věty obsahují jen základní prostorové identifikace, byly pro potřeby hledání regionálních diferencí přidány identifikace kraje a velikostní skupiny obce místa trvalého bydliště. V dalším kroku byly odvozené ukazatele použité při zpracování sčítání překódovány (jedná se o proměnné: velikostní skupina obcí místa trvalého bydliště a vzdělání). Následovalo omezení souboru na věty za ženy a výpočet potřebných odvozených proměnných: úhrnný počet dětí ženy a průměrný počet dětí – v závislosti na vysvětlující proměnné (ročník narození žen, jejich vzdělání a kraj bydliště). Výpočty probíhaly v SAS s daty uloženými v Oracle databázi. Vypočtené kombinační třídění (tabulky) byly převedeny do Excelu a v něm vytvořeny grafy prezentované na konferenci, z nichž některé jsou obsaženy v tomto příspěvku.

Graf 1 Průměrný počet dětí na 1000 žen celkem podle velikostních skupin obcí (Average number of children per 1000 females, total: by size group of municipalities)

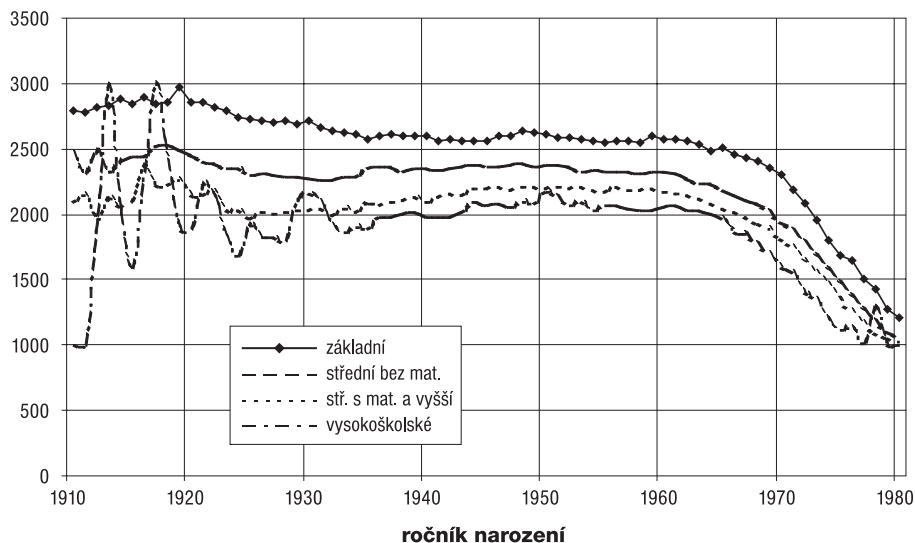
Regionální rozdíly generační plodnosti počítané podle ročníku narození jsou zřetelně patrné již z grafu 1. Toto tvrzení však platí jak pro plodnost žen s dětmi, tak i pro všechny ženy – bez ohledu zda mají nebo nemají dítě. V obou případech platí, že nejvyšší hodnoty byly zjištěny pro ženy bydlící v malých obcích do dvou tisíc obyvatel. S rostoucí velikostní skupinou obce pak průměrný počet dětí klesá a nejnižší je pro ženy z obcí s více než sto tisíci obyvateli. Ve srovnání s republikovými hodnotami, je diference plodnosti v městech nad sto tisíc obyvatel větší než v případě obcí do dvou tisíc obyvatel. Největší rozdíly byly zjištěny pro ženy narozené po 1. světové válce, velké pak přetrvávaly pro všechny předválečné generace žen. Teprve po 2. světové válce se rozdíly v generační plodnosti začaly zjevně zmenšovat – byť pro ženy narozené po roce 1970, které dosud nerealizovaly svoji plodnost, nelze toto konstatovat s konečnou platností. Průměrné počty dětí všech žen a žen s dětmi se liší pouze dosaženou hladinou: zatímco u všech žen se pohybuje v rozmezí 1,7 až 2,4 dítěte na ženu, u žen s dětmi se jedná o rozmezí od 1,9 až 2,5 dítěte na jednu ženu. V obou případech mají křivky plynulý průběh s dlouhodobým – povlnným – poklesem.

Na toto základní třídění pak navazují podrobnější: podle dokončeného vzdělání žen. Přístup k datům pak může být dvojitý: buď třídit generační průměrný počet dětí nejprve podle vzdělání a jako klasifikační proměnnou použít velikostní skupinu místa bydliště nebo třídit generační průměrný počet dětí podle velikostní skupiny obce místa bydliště ženy a poté klasifikovat vzdělání. Oba postupy jsou pochopitelně možné, ale větší vypovídací schopnost má třídění podle velikostních skupin obcí s následnou klasifikací podle vzdělání. Jinými slovy: vzdělání je významnější diferenační faktor než místo trvalého bydliště.

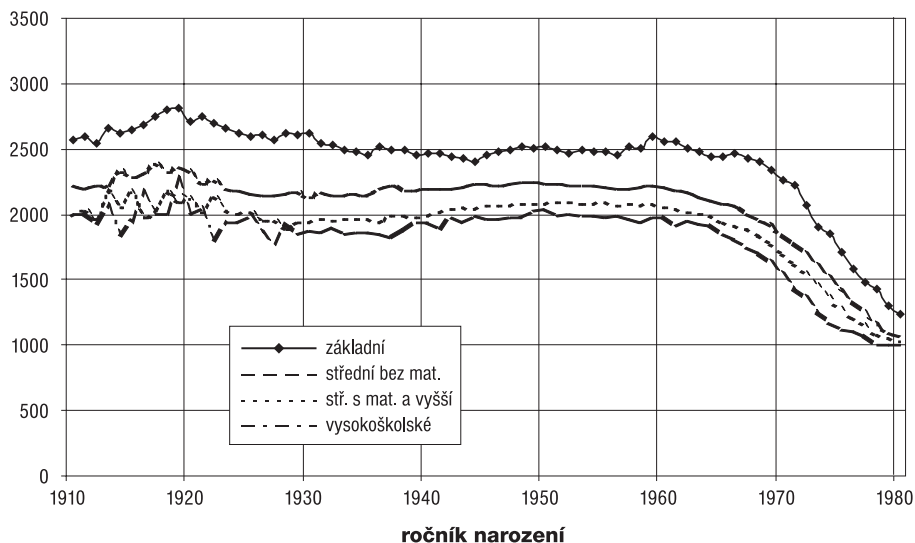
Grafy 2 až 5 potvrzují známou skutečnost, že (generační) plodnost klesá jak s rostoucím vzděláním ženy, tak s rostoucí velikostní skupinou místa trvalého bydliště. Zatímco v obcích do dvou tisíc obyvatel měly generace žen se základním vzděláním vždy více než 2,5 dítěte, pak toto tvrzení platí s výjimkami ve středně velkých obcích. V městech nad sto tisíc obyvatel se hladina pohybovala zpravidla v rozmezí 2,2 až 2,3 dítěte. Ženy se středoškolským vzděláním dosahovaly hodnot v rozmezí 2,1 až 2,3 dítěte – s výjimkou obcí nad sto tisíc obyvatel, kdy výsledná hodnota pod 2,0 dítěte byla zjištěna prakticky ve všech generacích žen. Ženy s vysokoškolským vzděláním měly zjištěnou nejnižší generační plodnost: jen v obcích do dvou tisíc obyvatel dosáhla po 2. světové válce hodnot dvou dětí na ženu, ve všech ostatních velikostních skupinách obcí se pohybovala citelně pod touto hladinou. Na poválečném vzestupu plodnosti se ženy s vysokoškolským vzděláním podílely – byť v nižší míře – jako ženy se středoškolským

Graf 2 Průměrný počet dětí na 1000 žen s dětmi podle vzdělání obce do 2 tis. obyvatel (Average number of children per 1000 females with children: by educational attainment, municipalities up to 2000 inhabitants)

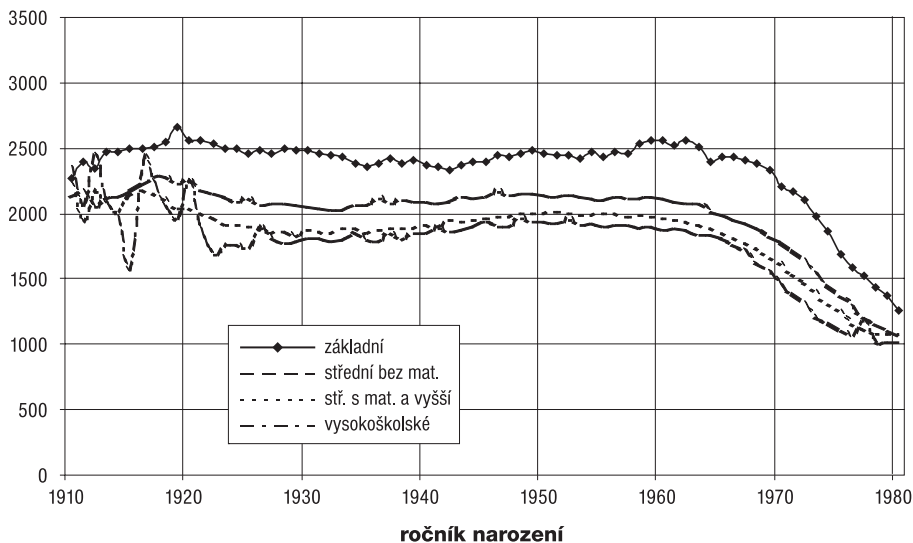
Graf 3 Průměrný počet dětí na 1000 žen s dětmi podle vzdělání obce od 2 do 20 tis. obyvatel (Average number of children per 1000 females with children: by educational attainment, municipalities between 2000 and 20 000 inhabitants)

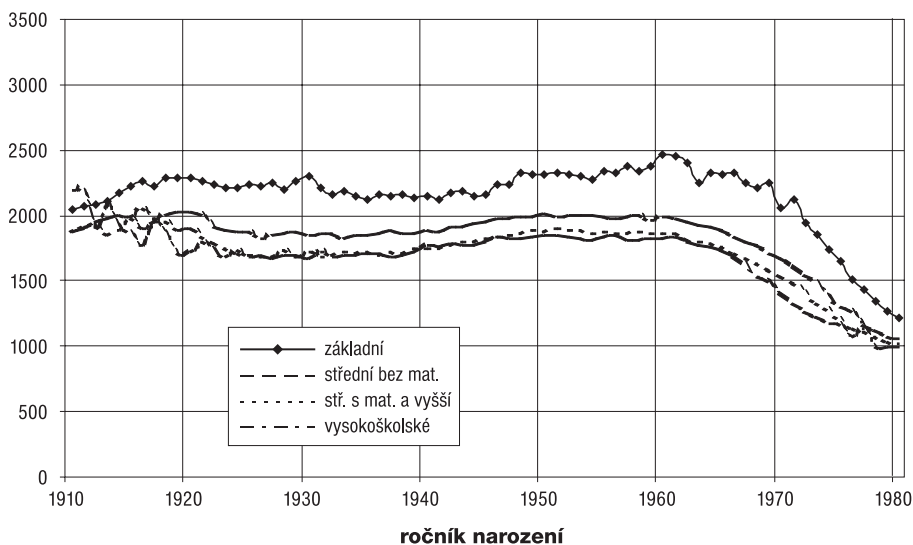
ským nebo základním vzděláním. Rozdíly v úrovni plodnosti žen se základním vzděláním proti ženám s vysokoškolským vzděláním jsou ve všech velikostních skupinách obcí místa trvalého bydliště podobné – snad s výjimkou měst nad sto tisíc obyvatel, kdy se vzdělanostní rozdíly mírně stírají.

Podobná tvrzení platí i pro opačné třídění: generační plodnost ženy podle vzdělání v závislosti na velikostní skupině obce místa bydliště. V tomto pohledu jsou rozdíly menší, dobře patrný je však sestupný

Graf 4 Průměrný počet dětí na 1000 žen s dětmi podle vzdělání obce od 20 do 100 tis. obyvatel (Average number of children per 1000 females with children: by educational attainment, municipalities between 20 000 and 100 000 inhabitants)

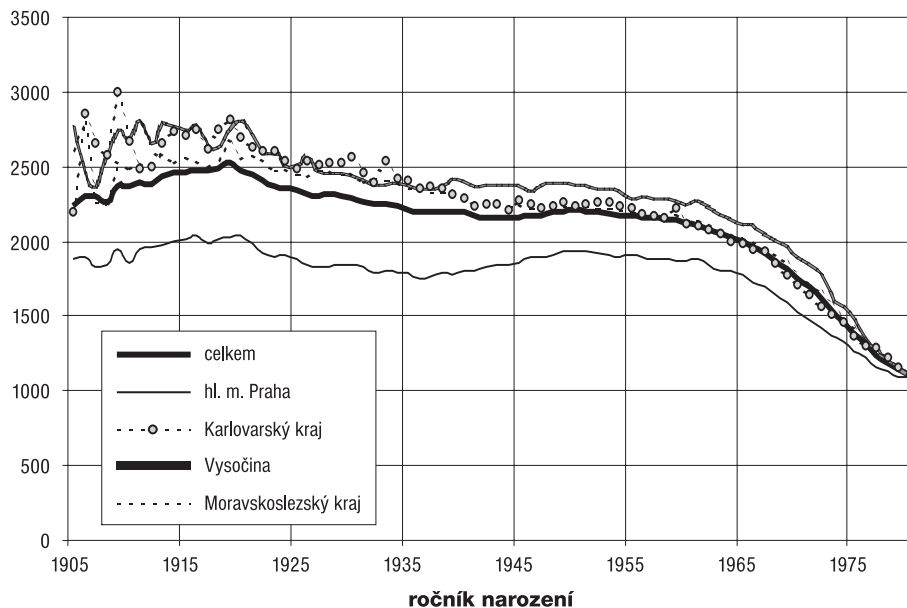

Graf 5 Průměrný počet dětí na 1000 žen s dětmi podle vzdělání obce nad 100 tis. obyvatel (Average number of children per 1000 females with children: by educational attainment, municipalities with 100 000 inhabitants and over)

trend: zatímco průměrný počet dětí žen se základním vzděláním se ve všech velikostních skupinách pohybuje nad hodnotou 2,0 dítěte, u žen se středoškolským vzděláním průměrný počet osciluje okolo hodnoty 2,0 dítěte, ženy s vysokoškolským vzděláním – když nebydlí v městech nad sto tisíc obyvatel – mají v průměru méně než 2,0 dítěte.

Graf 6 Průměrný počet dětí na 1000 žen s dětmi podle vybraných krajů (Average number of children per 1000 females with children: by selected region)

Zajímavé je rovněž třídění podle krajů viz graf 6¹⁾.

Průměrný počet dětí se mezi jednotlivými kraji příliš neliší s jedinou – ale zřetelnou výjimkou: Prahou. Zatímco republikové hodnoty generační plodnosti postupně dlouhodobě klesají z hodnot 2,5 dítěte na jednu ženu pod hodnoty 2,0; v Praze se dlouhodobě a trvale pohybují průměrné počty dětí pod hodnotou 2,0 dítěte. Po roce 1945 se generační plodnost žen s trvalým bydlištěm v Praze rovněž zvýšila, v roce 1948 se přiblížila úrovni 2,0 dítěte, poté však začala klesat a okolo roku 1970 se snížila pod hodnotu 1,5 dítěte na jednu ženu.

Závěr

Použitý postup (jako každý) má samozřejmě svoje limity. Data cenzů neregistrují historii – popisují stav takový, jaký je k datu sčítání. Není tedy podchycen vliv stěhování, stávající třídění demografické statistiky je založeno na institutu trvalého bydliště. Pohyb populace (tj. v tomto případě, kde se realizovala plodnost) by bylo možné podchytit jedině s využitím panelového šetření – se všemi nevýhodami, které panely mají. Takže zbývá sčítání – nebo *populační registry*. Ty by se pro tyto účely maximálně hodily: mají dostatečně veliké soubory a techniky jejich využití (datové sklady) pak umožňují potřebné informace (časové snímky) získat (technika data mining). I tak se – v závislosti na sčítání – nabízí řada dalších možností, jak v analýze dále pokračovat.

Regionální diferenciaci generační plodnosti nabízí zajímavý pohled na vývoj plodnosti z hlediska místa bydliště a vzdělání žen. Nedává odpověď na základní otázku současnosti, kde jsou meze dlouhodobého poklesu plodnosti. Vývoj v některých regionech (Praze) nebo kategoriích populace (ženy s vysokoškolským vzděláním) však budoucí stav přinejmenším indikuje.

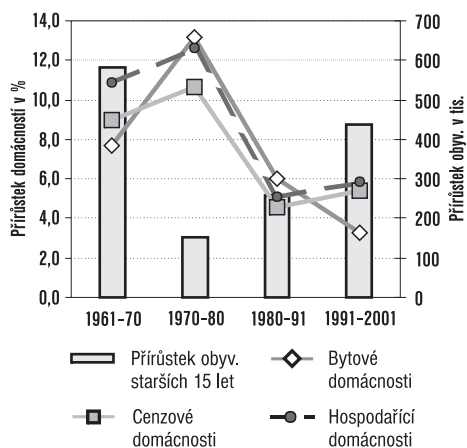
¹⁾ Pro tento graf byly vybrány ty kraje, které se dosaženými hodnotami zřetelně liší od republikových hodnot.

DOMÁCNOSTI PODLE VÝSLEDKŮ SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ V ROCE 2001

DAGMAR BARTOŇOVÁ

Ve sčítání lidu 2001 byly zpracovány údaje o soužití obyvatelstva v rodinách a domácnostech obdobně jako v letech 1970–1991. Třídění domácností na *bytové* (BD), *hospodařící* (HD) a *cenzové* (CD) bylo zachováno a do typologie, používané v České republice již od roku 1961, byla vnesena jen jedna metodická změna; týkala se převodu cenzových domácností tvořených prarodičem s vnoučaty z neúplných rodinných domácností do vícečlenných nerodinných¹⁾.

Graf 1 Přírůstek domácností a dospělé populace ČR v období 1961–2001 (Increases in households and grown-up population of the CR, 1961–2001)

Pramen.: SLDB 1961–2001, ČSÚ Praha.

lení se projeví poprvé od roku 1970 vzestupem podílu i počtu bytů obývaných 2 a více CD (o 17 % oproti roku 1991). Těchto bytů byl sečten téměř stejný počet jako v roce 1970 (371 tis.), ale jejich podíl byl nižší. Cenzové domácnosti, které v těchto bytech žily, hospodařily společně jen v 13 % případů (49 tis. BD). Bytů s více samostatně hospodařícími domácnostmi bylo sečteno přes 322 tis.; více než pětinu z nich obývaly společně bydlící rodiny rodičů a dětí (80 tis.), dvě pětiny tvořily rodinné domácnosti a jednotlivci (152 tis.); podíl společně bydlících samostatně hospodařících jednotlivců tak vzrostl na 15 %. Od roku 1991 se zvýšil počet BD obývaných více HD o více než čtvrtinu: odděleně hospodařících jednotlivců bydlících s rodinnou domácností přibývalo 30 %, bytů s odděleně hospodařícími společně bydlícími dvěma jednotlivci dokonce 60 %.

Podle výsledků cenzu 2001 *hospodařících domácností* přibývalo od roku 1991 více než 230 tis. při nepřetržitém úbytku společného hospodaření více cenzových domácností, který sledujeme od roku 1970; v roce 2001 je zapsalo jen 53 tis. CD, což představovalo 1,3 % HD. Počet samostatně hospodařících

Podobně jako ve všech předchozích cenzech i sčítání lidu 2001 ukázalo růst počtu domácností všech typů. Přesto se vývoj struktury domácností v posledním intercenzálním období od minulosti zřetelně odlišoval. Zatímco relativní přírůstky počtu všech typů domácností, hlavně však bytových a hospodařících, byly v předchozích intercenzálních obdobích vyšší než relativní přírůstky obyvatelstva staršího 15 let (s výjimkou BD v období 1961–1970), v 90. letech se tempo růstu počtu bytových domácností snížilo a krok s přírůstkem dospělé populace udržely jen přírůstky hospodařících a cenzových domácností. Mírně zrychlený růst počtu HD a CD je projevem pokračující tendence oddělování samostatného hospodaření, kterou podporovalo snížení intenzity sňatečnosti a další vzestup rozvodovosti.

V období 1991–2001 přibýlo 122 tis. *bytových domácností*, a to při dalším snižování jejich průměrné velikosti. Na něm se nejvíce podílel, podobně jako v minulosti, přírůstek domácností jednotlivců – byty obývané jednou osobou tvořily již čtvrtinu BD. Průměrná velikost bytové domácnosti po odečtení bytů obývaných jednotlivci činila 3,19 osob (3,28 v roce 1991). Nedostatek bytů a rostoucí náklady na bydlení

¹⁾ Ve zpracování výsledků sčítání lidu, domů a bytů se již od roku 1961 rozlišují tři druhy domácností:

Cenzová domácnost je nejmenší sociální skupinou osob bydlících v jednom bytě a společně hospodařících; je konstruována podle příbuzenských nebo jiných vztahů osob zapsaných ve sčítacím archu. Jejím základem je pojem rodiny; z tohoto hlediska se rozlišují 4 základní typy cenzových domácností:

a) domácnost rodinná úplná (manželský pár, resp. soužití druhá a družky – bez dětí, nebo s dětmi),

b) domácnost rodinná neúplná (jeden z rodičů s alespoň jedním dítětem),

c) vícečlenná nerodinná domácnost (dvě nebo více osob společně hospodařících, nepřibuzných nebo v příbuzenském vztahu, které netvoří rodinnou domácnost),

d) domácnost jednotlivce (podmínkou je samostatné hospodaření).

Hospodařící domácnost je tvořena společně bydlícími osobami, které společně hospodaří (uvedly, že společně hradí hlavní výdaje domácnosti); součástí hospodařící domácnosti jsou i děti, které na společném hospodaření nepřispívají. Může ji tvořit i několik cenzových domácností. Podnájemníci a jejich rodiny jsou vždy samostatnou hospodařící domácností.

Bytovou domácnost tvoří osoby trvale bydlící v jednom bytě.

Tab. 1 Domácnosti a rodiny ve sčítáních lidu, domů a bytů 1970–2001 na území ČR (Households and families in population and housing censuses 1970–2001 in CR)

Typ domácnosti	SLDB				Přírůstek (v tis.)		Index v %	
	1970	1980	1991	2001	1980–91	1991–2001	1991/80	2001/91
Bytové domácnosti (v tis.)	3 088,8	3 494,8	3 705,7	3 827,7	210,8	122,0	106	103
v tom s 1 CD	2 715,7	3 151,5	3 388,0	3 456,3	236,4	68,3	108	102
z toho s 1 osobou	492,3	697,0	842,4	957,8	145,5	115,3	121	114
se 2 a více CD	373,1	343,3	317,7	371,4	-25,6	53,7	93	117
Průměrný počet členů BD	3,15	2,92	2,76	2,64	-0,2	-0,1	95	96
Hospodařící domácnosti (v tis.)	3 365,4	3 791,0	3 983,9	4 216,1	192,9	232,2	105	106
v tom s 1 cenovou dom.	3 234,7	3 711,6	3 918,3	4 162,8	206,7	244,5	106	106
z toho s 1 osobou	668,6	897,4	1 047,2	1 276,2	149,8	229,0	117	122
se 2 a více CD	130,7	79,4	65,6	53,3	-13,8	-12,3	83	81
Průměrný počet členů HD	2,89	2,70	2,57	2,41	-0,1	-0,2	95	94
Cenzové domácnosti (v tis.)	3 502,7	3 875,7	4 051,6	4 270,7	175,9	219,1	105	105
v tom úplné rodinné domácnosti	2 487,5	2 556,8	2 512,9	2 333,6	-43,9	-179,3	98	93
z nich se závislími dětmi	1 404,4	1 475,4	1 395,9	1 090,8	-79,5	-305,1	95	78
bez závislých dětí	1 083,1	1 081,4	1 117,0	1 242,8	35,6	125,8	103	111
neúplné rodinné domácnosti ¹⁾	306,7	325,1	434,4	576,4	109,3	142,0	134	133
z nich se závislími dětmi	157,0	203,9	254,1	343,4	50,2	89,3	125	135
bez závislých dětí	149,7	121,2	180,3	233,0	59,1	52,7	149	129
vícečlenné nerod. dom. ¹⁾ (VND)	39,9	55,0	14,7	84,5	-40,3	69,9	.	577
z nich VND prarodičů s vnoučaty	.	.	.	34,5	x	x	x	x
NRD bez záv. dětí + VND	189,6	176,2	195,0	317,5	18,8	122,6	111	163
domácnosti jednotlivců	668,6	938,8	1 089,6	1 276,2	150,8	186,5	116	117
Průměrný počet členů CD celkem	2,78	2,64	2,53	2,38	-0,1	-0,2	96	94
v tom úplné rodinné domácnosti	3,30	3,27	3,21	3,12	-0,1	-0,1	98	97
z nich se závislími dětmi*)	3,38	4,03	3,92	3,88	-0,1	0,0	97	99
bez závislých dětí	2,65	2,55	2,33	2,45	-0,2	0,1	91	105
neúplné rodinné domácnosti ¹⁾	2,51	2,49	2,44	2,46	-0,1	0,0	98	101
vícečlenné nerodinné domácnosti ¹⁾	2,14	2,08	2,06	2,12	0,0	0,1	99	103

*) SLDB 1970 – děti do 15 let.

¹⁾ Odlišnosti v definicích v l. 1991, 2001, není zcela srovnatelné s předchozími cenzy.

Pramen.: SLDB 1970, 1980, 1991, 2001 ČSÚ.

jednotlivců se ve srovnání s rokem 1991 zvýšil o 230 tis. (o 15 %), téměř 1,3 mil. HDJ představovalo více než 30 % HD. Přírůstky HDJ přispěly též ke zmenšení průměrné velikosti HD – z 2,57 na 2,41 osob. Zatímco průměrný počet členů připadajících na HD tvořenou jedinou CD dále klesal, byly domácnosti společně hospodařících více CD větší – průměrný počet členů vzrostl z 4,39 na 5,22. Předchozí trend zmenšování společně hospodařících domácností se tedy v 90. letech obrátil.

Většinou spolu hospodařily 2 CD rodičů a dětí; jen mírně převažovalo společné hospodaření jedné úplné a jedné neúplné rodiny (23,3 tis.) nad společným hospodařením dvou úplných rodin (22,8 tis.), neúplné rodiny spolu hospodařily jen v necelých 4 tis. případech.

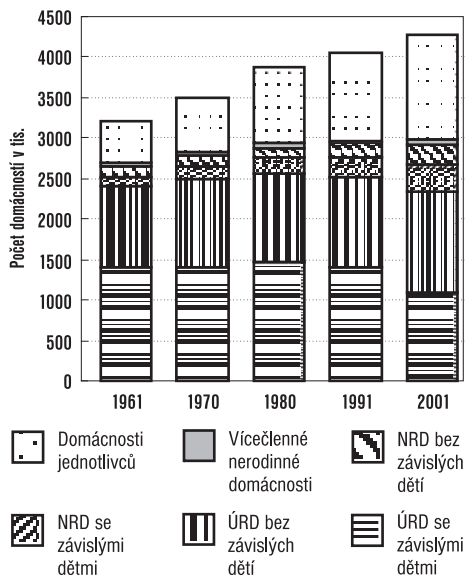
I když se v období 1991–2001 vývoj soužití osob v bytech i hospodaření domácností od minulosti částečně odlišovaly, nejvýznamnější změny nastaly ve struktuře rodinných domácností a domácností jednotlivců. Lze je nejlépe sledovat prostřednictvím *cenzových domácností*, u nichž změny v počtech a složení dokumentují i projevy transformace demografického chování během 90. let. K pětiprocentnímu interenzálnímu přírůstku počtu CD přispěly nejvíce přírůstky počtu neúplných rodinných domácností (NRD – o třetinu), domácností jednotlivců (CDJ – o 30 %). Přibývalo také vícečlenných nerodinných domácností (VND), jejich počet vzrostl ale i metodickou změnou – zařazením neúplných domácností prarodičů s vnoučaty (o to nižší přírůstek NRD). Pokračoval úbytek úplných rodinných domácností (ÚRD) v důsledku úbytku úplných rodin se závislími dětmi; ve srovnání s předchozími sčítáními jich

Tab. 2 Hospodářící domácnosti složené z více cenových domácností (Private households consisting of more census households)

Složení hospodářící domácnosti	Počet HD (v tis.)	Složení podle počtu členů (v %)					Počet členů celkem v tis.	Průměrný počet členů
		do 3	4	5	6	7+		
SLDB 2001								
HD se 2+ CD celkem	53,3	x	31,0	33,9	23,7	11,4	278,4	5,22
z toho:								
HD = 2 CD: rodiče a děti	50,0	x	31,7	34,8	24,0	9,5	257,8	5,15
ostatní*)	2,0	x	35,9	31,6	19,2	13,3	10,3	5,20
SLDB 1991								
HD se 2+ CD celkem	65,6	28,7	24,3	24,7	16,5	5,8	288,0	4,39
z toho:								
HD = 2 CD: rodiče a děti	20,8	x	31,3	33,9	26,7	8,1	107,0	5,15
ostatní*)	42,7	43,5	21,4	20,5	11,2	3,4	168,6	3,95

*) nejsou započteny HD se 3 a více CD.

Graf 2 Vývoj počtu a struktury cenových domácností (Numbers and structures of census households)

přidané osoby i přes klesající podíl častěji (5,6 %) než s ÚRD. V obou případech měly drtivou převahu domácnosti s jednou přidanou osobou – mezi nimi nadpoloviční většinu tvořily matky nebo tchyně osoby v čele i když se podíl „ostatních příbuzných“ zvýšil.

Soubor *vícečlenných nerodinných domácností* byl v roce 2001 rozšířen zařazením domácností jednoho z prarodičů s vnoučetem/vnoučaty. Protože při cenzu 1991 byly naopak v důsledku změn oproti dřívějším cenzům ze souboru vyňaty NRD s dětmi, vzrostl zdánlivě počet VND více než 5,5krát – na 84,5 tis. domácností. Podle interních údajů ČSÚ mezi nimi bylo 34,5 tis. domácností prarodičů s vnoučaty; srovnatelný soubor VND vzrostl tedy 3,4krát.

Druhou nejpočetnější skupinou cenových domácností se po úplných rodinných staly v roce 2001 *domácnosti jednotlivců*, jejichž podíl vzrostl na 30 %. Změnilo se jejich zastoupení podle věku a částečně i podle pohlaví. Zvýšil se jejich podíl do 65 let, nejvýrazněji ale ve věku do 25 let – na více než polovinu CD. Poměr pohlaví se u CDJ do 25 let téměř vyrovnal, dále až do věku 55 let převažovaly domácnosti mužů. U obyvatelstva ve věku 60–69 let bylo zastoupení CDJ nižší než v roce 1991. Nejenže tohoto věku dosáhly populačně slabší ročníky, ale

bylo o pětinu méně, ale tento pokles poněkud kompenzoval přírůstek ÚRD bez závislých dětí o 11 %. Přesto tvořily úplné rodinné domácnosti i v roce 2001 přes polovinu počtu CD (55 %). Jejich podíl dlouhodobě klesal již od roku 1961: nejdříve vlivem rychle rostoucích podílů domácností jednotlivců, k nim se posléze připojil vzestup podílu i počtu NRD. Tempo tohoto růstu se v 90. letech zrychlilo, takže v roce 2001 tvořily neúplné rodiny již 13,5 % CD, s převahou neúplných rodin se závislými dětmi (8 % CD). Rodinné domácnosti, mezi nimiž měly ÚRD 80 % převahu, jsou přes trvalý pokles zastoupení těmi sociálními jednotkami, v nichž žije i nadále převážná většina obyvatelstva – v roce 2001 více než 8,7 mil. osob, z toho v ÚRD se závislými dětmi 4,2 mil. osob.

V 90. letech se zpomalilo zmenšování průměrné velikosti cenových domácností. Průměrný počet členů úplných a neúplných rodinných domácností bez závislých dětí dokonce vzrostl. Projevil se vliv častějšího soužití „přidaných“ osob s rodinnými domácnostmi a delšího soužití dospělých dětí s rodiči při odkládání jejich sňatku – patrně v důsledku potíží se získáváním samostatného bydlení a rostoucích nákladů na bydlení. Podíl úplných rodinných domácností s přidanými osobami vzrostl z 3,5 na 4 % ÚRD, u NRD oproti roku 1991 podíl domácností s přidanými osobami klesl. S neúplnými rodinami však žily

Tab. 3 Rodinné domácnosti se spolubydlicími osobami (Family households sharing rooms)

Rok	Úhrn příslušných RD		Domácnosti se závislými dětmi			Domácnosti bez závislých dětí		
	abs.	v % příslušných RD	celkem abs.	podíl domácností v %		celkem abs.	podíl domácností v %	
				s 1 přid. osobou	se 2+ přid. osobami		s 1 přid. osobou	se 2+ přid. osobami
Úplné rodinné domácnosti se spolubydlicími osobami								
1991	87 127	3,5	48 817	97,1	2,9	38 310	98,4	1,6
2001	93 252	4,0	40 845	97,6	2,4	52 407	96,3	3,7
Neúplné rodinné domácnosti se spolubydlicími osobami								
1991	43 221	9,9	14 484	91,7	8,3	28 737	90,2	9,8
2001	32 236	5,6	20 758	95,9	4,1	11 478	92,9	7,1

V roce 1991 v souboru NRD zařazeni i prarodiče s vnoučaty, v r. 2001 nikoliv.

Spolubydlicí, neboli přidané osoby - s rodinnou domácností společně hospodařící osoby, které nepředstavují samostatnou CD.

v důsledku snížení intenzity úmrtnosti mužů klesl totiž podíl osamělých žen, kterých bylo již jen 2,5krát více než osamělých mužů. Přitom u 70letých a starších osob tvořili jednotlivci již přes polovinu všech CD; více než čtyřnásobná převaha žen (převážně ovdovělých) se oproti roku 1991 snížila v tomto věku jen nepatrně.

Při podrobnějším pohledu na CD podle věku se u rodinných domácností s osobou v čele ve věku 15–24 let snížil oproti roku 1991 podíl úplných rodin na polovinu (ÚRD se závislými dětmi ještě více), takže tvořily již jen necelou čtvrtinu CD. Příčinu tohoto poklesu lze spatřovat v odkládání vstupu do manželství a odkládání narození dětí. ÚRD se závislými dětmi byly převažujícím typem domácností teprve ve věku 30–49 let, kde tvořily přes polovinu CD a spolu s ÚRD bez závislých dětí téměř dvě třetiny. Na rozdíl od snížení významu ÚRD vzrostlo zastoupení NRD všech typů až do 50 let věku zhruba na 18 %. Vysoce převažovaly NRD se závislými dětmi v čele se ženou, ve věku do 25 let jejich podíl téměř o třetinu převyšil zastoupení ÚRD se závislými dětmi. Nejrychleji přitom vzrostlo zastoupení NRD s dětmi svobodných žen do 30 let, kdy jejich počet přesáhl 30 tis.; tvořily již třetinu NRD do 30 let a přiblížily se tak zastoupení NRD s dětmi vdaných žen (36 %).

Ve struktuře ÚRD podle počtu závislých dětí a věku žen podíl domácností s jedním dítětem vzrostl

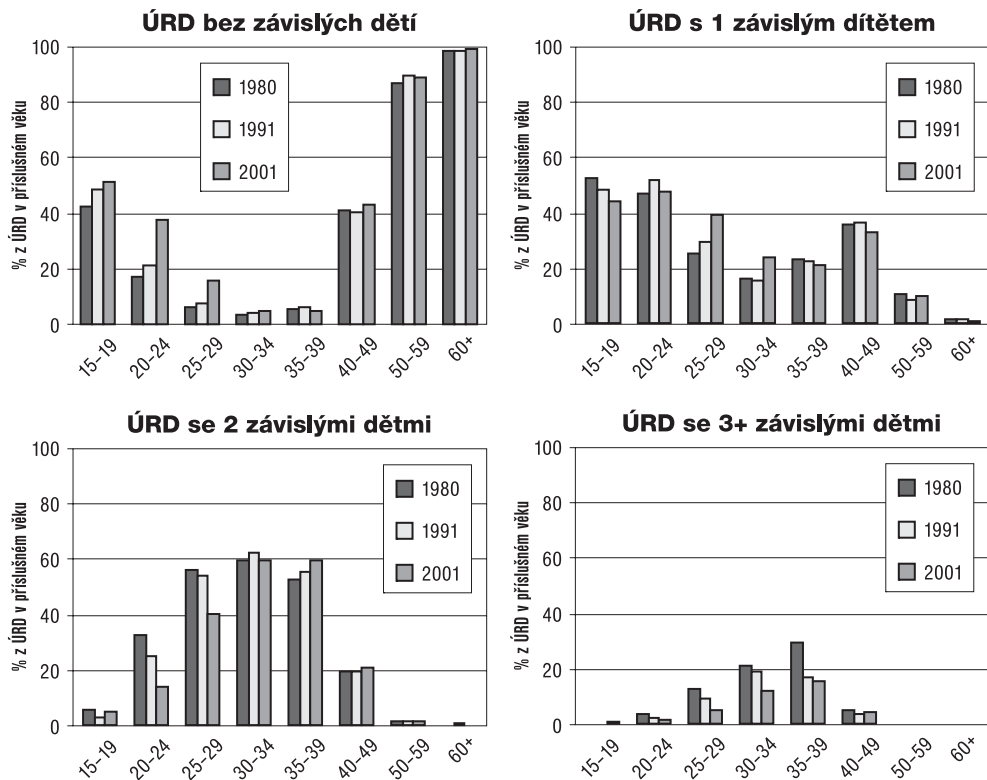
Tab. 4 Složení cenových domácností podle typů, věkových skupin a pohlaví osob v čele domácností (v % všech cenových domácností) (Census households: by type, age group and sex of the head of household (% of all census households))

Věková skupina	Úplné rodinné dom.		Neúplné rodinné dom.		Vícečlenné nerodinné dom.		Domácnosti jednotlivců		CD celkem abs. v tis.
	bez záv. dětí	se záv. dětmi	bez záv. dětí	se záv. dětmi			muži	ženy	
					muži	ženy			
SLDB 2001									
15–24	9,2	13,5	0,0	18,2	4,1	2,5	27,1	25,4	166,6
25–29	10,9	36,4	0,0	17,8	1,9	0,7	20,6	11,6	351,1
30–34	5,6	54,1	0,0	17,6	1,0	0,2	16,2	5,3	359,8
35–49	13,4	50,2	4,5	13,0	0,7	0,2	13,1	4,9	1 228,8
50–64	52,0	10,7	8,7	2,3	0,5	0,5	11,1	14,1	1 165,8
65+	39,9	0,4	7,6	0,1	0,6	3,1	10,0	38,3	998,6
Celkem	29,1	25,5	5,5	8,0	0,9	1,1	13,3	16,6	4 270,7
SLDB 1991									
15–24	14,2	32,5	1,2	14,6	0,4	0,2	20,8	16,3	206,9
25–29	8,9	61,4	0,6	10,4	0,2	0,1	13,5	5,0	315,6
30–34	4,5	70,9	0,7	10,5	0,1	0,0	10,4	2,9	349,2
35–49	13,7	59,3	3,5	9,7	0,1	0,0	9,5	4,1	1 298,9
50–64	54,1	11,4	6,1	1,8	0,2	0,2	8,6	17,5	955,9
65+	37,7	0,8	7,5	1,2	0,2	0,5	10,2	41,9	925,2
Celkem	27,6	34,5	4,5	6,3	0,2	0,2	10,4	16,5	4 051,6

Pozn.: a) v úplných rodinných domácnostech je osobou v čele domácností muž,

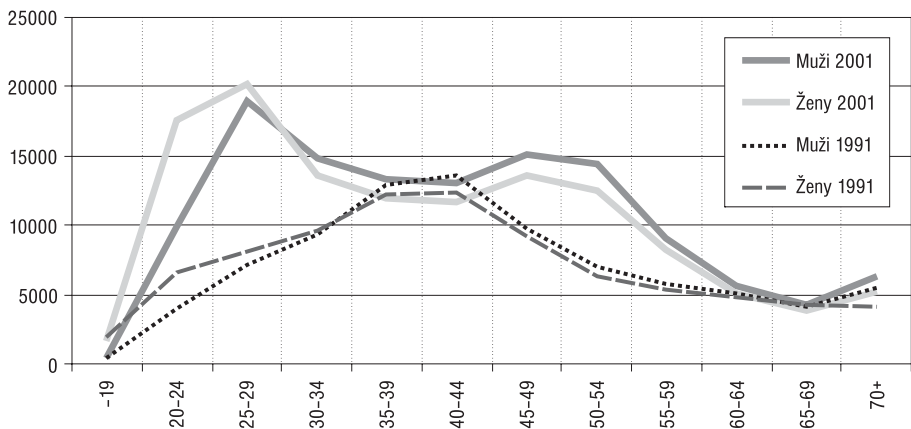
b) domácnosti prarodičů s vnoučaty zařazeny v r. 2001 k VND, v r. 1991 k NRD (viz text).

Graf 3 Složení úplných rodinných domácností podle počtu závislých dětí a věkových skupin žen (Two-parent family households: by number of dependent children and age group of women)

Pramen.: SLDB 2001, ČSÚ Praha.

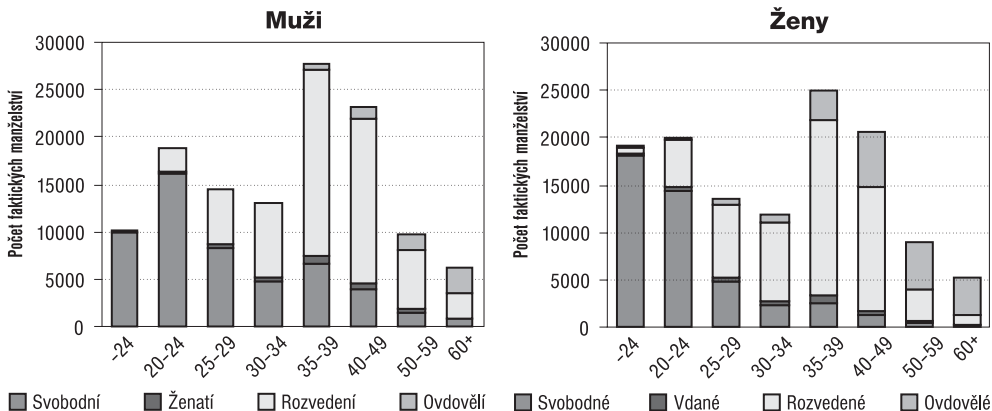
Graf 4 Faktická manželství podle věku a pohlaví v letech 1991a 2001 (Consensual unions by age and sex, 1991 and 2001)

Pramen.: SLDB 2001, ČSÚ Praha.

Graf 5 Počet a struktura faktických manželství v roce 2001 (Number and structure of consensual unions, 2001)

Pramen.: SLDB 2001, ČSÚ Praha.

oproti předchozímu cenzu ve věku 25–34 let, přičemž se u 25–29letých žen jejich zastoupení s podílem dvoudětných ÚRD vyrovnalo; ve věku 30–34 let vzrostl jejich podíl na čtvrtinu ÚRD. Dvoudětné ÚRD měly absolutní převahu teprve ve věku 30–39 let, šlo o děti narozené ještě na konci 80. a začátkem 90. let mladším ženám. Jejich zastoupení ve srovnání s rokem 1991 však bylo nižší; podobně ztrácely na významu i rodiny se třemi a více dětmi, tentokrát již ve všech věkových skupinách do 40 let. Podíly ÚRD bez dětí vzrostly na úkor jedno- a dvoudětných rodin do 25 let věku žen a oproti roku 1991 byly vyšší až do 35 let. Relativně nejvyšší přírůstek ÚRD bez dětí byly zaznamenány u 20–29letých žen.

Při cenzu 2001 bylo zjištěno více než 125 tis. nesezdaných soužití (faktických manželství), což bylo téměř o polovinu více než v roce 1991. Vzhledem k způsobu zpracování (na základě společného trvalého bydliště obou partnerů) je to jistě jen část skutečného stavu. Nejvíce těchto soužití přibýlo u obou pohlaví ve věku 20–24 let (přírůstek 23 tis. žen a téměř 18 tis. mužů) a dále ve věku 45–54 let. V jejich složení podle věku, pohlaví a rodinného stavu měly svobodné osoby vždy vyšší podíl u mužů, kdežto rozvedené osoby převládaly více u žen do 40 let; ve vyšším věku rostlo zastoupení ovdovělých žen. Častější nesezdaná soužití lze též spatřovat za vzestupem zastoupení NRD svobodných žen do 30 let s dětmi.

Z výsledků zpracování údajů o rodinách a domácnostech v cenzu 2001 vyplynulo, že vývoj počtu domácností jednotlivých druhů a jednotlivých typů cenzových domácností a změny jejich struktury byly v období 1991–2001 ovlivněny:

- snížením přírůstku bytů, a tím současně bytových domácností,
- zhruba osmiletým poklesem úrovně sňatečnosti s jejím posunem do vyššího věku, což se projevilo dalším snížením počtu mladých ÚRD se závislými dětmi a pokračujícím růstem počtu již starších ÚRD s nezávislými dětmi bydlicími déle v rámci ÚRD rodičů,
- zvýšenou mimomanželskou porodností, značnou intenzitou rozvodovosti manželství s ještě závislými dětmi, nebo rozpadem manželství bez rozvodu, což se odrazilo vysokým přírůstkem NRD se závislými dětmi, které představují již téměř čtvrtinu rodinných domácností se závislými dětmi,
- zvýšeným přírůstkem osob starších 15 let, které vytvářely nové domácnosti.

Změny struktury domácností i jejich vzájemných relací, jak se v nich projevovaly změny věkového složení (např. posun demografické vlny 70. let), ale hlavně struktury podle rodinného stavu lze dále dokumentovat:

- úbytkem mladých manželství, jen málo nahrazovaným nesezdaným soužitím,
- častějším „přežíváním“ starších manželských dvojic díky poklesu intenzity úmrtnosti ve vyšším věku, zvláště u mužů, a tím snížení rizika ovdovění žen.

I v posledním interenzálním období se setkáváme s vysokými přírůstky domácností jednotlivců, takže každý čtvrtý byt je obydlen pouze jednou osobou a každou téměř třetí HD představuje samostatně hospodařící jednotlivec (jejich přírůstek byl téměř tak vysoký, jako přírůstek HD v úhrnu); obdobně přírůstek domácností jednotlivců tvořil více než 80 % přírůstku CD; při mírném zvýšení počtů bytů obydlených dvěma nebo více CD pokračovalo rozvolňování společného hospodaření, takže téměř 99 % CD již hospodařilo samostatně.

Komplexní analýza změn počtu a složení domácností a odhalení jejich příčin vyžaduje vypočítat specifické intenzitní ukazatele tvorby domácností podle rodinného stavu a pohlaví; tím však zdaleka přesahuje možnosti dané stručným referátem.

BYDLENÍ

MILAN KUČERA

Jak z názvu vyplývá, nejde o analýzu rozsahu a struktur domovního a bytového fondu a jejich změn, nýbrž o první hodnocení vývoje úrovně bydlení v nových podmínkách užívání bytů. Zaměřím se přitom hlavně na ty charakteristiky, které mohly mít vliv na průběh procesu reprodukce v minulých dvou desetiletích mezi cenzy 1980 a 2001.

Přírůstek počtu trvale obydlených bytů se v posledním intercenzálním období snížil ve srovnání s lety 1980–1991 relativně na polovinu. Zpomalil se také přírůstek obytné plochy bytů a zvláště počtu obytných místností: podle mého výpočtu v něm ovšem chybí desetitisíce nesečtených místností, a to ve všech typech bytů podle způsobu užívání. Všechny charakteristiky průměrné úrovně bydlení se zlepšily, nepatrně i „příznivější“ metodikou. Podíl bytů I. kategorie vybavení dosáhl již téměř 90 %, více než polovina bytů má tři a více pokojů, privatizací a združstevněním klesl podíl nájemních bytů pod 30 %. Vzrostla průměrná obytná plocha připadající na bydlící osobu, snížilo se zalidnění obytných místností. Mírně však vzrostl počet a podíl bytů obydlených více cenzovými domácnostmi.

Lze předpokládat, že při naší organizaci sčítání došlo jen k malému nedopočtu domů a bytů. Kdybychom však připočetli několik desítek tisíc obyvatel, kteří nejsou v datech sčítání zahrnuti, údaje o úrovni bydlení by byly méně příznivé. Přitom zkresení výsledků sčítání způsobené neregistrovanými podnájemci (a to nejen v nájemních bytech) nemohlo být velké, protože k nim dochází převážně jen ve velkých městech.

Globální průměrné údaje zastírají některé nepříznivé skutečnosti. I při pomalém růstu počtu domácností, zvláště úplných rodinných, než se předpokládalo (hluboký pokles intenzity sňatečnosti do věku 26–27 let), vedlo snížení přírůstku bytů k vzestupu podílu cenzových domácností, které nebydlí samostatně v bytě. Došlo k tomu u všech typů cenzových domácností, v některých skupinách dokonce nad úroveň z roku 1980 (úplné rodinné domácnosti se 3 a více dětmi, neúplné rodinné domácnosti). Byty se pro ně staly méně dostupnými – snížila se nabídka, vzrostly pořizovací a také užívací náklady na bydlení. Ve sféře bydlení začaly stále silněji působit ekonomické faktory. Postihlo to zvláště domácnosti mladých lidí, hledajících své první samostatné bydlení. Generace starších lidí byty měly, nepoživovaly si je, maximálně přecházely do společného bydlení.

Projevilo se to ve vzestupu podílu mladých rodinných domácností – úplných i neúplných – bez vlastního bytu, a to až do věku 40 let. Tím se přirozeně neříká, že vlastní byt potřebují všechny mladé rodinné domácnosti, ale lze předpokládat, že reálná „potřeba“ osciluje kolem 90 % (tab. 4: úplné rodinné domácnosti po pěti letech trvání manželství v roce 1991). Diference v úrovni ukazatelů za roky 1991 a 2001 jsou rozdílné, někdy však dosahují až 15 bodů. Snížená možnost získat za únosných podmínek vlastní byt nebo si postavit rodinný domek byla pravděpodobně jedním z faktorů odkládání vstupu do manželství a sekundárně narození dítěte. I při radikálně sníženém počtu rodinných domácností mladých lidí ve věku do 30 let vzrostl rozsah společného bydlení s další cenzovou domácností v bytě. Absence vlastního bytu postihuje především neúplné rodinné domácnosti. Narození dítěte mimo manželství nebo rozvod spojený pro rodiče s dítětem se ztrátou bytu vede zpravidla ke krizové úrovni bydlení.

Mladé úplné rodinné domácnosti získávají podle dat nového sčítání vlastní byty méně často a tím také později než v období před rokem 1991. Ještě pět let po sňatku neměla vlastní byt pětina úplných rodin-

Tab. 1 Trvale obydlené byty a souhrnná úroveň bydlení (Permanently occupied dwellings and overall level of housing)

Ukazatel	1980		1991		2001	
	tis.	%	tis.	%	tis.	%
Úhrn	3495	100	3706	100	3828	100
z toho I. kategorie	1642	47	2591	70	3386	88
se 3 a více pokoji	1029	41	1962	53	2099	55
nájemní	1414	40	1465	40	1093	29
se 2+ cenz. domácnostmi	343	10	318	9	371	10
s 1 osobou	697	20	842	23	958	25
Průměrný počet členů BD	2,92		2,76		2,64	
Průměrná obytná plocha bytu (m ²)	42,7		45,9		49,5	
Průměrný počet obytných místností na byt	2,41		2,66		2,72	
Průměrná obytná plocha na osobu	14,6		16,6		18,6	
Průměrný počet osob na obytné místnosti	1,21		1,04		0,98	

Tab. 2 Podíl cenových domácností bez vlastního bytu, v % (Share of census households without own dwelling (%))

Domácnosti	1980	1991	2001
ÚRD bez dětí	18,4	15,0	15,1
ÚRD s dětmi	12,7	10,7	12,3
1 dítě	17,6	14,7	15,0
2 děti	10,2	8,3	10,2
3+ dětí	8,4	6,6	10,2
NRD bez dětí	13,9	11,0	14,5
NRD s dětmi	34,1	29,8	35,5
1 dítě	35,7	31,3	37,4
2+ dětí	30,9	27,0	32,1
Vícečlenné nerodinné domácnosti	11,2	9,0	11,0
Domácnosti jednotlivců	25,1	22,3	23,6
Celkem	18,4	16,2	18,4

BD – bytová domácnost   ÚRD – úplná rodinná domácnost
 CD – cenová domácnost   NRD – neúplná rodinná domácnost
 Rodinné domácnosti se závislymi, resp. bez závislých dětí

ných domácností, a to s nevelkými rozdíly podle počtu dětí (kromě 3 a více). Časový trend postupného získávání vlastních bytů se posunul – a přitom jsou v uvedených údajích zahrnuta i opakovaná manželství. Pozdější získání vlastního bytu je nepochybně způsobeno sníženou finanční dostupností bytu, nutností dlouhodobého stavebního spoření a získání hypotéky na byt. Domácnosti v nižších příjmových skupinách jsou však z těchto možností téměř vyřazeny.

Výrazně se tak odlišuje situace bydlících a nebydlících mladých manželství. Průměrná úroveň bydlení těch domácností, které žijí ve vlastních bytech, dále postupně roste s trvalým udržováním diference podle počtu dětí. Nejvyšší úroveň bydlení mají jaksí automaticky rodinné domácnosti bez závislých dětí, a samozřejmě především domácnosti jednotlivců. Dřívějším přehlížením nutných ekonomických

Tab. 3 Podíl mladých rodinných domácností bez vlastního bytu, v % (Share of young family households without own dwelling (%))

Domácnosti	Věk osoby v čele								
	-25			25-29		30-34		35-39	
	1980	1991	2001	1991	2001	1991	2001	1991	2001
ÚRD bez dětí	54,2	46,6	38,2	27,5	27,2	15,6	20,7	11,6	16,7
1 dítě	40,7	35,4	43,1	20,1	26,8	11,6	16,5	8,4	10,9
2 děti	27,6	20,6	35,1	12,8	22,2	8,2	13,6	6,8	7,9
3+ dětí	16,2	15,8	30,2	9,1	20,8	6,5	14,0	5,8	9,4
NRD 1 dítě	77,4	70,2	74,7	47,3	53,4	30,0	37,0	21,9	27,4
2+ dětí	64,6	71,0	69,1	41,6	46,6	29,1	33,2	22,5	26,6

Tab. 4 Podíl úplných rodinných domácností bez vlastního bytu, v % (Share of two-parent family households without own dwelling (%))

Trvání manželství (roků)	1991					2001				
	Počet závislých dětí									
	celkem	0	1	2	3+	celkem	0	1	2	3+
0	39,0	43,6	38,4	15,0	11,7	30,4	31,0	32,5	21,6	19,4
1	27,3	25,7	31,5	15,0	7,8	28,3	26,1	31,9	21,9	19,7
2	20,8	18,5	23,6	17,7	8,6	25,8	23,9	28,3	21,9	17,8
3	16,2	14,2	18,1	15,6	8,8	23,6	20,3	26,1	22,1	17,0
4	13,2	11,8	14,3	13,4	8,3	21,1	17,0	23,1	21,0	17,2
5	10,9	9,4	11,6	11,3	7,5	19,9	17,0	21,2	20,5	14,6

Tab. 5 Průměrná obytná plocha na osobu a průměrný počet osob na obytnou místnost (Average habitable area per person and average number of persons per dwelling room)

Domácnosti, druh bytu	Obytná plocha (m ²)			Osoby na obytn. místnost (8 m ² +)		
	1980	1991	2001	1980	1991	2001
ÚRD bez dětí	16,6	19,6	20,5	1,08	0,89	0,88
ÚRD s dětmi	11,7	13,2	14,5	1,46	1,27	1,26
dětí: 1	12,9	14,8	16,2	1,32	1,14	1,13
2	11,6	12,9	14,1	1,46	1,29	1,29
3+	9,6	10,8	11,4	1,83	1,57	1,62
NRD bez dětí	17,5	20,1	21,4	1,04	0,88	0,85
NRD s dětmi	13,5	15,6	17,2	1,30	1,09	1,05
dětí: 1	14,8	17,4	19,3	1,18	0,99	0,94
2+	9,5	13,5	14,8	1,52	1,25	1,23
Vícečlenná nerodinná	19,2	20,3	19,5	0,98	0,91	0,94
Domácnost jednotlivce	29,3	32,7	37,0	0,64	0,55	0,50
Celkem	15,1	17,1	19,5	1,17	1,01	0,93
ÚRD se 2 dětmi						
v rodinném domku	13,5	15,8	17,3	1,31	1,12	1,14
družstevní byt	10,6	11,0	11,6	1,46	1,37	1,38
nájemní byt	10,2	11,3	11,2	1,63	1,47	1,54
Domácnosti jednotlivců						
v rodinném domku	35,0	42,0	47,7	0,54	0,44	0,41
družstevní byt	25,4	28,7	32,6	0,64	0,56	0,51
nájemní byt	23,8	26,0	28,4	0,78	0,70	0,64
Při společném bydlení v bytě:						
2 úplné rodinné domácnosti	11,3	12,9	13,6	1,57	1,36	1,38
2 jiné rodinné domácnosti	10,9	12,0	12,4	1,66	1,44	1,47
1 dítě v BD	.	13,4	13,7	.	1,31	1,34
2 děti v BD	.	12,5	12,4	.	1,41	1,51
3 děti v BD	.	10,5	10,1	.	1,67	1,85

stránek bydlení vznikla tradice zůstávat v bytě původně určeném pro rodinu i po odchodu dětí, resp. úmrtí partnera. Konzervace způsobu bydlení se tedy neprojevuje pouze v nájemním bytovém fondu, sociálně citlivá deregulace nájemného by však dost změnila bydlení hlavně ve větších městech.

Zatímco průměrná úroveň bydlení rodinných domácností s dětmi při bydlení ve vlastních bytech se dále zlepšovala, z dat za rodinné domácnosti s dětmi při společném bydlení je zřejmé zhoršení ukazatelů, zvláště pokud jde o zalidnění obytných místností.

Vzhledem k tomu, že zatím nebyly publikovány podrobné údaje o struktuře bytového fondu, nelze posoudit, zda a v jakém rozsahu se změnila diferenciací úrovně bydlení ve srovnatelných souborech jednak samostatně, jednak společně bydlících domácností. Prokazatelné je však to, že při společném bydlení je podíl mladých manželství bez dětí zhruba stejný jako bydlících ve vlastním bytě. Podíly nebydlících bezdětných manželství ve vlastních bytech se však v období 1991–2001 zvýšily, a to i při jejich značně nižších počtech.

Závěr

Vlivem sníženého přírůstku trvale obydlených bytů v letech 1991–2001 vzrostl podíl cenových domácností bez vlastního bytu. Zvýšená intenzita společného bydlení se projevila zvláště u rodinných domácností mladých lidí. Přitom bylo uzavřeno řádově o 150–160 tis. sňatků méně než se dříve předpokládalo, jinak by byla situace ještě horší. Lze proto vyslovit hypotézu, že neúspěšný průběh transformace ve sféře bydlení – především záměrná likvidace družstevní bytové výstavby s cílem nahradit ji komerční ziskovou výstavbou – se negativně projevil jako jedna z důležitých příčin časování, tj. odkládání sňatků a tím i narození dětí do vyššího věku. A protože se rozsah a struktura bytové výstavby zatím mění

Tab. 6 Podíl mladých ÚRD bez dětí, v % (Share of young two-person family households without children (%))

Věk muže	1 CD v bytě		2+ CD v bytě		Rozsah soužití	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001
-25	25,5	41,6	39,0	38,6	36,3	40,0
25-29	11,1	22,5	20,0	24,9	17,4	25,3
30-34	5,5	8,7	15,5	12,7	9,1	15,2
35-39	5,0	5,4	8,5	10,5	7,1	9,3

Rozsah soužití: podíl ÚRD nebydlících samostatně ve vlastním bytě v %.

jen pomalu, je nutné počítat s tím, že nedostatek finančně dostupných bytů pro mladá manželství bude dále přispívat k odkládání, příp. po delší době až k odmítání sňatku a rodičovství.

Není sporu o správnosti vnesení ekonomických hledisek do celé široké oblasti výstavby a užívání bytů, a to včetně deregulace nájemného. Je však nutné si uvědomit, že realizace postihuje především ty okruhy domácností, které nemají vlastní byt, a to jsou především mladá manželství a mladí lidé vůbec. Pokud by se tedy současná situace postupně nezlepšovala, realizace jejich životních plánů, zvláště založení rodiny se dvěma dětmi, by tím byla výrazně ohrožena.

Někteří členové nového Hlavního výboru České demografické společnosti zvoleni při příležitosti 33. konference ČDS „Sčítání lidu, domů a bytů 2001 v České republice“ 21. května 2003. Zleva: Vladimír Poláček (Český statistický úřad KR Olomouc), Dagmar Bartoňová (Přírodovědecká fakulta UK), Jan Müller (ÚRS Praha a.s.), Felix Koschin (Fakulta informatiky a statistiky VŠE), Jitka Rychtaříková (Přírodovědecká fakulta UK), Ludmila Fialová (Přírodovědecká fakulta UK), Tomáš Fiala (Fakulta informatiky a statistiky VŠE) a Jitka Langhamrová (Fakulta informatiky a statistiky VŠE). Foto: Miroslav Šimek (Český statistický úřad), další člen nového Hlavního výboru.

Summary

33rd Conference of the Czech Demographic Society „Population and Housing Census 2001 in the Czech Republic“, 21 May 2003

Roughly at ten years' intervals, the journal *Demografie* brings already for the fourth time basic information on the preparation, course and main results of last population and housing census as presented in the contributions at the 33rd Conference of the Czech (formerly Czechoslovak) Demographic Society. The pages of *Demografie* published long time ago often represent the only generally available documentation of censuses in the past.

The focus and content of the 33rd Conference were largely determined not only by the scope of processed final data, but also by what and which way the authors of papers thought fit to briefly communicate on the pre-fixed subject. There is a time-tested tradition at these conferences that authors are guided by the general subject only and the content is at their discretion.

After opening characteristics of the Census 2001 prepared by its organisers (Jiřina Růžková and Josef Škrabal), Felix Koschin presented information on some structural changes in the population of the Czech Republic. Changes in generation fertility after several years' decrease in birth rate through changed timing of childbearing were assessed by Jitka Rychtaříková. Jaroslav Kraus then reported on regional fertility differentiation. Dagmar Bartoňová's contribution reviewed the trends of numbers and composition of households in the light of falling numbers of marriages and thus young married women. Basic characteristics of the level of housing presented in the closing contribution of Milan Kučera were focused on the possibility of the timing of marriages being influenced by housing situation. The following extensive discussion showed shared views, but more often differences in the interpretation of presented data and theories. The forecasts of changes in the population structure and particularly those of trends in the population increase vary considerably. However, they seem to be based on faith rather than on conclusive data evidence.

VZDĚLÁNÍ OBYVATELSTVA STARŠÍHO 15 LET PODLE NÁBOŽENSKÉHO VYZNÁNÍ K 1. BŘEZNU 2001

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. březnu 2001 potvrdilo pokračující proces sekularizace obyvatelstva České republiky. Podíl obyvatelstva „bez vyznání“ se zvýšil z 39,9 % v roce 1991 na 59,0 % v roce 2001, podíl „věřících“, tj. osob hlásících se k některé církvi nebo náboženské obci, se snížil ze 43,9 % na 32,1 %. Důležitý však byl i úbytek obyvatelstva, u něhož se církevní příslušnost „nezjistila“, ze 16,2 % na 8,8 %, což však mj. svědčilo v roce 2001 o tom, že občané odmítli mediální kampaň k nesdělování „citlivých údajů“ orgánům státní moci a statistiky.

Z obyvatel hlásících se k některé církvi nebo náboženské společnosti se v roce 2001 přihlásilo k římskokatolické církvi 83,4 % obyvatel proti 88,7 % v roce 1991. Podíl 0,2 % řeckokatolíků zůstal zachován, podíl pravoslavných se zvýšil z 0,4 % na 0,7 %. Klesl však podíl příslušníků církve českobratrské evangelické z 2,0 na 1,2 % a příslušníků církve československé husitské z 3,9 % na 3,0 %.

Příspěvek je věnován školnímu vzdělání obyvatel starších 15 let v kombinaci s pohlavím a náboženským vyznáním.

Tab. 1 Obyvatelstvo podle náboženského vyznání a pohlaví k 1. 3. 2001 (Population by religion and sex as of 1 March 2001)

Náboženské vyznání	Počet obyvatelstva			Složení v procentech			Struktura věřících v % ¹⁾		
	celkem	v tom		celkem	v tom		celkem	v tom	
		muži	ženy		muži	ženy		muži	ženy
Bez vyznání	6 039 991	3 099 810	2 940 181	59,0	62,2	56,0	x	x	x
Věřící - celkem	3 288 088	1 424 420	1 863 668	32,1	28,6	35,5	100	100	100
v tom:									
Církev římskokatolická	2 740 780	1 184 162	1 556 618	26,8	23,8	29,7	33,4	83,1	83,5
Církev řeckokatolická	7 675	3 454	4 221	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
Pravoslavná v čes. zem.	22 968	10 019	12 949	0,2	0,2	0,2	0,7	0,7	0,7
Českobratrská c. evang.	117 212	49 137	68 075	1,1	1,0	1,3	3,6	3,4	3,7
Církev českosl. husitská	99 103	37 717	61 386	1,0	0,8	1,2	3,0	2,6	3,3
Slezská c. evang. a. v.	14 020	6 343	7 677	0,1	0,1	0,1	0,4	0,4	0,4
Svědkové Jehovovi	23 162	9 367	13 795	0,2	0,2	0,3	0,7	0,7	0,7
Církev adventistů 7. dne	9 757	4 149	5 608	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,3
Ostatní a nepřes. urč. c.	253 411	120 072	133 339	2,5	2,4	2,5	7,7	8,4	7,2
Nezjištěno	901 981	457 841	444 140	6,8	9,2	8,5	x	x	x
Celkem	10 230 060	4 982 071	5 247 989	100	100	100	100	100	100

¹⁾ Bez nezjištěného náboženského vzdělání.

Prvním poznatkem je, že ze 100 obyvatel mužského pohlaví se v roce 2001 označilo jako „bez vyznání“ 62,2 mužů, ze 100 dospělých žen se jako „bez vyznání“ deklarovalo 56,0 žen. Proti tomu ze 100 „věřících“ (v terminologii publikací ČSÚ k tomuto tématu) bylo 28,6 mužů, ale 35,5 žen příslušných církví. Nezjištěná nebo odmítnutá odpověď na otázku náboženské příslušnosti byla u mužů častější (9,2 %) než u žen (8,5 %).

Při maskulinitě úhrnu obyvatelstva ve výši 48,7 % byla maskulinita obyvatel „bez vyznání“ 51,3 %, ale u „věřících“ pouze 43,3 %.

Tab. 2 Věkové složení obyvatelstva podle pohlaví a věku a podíl žen podle náboženského vyznání a věkových skupin k 1. 3. 2001 (Age composition of population by sex and age and share of women by religion and age groups as of 1 March 2001)

Náboženské vyznání	Struktura podle pohlaví v %			Ze 100 obyvatel bylo ve věku			Podíl (%) žen z obyvatel ve věku		
	celkem	v tom		0-14	15-19	60+ a nezj.	0-14	15-19	60+ a nezj.
		muži	ženy						
Bez vyznání	100,0	51,3	48,7	19,0	71,6	9,4	48,4	47,6	52,2
Věřící – celkem	100,0	43,3	56,7	9,7	53,8	36,5	49,9	53,5	63,2
v tom:									
Církev římskokatolická	100,0	43,2	56,8	9,9	53,1	37,0	49,9	53,8	62,9
Církev řeckokatolická	100,0	45,0	55,0	5,4	50,7	43,9	52,8	50,9	60,0
Pravoslavná v čes. zem.	100,0	43,6	56,4	8,8	60,9	30,3	50,4	53,3	64,3
Československá c. evang.	100,0	41,9	58,1	6,6	48,9	44,5	48,4	54,3	63,7
Církev českosl. husitská	100,0	38,1	61,9	3,0	33,2	63,8	48,8	56,0	56,6
Slezská c. evang. a. v.	100,0	45,2	54,8	14,9	58,8	26,3	48,6	53,0	62,1
Svědkové Jehovovi	100,0	40,4	59,6	15,0	66,6	18,4	50,0	57,4	75,2
Církev adventistů 7. dne	100,0	42,5	57,5	14,8	62,4	22,8	49,1	54,9	69,9
Ostatní a nepřes. urč. c.	100,0	47,4	52,6	10,7	69,2	20,1	50,5	49,8	63,3
Nezjištěno	100,0	50,8	49,2	20,8	65,9	13,3	48,8	48,0	56,8
Celkem	100,0	48,7	51,3	16,2	65,4	18,4	48,7	49,6	59,5

V produkčním věku 15–59 let bylo v úhrnu obyvatel „bez vyznání“ 71,6 %, a pouze 9,4 % ve věku od 60 let (včetně nepatrného zlomku nezjištěného věku 0,03 % obyvatel); podíl dětí mladších 15 let byl 19,0 %. Ze 100 „věřících“ bylo 36,5 % osob starších 60 let, ale jen 9,7 % dětí 0–14letých.

Nejvyšší podíl obyvatelstva staršího 15 let je mezi příslušníky církve československé husitské (63,8 %). Ta má mezi příslušníky i nejvyšší podíl žen (61,9 %). Nejnižší podíl starého obyvatelstva z jmenovitě uváděných náboženských společností má náboženská společnost Svědkové Jehovovi (18,4 %) se současně nejvyšším podílem dětí (15,0 %). Příslušníci této náboženské obce se svým věkovým složením nejvíce blíží celostátním ukazatelům věkové struktury. Přitom však mají zároveň nejvyšší ukazatel femininity ve věku nad 60 let (75,2 %).

Další tabulky jsou věnovány struktuře obyvatelstva staršího 15 let v kombinaci s pohlavím a nejvyšším dosaženým stupněm školního vzdělání. Je zde použito zkrácené škály tab. 605 pramenného díla o sčítání lidu, domů a bytů k 1. březnu 2001 připraveného ČSÚ. Pro výpočet syntetického ukazatele průměrného počtu let školního vzdělání byla použita u základního (i neukončeného vzdělání) doba 9 let, u vyučení bez maturity a středního odborného vzdělání bez maturity doba 12 let, u úplného středního vzdělání s maturitou doba 13 let a u vysokoškolského vzdělání včetně vědecké přípravy doba 18 let.

Nejvyšší podíl obyvatel starších 15 let s pouhým základním vzděláním byl zjištěn u mužů příslušníků církve řeckokatolické (25,1 %), a u žen hlásících se k téže denominaci (45,3 %). Oba ukazatele vyplývají z profesní příslušnosti obyvatel tohoto vyznání. Nejnižší podíl jen základního vzdělání mají muži hlásící se k církvi československé husitské (12,4 %) a ženy „bez vyznání“ (23,5 %)¹⁾.

K 1. březnu 2001 bylo v obyvatelstvu starším 15 let 10,8 % mužů a 7,1 % žen s vysokoškolským vzděláním včetně vědecké přípravy. U mužů i žen byl nejvyšší podíl tohoto stupně vzdělání u příslušníků pravoslavné církve v českých zemích: u mužů 19,6 %, u žen 16,2 %. Nejnižší podíl vysokoškolsky vzdělaných příslušníků měla církev římskokatolická (9,1 %) a také slezská církev evangelická augšpurského vyznání (9,2 %). U žen to byly příslušnice Svědků Jehovových (3,5 %). Nízký podíl osob s nezjištěným vzděláním svědčí ve prospěch relativní úspěšnosti zjišťování uvedené charakteristiky.

Ze strukturálních ukazatelů dosažených stupňů školního vzdělání byly odvozeny syntetické míry vzdělanosti dospělého obyvatelstva podle náboženského vyznání, resp. církevní příslušnosti podle pohlaví a v úhrnu obou pohlaví uvedených v tab. 4.

¹⁾ Zde ani jinde se nezabýváme soubory s nezjištěnými ukazateli.

Tab. 3 Obyvatelstvo 15leté a starší podle náboženského vyznání a nejvyššího ukončeného vzdělání k 1. 3. 2001 (Population aged 15+ by religion and highest level of completed education as of 1 March 2001)

Nejvyšší ukončené vzdělání	Úhm obyvatelstva	Náboženské vyznání (v % vzdělání)											Ostatní a nepřesně určené	Nezjištěno		
		Bez vyznání	Věřící celkem	v tom											Svědkové Jehovovi	Církev advent. 7. dne
				Církev římsko-katolická	Církev řecko-katolická	Církev v českých zemích	Pravoslavná v českých zemích	Československá evangelická	Československá evangelická	Církev českoslov. husitská	Slezská církev evang. a.v.					
Muži																
Základní včetně neukonč.	16,5	15,8	18,3	18,7	25,1	19,5	16,1	12,4	17,6	20,9	14,6	16,1	15,8			
Vyučení bez maturity	25,7	23,8	30,1	31,1	23,3	17,1	27,2	31,0	40,4	25,1	24,7	22,8	23,3			
Střední odb. bez maturity	19,6	20,6	18,3	18,7	15,2	13,8	16,7	17,3	6,6	20,1	14,8	16,6	17,5			
Úplně střední a vyšší	25,5	27,6	22,5	21,6	23,5	28,5	24,6	26,5	25,7	26,7	33,4	28,2	21,1			
Vysokoškolské	10,8	11,4	10,0	9,1	11,9	19,6	14,9	12,4	9,2	6,0	11,7	15,1	9,4			
Bez vzdělání	0,4	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5	0,3	0,1	0,4	0,7	0,3	0,5	0,8			
Nezjištěné vzdělání	1,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,9	0,1	0,1	0,1	0,5	0,4	0,7	12,1			
Úhmem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0			
Ženy																
Základní včetně neukonč.	29,1	23,5	37,4	38,6	45,3	30,6	33,2	32,5	39,3	34,1	30,3	29,7	26,2			
Vyučení bez maturity	15,7	15,1	16,9	17,1	11,5	9,8	15,1	18,8	21,4	16,7	14,2	14,9	14,6			
Střední odb. bez maturity	15,4	16,4	14,3	14,3	9,2	9,7	14,9	18,4	6,8	16,7	13,0	12,8	13,9			
Úplně střední a vyšší	31,0	35,8	24,8	24,1	23,9	31,5	27,7	24,4	26,3	27,8	35,2	31,0	28,3			
Vysokoškolské	7,1	8,3	5,5	5,0	7,8	16,2	8,4	5,4	5,4	3,5	6,5	10,2	7,0			
Bez vzdělání	0,5	0,4	0,6	0,6	1,5	1,3	0,4	0,2	0,6	0,8	0,4	0,7	0,7			
Nezjištěné vzdělání	1,2	0,5	0,5	0,4	0,7	1,0	0,4	0,4	0,2	0,4	0,4	0,7	9,3			
Úhmem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0			

Tab. 4 Obyvatelstvo 15leté a starší podle pohlaví, náboženského vyznání a průměrného počtu let školního vzdělání k 1. 3. 2001 (Population aged 15+ by sex, religion and average number of years spent at school as of 1 March 2001)

Náboženské vyznání	Průměrný počet let školního vzdělání			Index ženy = 100	Index ukazatele ČR = 100		
	celkem	v tom			celkem	v tom	
		muži	ženy			muži	ženy
Bez vyznání	12,22	10,39	12,04	102,9	102,5	101,7	103,3
Věřící - celkem	11,68	12,18	11,32	101,1	98,1	100,0	97,1
v tom:							
Církev římskokatolická	11,65	12,14	11,28	107,6	97,8	99,7	96,7
Církev řeckokatolická	11,52	12,08	11,07	109,1	96,7	99,2	94,9
Pravoslavná v čes. zem.	12,54	12,70	12,11	104,9	105,3	104,3	103,9
Českobratrská c. evang.	12,08	12,60	11,70	107,7	101,4	103,4	100,3
Církev českosl. husitská	11,94	12,59	11,53	109,2	100,2	103,4	98,9
Slezská c. evang. a. v.	11,72	12,22	11,31	108,0	98,4	100,3	97,0
Svědkové Jehovovi	11,54	11,86	11,32	104,8	96,9	97,4	97,1
Církev adventistů 7. dne	12,12	12,50	11,74	106,5	101,8	102,6	100,7
Ostatní a nepřes. urč. c.	12,19	12,56	11,86	105,9	102,4	103,1	101,7
Nezjištěno	10,74	10,75	10,72	100,3	90,2	88,3	91,9
Celkem	11,91	12,18	11,66	104,5	100,0	100,0	100,0

Dospělé obyvatelstvo České republiky mělo ve svém úhrnu – po odečtení obyvatel s nezjištěným vzděláním – v průměru 11,91 let školního vzdělání; muži 12,18 roků a ženy 11,66 roků. Ukazatel za muže byl o 4,5 % vyšší než za ženy.

Nejvyšší ukazatel průměrného počtu let školního vzdělání měli příslušníci pravoslavné církve v českých zemích: 12,54 roků. Toto první místo vyplynulo i z prvních míst za muže (12,70) i ženy (12,11). Na druhém místě v úhrnu obyvatelstva jsou příslušníci církve adventistů sedmého dne (12,12 roku). U mužů zaujali druhé místo mužští příslušníci církve českobratrské evangelické (12,60 roku), u žen příslušnice církve adventistů sedmého dne (11,74 roku). Třetí místo z hlediska vzdělanosti církevních příslušníků patří členům českobratrské církve evangelické (12,08 roku), u mužů příslušníkům církve československé husitské (12,59 roku), u žen příslušnicím českobratrské církve evangelické (11,70 roku).

Celostátní ukazatel úhrnného počtu let školního vzdělání je u mužů jen o 4,5 % vyšší než u žen. U obyvatel „bez vyznání“ je mužský ukazatel vyšší o 2,9 %, u „věřících“ jen o 1,1 %. Největší rozdíly jsou u příslušníků církve československé husitské (9,2 %) a příslušníků řeckokatolické církve (9,1 %).

Základní zpracování údajů o dosaženém stupni vzdělání podle pohlaví a církevní příslušnosti je v ČSÚ provedeno i podle pětiletých věkových skupin obyvatelstva. To umožňuje hlubší pohled do uvedené kulturní problematiky současné české společnosti.

Vladimír Srb

KTERAK JSME VSTUPOVALI

Ve formě fiktivního rozhovoru *Pavla Teličky*, vedoucího vyjednávacího týmu pro vstup České republiky do Evropské unie, a *Karla Bartáka*, dlouholetého zpravodaje ČTK, je podána zpráva o jednotlivých nejdůležitějších etapách vyjednávání tohoto vstupu ČR do dosavadní 15členné organizace Evropské unie¹⁾.

Jejich „dialog“ je líčením průběhu vyjednávacího procesu, souborem charakteristik nejdůležitějších partnerů těchto jednání, výčtem hlavních i vedlejších otázek, okolo nichž se jednání vedla. Není to ryze historická zpráva, není to pouhé inteligentní novinářské líčení peripetií jednání. Je to svěbytný dokument určený široké veřejnosti, vydaný těsně před referendem České republiky o souhlasu či nesouhlasu o začlenění Česka do Evropské unie, konaném 13. a 14. června 2003.

Dialog postupuje chronologicky od lucemburského summitu v prosinci 1997 v Lucemburku a končí vrcholnou schůzí v Kodani v prosinci 2002. Autoři jako zkušení diplomaté pojednávají o ožehavých bodech a o ožehavých zahraničních partnerech všech diplomatických a politických úrovní decentně, přesto zřejmě výstižně. Netají se sympatiemi nebo antipatiemi ke svým vyjednávacím protějškům, avšak vždy „na úrovni“. Charakterizují výstižně i vyjednávače na naší straně a netají se nedostatky jednotlivých aktérů na nejvyšších českých úřadech nebo v odborných kruzích. Tato dokreslující stránka průběhu jednání činí z publikace i kritický popis úrovně různých představitelů politického i odborného života naší společnosti.

Jednání o jednotlivých přístupových kapitolách byla nestejně komplikovaná a nestejně dramatická. Autoři je líčí sice zásadně v časovém sledu, ale pro časté nejasnosti na straně České republiky nebo na straně unijních vyjednávačů se musela jednání někdy opakovat, zpršňovat, doslova někdy „vyhádat“. Některá líčení potvrzují obavy euroskeptiků z „bruselské byrokracie“, nepružnosti, neochoty přijímat protichůdné názory.

Jsme svědky obtíží na různé hladině vyjednávání. Můžeme si ověřovat, jak unijní vyjednávači, reprezentanti jednotlivých zemí, hájí často nejen zájmy Unie, ale zájmy země, kterou – formálně nestranně – zastupují. Nejpatrnější to bylo při projednávání otázek zemědělství, jeho produkce, jeho finančních sanací. Také právě zde je nejzřetelnější, že evropská ekonomika se bude vyvíjet přísně „plánovaně“ a že představy o volné soutěži jsou často představy iluzorní.

Konkrétní představy o vyjednávacích potížích našich delegátů si můžeme udělat na základě líčení bojů o volný pobyt osob, který představuje jeden z pilířů fungování Evropské unie, z líčení vyjednávání o hospodářské soutěži, která je dalším úhelným kamenem stavby Unie, nebo o unijní legislativě.

Česká delegace musila během dlouhodobých jednání čelit mj. dvěma nepřijímným a stále přítomným problémům, totiž otázce „Temelína“ a odvolání „Benešových dekretů“. Tam ztrácela naše delegace mnoho energie potřebné pro urychlené uzavírání důležitých kapitol přístupu k Unii. Poslední fáze vyjednávání, a to dokonce i těsně před závěrečným jednáním v Kodani, probíhaly v hektické atmosféře konečného boje o „peníze“.

V době publikace této stručné recenze budeme na základě souhlasu českých voličů v červnovém referendu „potvrzenými členy Evropské unie“, takže náš příspěvek se stává jen povinným záznamem o procesu, jímž se Česká republika – podobně jako ostatních 15 členských zemí a 10 kandidátských zemí – vzdala části své suverenity ve prospěch celoevropského orgánu, který má zaručovat jeho členským zemím vyšší bezpečnost a vyšší životní úroveň.

Schválením dokumentu Evropského parlamentu 10. dubna 2003 o přijetí deseti nových států do Unie, a podepsáním Smlouvy o přistoupení 16. dubna 2003 v Athénách byl pro Českou republiku ukončen proces zahájený v roce 1996 přihláškou ke vstupu do Evropské unie a potvrzený domácím referendem 13.–14. června 2003 s tím, že řádným členem se Česko stane 1. května 2004.

Vladimír Srb

¹⁾ Telička, P. – Barták, K. *Kterak jsme vstupovali*. Praha – Litomyšl: ČTK – Paseka, 2003, 272 s.

ODKUD PŘICHÁZÍME, CO JSME, KAM JDEME?¹⁾

V sérii těchto Zpráv byla vydána obsažná publikace připravená letos týmem pracovníků *Centra pro sociální a ekonomické strategie UK Fakulty sociálních věd* (CESES UK FSV). Podobně jako předcházející Zprávy (např. Přírodovědecké fakulty, Sociologického ústavu či Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí) je shrnujícím výstupem z dlouhodobé činnosti příslušné instituce a jejích spolupracovníků. Každá z nich vycházela z hodnocení indexu lidského rozvoje (HDI: Human Development Index) vypočítávaného pro země světa a v jeho rámci z postavení ČR (v současné době 33. místo); tento index byl doplněn vlastní konstrukcí Indexu kvality a udržitelnosti života v ČR (IKUŽ) a jeho hodnocením za období 1990–2000 ve čtyřech specifických oblastech a v úhrnu. Samo hodnocení konstrukce tohoto indexu by zasloužilo samostatné posouzení: zde je vhodné uvést jen to, že celkový vzestupný trend byl přerušen poklesem, resp. stagnací v letech 1998–2000. Doplněním obou indexů je pak vytvoření regionálního indexu lidského rozvoje vypočteného za kraje ČR.

Charakter Zprávy je výstižně vyjádřen již názvem: **Odkud přicházíme, co jsme, kam jdeme?** Člení se na základní čtyři části: **Vývojové tendence od začátku 90. let do roku 2002**, se šesti subkapitolami (první je **Demografický vývoj, rodina, zdraví**), **Lidé ve společnosti** (rovněž šest subkapitol), **Naléhavý úkol: zkvalitnit veřejnou politiku a správu** (4) a **Vybrané strategie budoucího rozvoje** (pět výslovně označených úloh, jako první Rozvíjení populační a rodinné politiky). Tým pracovníků CESES UK FSV vedený *prof. M. Potůčkem* (je autorem předmluvy a dvou subkapitol) nabídl tuto Zprávu k veřejné diskusi o nejdůležitějších problémech lidského rozvoje ČR v rámci formulace priorit a nabízejících se způsobů jejich koordinovaného veřejného řešení. Přitom některá další závazná témata (uvedena konkrétně péče o zdraví či ochrana životního prostředí) byla ponechána stranou, ale ve Zprávě nezankla.

Zpráva je postavena na třech výchozích premisách:

- že v dané etapě je lidský potenciál nejdůležitějším zdrojem budoucího rozvoje české společnosti a jeho uplatnění se stává klíčovou rozvojovou prioritou,
- že pro příznivé podmínky kultivace a uplatnění lidského potenciálu je nutná koordinovaná veřejná akce,
- že významný podíl iniciační, koordinační a koncepční zátěže této veřejné akce leží na bedrech státu a jeho institucích.

Autorský kolektiv chce touto Zprávou otevřít prostor pro dialog s nositeli jiných přístupů, se záměrem nalézt optimální řešení těchto úkolů pro ČR a její občany do budoucna. Zpráva je velice široce zaměřena. Vychází z dlouhodobé činnosti CESES, jak je známa z několika dříve vydaných publikací a z diskusních „dílů“. Po pečlivém prostudování ji považují za poctivou, nezakrývající a nezkrslující problematiku současného a budoucího rozvoje ČR. Některé její části jsou zvláště zajímavé (např. 2.2 Vzdělávací systém a kompetence).

Ty, kteří považují růst vlivu státu na různé oblasti našeho života za „oslabování svobody jednotlivce“, Zpráva svým obsahem a pojetím nepochybně pobouří – ale ani oni nebudou moci popřít existenci uváděných problémů, které bude nutné řešit, abychom v budoucnu nezaostávali více než dosud. Je možné kritizovat hodnocení postavení země prostřednictvím Indexu lidského rozvoje a rovněž Indexu kvality a udržitelnosti života, zvláště po případném vyznění některých ukazatelů, ale to platí obecně pro všechny indexy směřující ke komplexnímu vyjádření – týká se to i konstrukce výpočtu HDP. Je možné nacházet i jiné důležité otázky rozvoje a jiné cesty řešení, ale závažnost problémů nastíněných v tak široké škále to nemohou snížit. Bude zajímavé, zda také ideologičtí oponenti budou schopni připravit vlastní přesvědčivou koncepci.

Pro demografii je důležitá první subkapitola **Demografický vývoj, rodina, zdraví** (autorka *M. Mašková*). Charakterizuje se v ní současná demografická situace i její hlavní příčiny, hodnotí průběh demografických procesů, včetně změn věkové struktury, a podmínky péče o zdraví spolu se situací v zahraniční migraci a poskytování azylu v ČR. Celou touto částí prolínají otázky rodiny. Podle mého názoru je předpokladané hodnocení střízlivé a velmi seriózní, u některých „optimistických“ demografií se však musí počítat s nesouhlasem. Za jediný nedostatek považují absenci zdůraznění neodvratitelnosti zrychlujícího se stárnutí populace ČR v příštích desetiletích. To se však objevuje jinde – především v první subkapitole čtvrté části – **Úloha první: „Největší dluh mají dosavadní formace ve vytváření příznivých podmínek pro reprodukci populace“**, a následným nepochybnitelně formulovaným důrazem na potřebu nově koncipované rodinné politiky, která by mj. bránila sociálnímu vyloučení rodin s dětmi, především v podobě chudoby. Dále se zde píše o nutnosti formulovat také účinnou migrační politiku. Dá

¹⁾ Zpráva o lidském rozvoji – Česká republika 2003. Odkud přicházíme, co jsme, kam jdeme? Praha: Univerzita Karlova a nakladatel MJF, 2003.

se možná diskutovat o formulovaném cíli „dosáhnout zvýšení úhrnné plodnosti na 1,6–1,7 narozeného dítěte na jednu ženu“ – ale takový výsledek by ocenili snad všichni demografové.

Charakteristika postavení rodin s dětmi tvoří subkapitulu **Rodiny, rodiny s dětmi** v části **Sociální politika a rizikové skupiny**. Je to v podstatě kvalifikovaný pohled na rodinnou politiku v celé její šíři; doporučení k ní – podobně jako částech o seniorech a Romech – jsou ještě na s. 68–69.

Celá Zpráva je podle mého názoru formulována zřetelně, vyvolává celou řadu dalších podnětů a vytváří dobrou platformu i pro diskusi. Přitom nezachází do zbytečných detailů technického rázu či navrhovaných řešení a vyhýbá se laciným populistickým přístupům.

Prostudování Zprávy lze doporučit všem, kteří se zajímají a odpovědně zabývají osudy obyvatelstva naší republiky v nejbližší i vzdálenější budoucnosti, a to zvláště po vstupu do Evropské unie. Pozorně by ji měli studovat především ti lidé, kteří rádi hledají populistická řešení nadměrným prosazováním neohrazené svobody – ať ve smyslu politickém, ekonomickém nebo sociálním. A z demografů či sociologů prosazujících se mezi demografy zvláště ti, kteří vždy v příštím roce očekávají jakousi automatickou změnu demografické situace, aniž by pro ni a tím pro rodiny s dětmi byly předtím vytvářeny příznivější podmínky.

Milan Kučera

HISTORICKÁ ANTROPOLOGIE

Nová kniha klasika historické vědy *Richarda van Dülmena* je výborným počinem¹⁾. Spojuje českou vědu s dalším směrem bádání, kterým se ubírá evropská věda. Po přečtení názvu možná čtenář zapochybuje – jedná se spíše o historii nebo antropologii? (je míněna antropologie ve smyslu celostní vědy o člověku, tedy antropologie nejen fyzická, ale i kulturní, sociální, aplikovaná atd.). Odpověď je zřejmá: je to o obojí. Věk historické antropologie jako oboru historické vědy se počítá teprve na desetiletí, přesto má silné zastoupení, zvláště v Německu. Pro svůj – v historické vědě opravdu neobvyklý – přístup má však také mnoho odpůrců.

Cím se tedy historická antropologie tak odlišuje? Zaprvé – a to je to nejdůležitější – aplikuje zvláště etnografické (ale i jiné) metody na historická data. V popředí jejího zájmu stojí „obyčejný člověk“. Ten je v jejím pojetí aktivním činitelem dějin, není jen objektem zmiňaným vnějšími okolnostmi. Je subjektem v pravém slova smyslu, subjektem s vlastními zájmy a schopnostmi a tedy i strategiemi a cíli, často protichůdnými s obecnými trendy ve společnosti. Historičtí antropologové chtějí právě toto: pozorovat, popisovat a analyzovat dějiny „zdola“ a „zevnitř“ (s. 27). Objev, že svět je řízen subjektivním více, než jsme si doposud mysleli, se v současnosti začíná postupně prosazovat v mnoha vědních oborech. Jde o obecný trend celé společnosti i vnitřní vývoj jednotlivce. (V sociálních vědách jsou představiteli tohoto směru např. *Berger, P. L. – Luckman, T. Sociální konstrukce reality*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.)

Je zřejmé, že pramenů o každodenním životě lidí v minulosti existuje jen velmi málo. Proto je logická i převážná orientace historicko-antropologického bádání na raný novověk. Vychází přitom z předpokladu, že měšťané a sedláci, dělníci a šlechta nemohou být poměřováni podle stejného pojetí kultury, protože podléhají odlišným životním podmínkám a sledují odlišné zájmy (s. 39). Aby historická antropologie mohla tyto jevy uchopit, musí se uchýlit k popisování jednotlivých příkladů (dějin jednotlivých lidí), ne tedy detailů v celku, ale detailů celku (s. 45). Cílem však není zůstat u popisu jednotlivostí, ale pokusit se učinit centrální průniky do obecných společenských problémů.

Zadruhé, historická antropologie se vzdává poměřování ostatních kultur evropskými měřítky a rezignuje tak na existenci jediného, objektivního pohledu na společenské procesy – ani v Evropě totiž nebyl například vývoj procesu modernizace všude stejně rychlý. Historická antropologie je tak představitelem dalšího oboru vědy, který přijal hledisko své kulturní podmíněnosti a snaží se z něj vymanit (jak to např. učinil *L. Pospíšil* s právem v díle **Etnologie práva**. Praha: Set out, 1997). Snaží se tedy přijmout pohled domorodce.

Historická antropologie adaptuje zejména etnografické metody, zvláště vyprávění, na které historická věda dlouho pohlížela s despektem. Tématem historické antropologie – jak je zřejmé – je mezioborovost, potřebný trend a příležitost dneška. Ačkoli nevychází jen z etnografie, potažmo antropologie, můžeme historickou antropologii považovat za její mladší sestru, která však dostala do vínu odlišné dědictví. Zatímco etnografie získává své vědění převážně v terénu mezi lidmi, terénem historické antropologie jsou hlavně knihovny a archívy. Přestože se obě narodily odlišným rodičům, mají společný cíl – zorientovat se (v důsledku možná nezachytitelné) v subjektivitě lidského konání.

¹⁾ Dülmen, R. van. *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*. Praha: Dokořán, 2002, 117 s.

Kniha van Dülmena, jednoho z iniciátorů historicko-antropologických výzkumů a mimo jiné zakladatele a editora časopisu *Historische Anthropologie*, je – jak už napovídá podtitul – úvodem, učebnicí historické antropologie. Na počátku autor objasňuje, jak se tato věda vymezuje a čím vlastně chce být. Dále se rozepisuje o jejím vývoji a inspiracích, v dnešní vědě nezbytném postupu po etablování a institucionalizaci nového oboru. Většina knihy je však věnována problémům, perspektivám a tématům historické antropologie s hojnými odkazy na literaturu. Bez výhledů do budoucna by nebyl žádný úvod do oboru úplný – zde tvoří logický závěr publikace.

Pro toho, kdo chce nahlédnout do dveří s cedulkou „historická antropologie“, je kniha vynikajícím průvodcem, se kterým se neztratí díky jejímu logickému členění. A nejen to – je to druh průvodce, který je navíc inspirující, i když je čtenář sociolog, demograf nebo etnograf.

Josef Porsch

PRONATALITNÍ POLITIKA Z POHLEDU EKONOMA

Nedávno vyšla v *Národohospodářském ústavu Josefa Hlávky* studie Marka Loužka s názvem **Populační ekonomie a její důsledky pro účinnost pronatalitních politik**¹⁾. Autor se v ní zaměřuje na netradiční oblast ekonomického zkoumání, a to na populační politiky a teorie. Obohacuje tak dosavadní diskuse a znalosti o dnes tolik probírané propopulační či pronatalitní politice. Studie popisuje makroekonomické souvislosti porodnosti a zabývá se mikroekonomickými základy reprodukčního rozhodování. Jsou v ní nastíněny determinanty, kontext a historie populačních politik a je zde analyzována jejich účinnost. Smyslem studie je mimo jiné poukázat na skutečnost, že i v této oblasti lze užít ekonomický přístup. Práce tak doplňuje poznatky demografů a sociologů.

Autor zdůrazňuje tzv. chicagský přístup, který na děti pohlíží jako na spotřební nebo kapitálový statek. Pronatalitní politika v takovémto pohledu znamená snížení nákladů na děti. Proto také po zavedení pronatalitních opatření dochází ke krátkodobému zvýšení porodnosti a plodnosti.

První kapitola s názvem **Makroekonomické aspekty porodnosti** zkoumá souvislost porodnosti či plodnosti s celkovým hospodářským vývojem. Nastihuje roli populace v ekonomické teorii, souvislost porodnosti a úmrtnosti, zkoumá vztah porodnosti a obchodních cyklů. Zabývá se populacemi v dějinách ekonomických teorií, teorií demografického přechodu, vztahem populace a hospodářským růstem, zkoumá porodnost a úmrtnost, porodnost a hospodářské cykly, popisuje fiskální efekt populačního vývoje. Závěr kapitoly naznačuje, že ovlivňování porodnosti vládou je účinné pouze krátkodobě, dlouhodobě ovlivňovat demografické trendy nelze.

Druhá kapitola popisuje mikroekonomické základy reprodukčního rozhodování, zabývá se tím, proč mladí lidé uzavírají sňatky, plodí děti, rozvádějí se, což je klíčové pro odhad efektů populační politiky. Podrobněji zkoumá výše zmíněný chicagský přístup. Pennsylvánský přístup popisuje následující subkapitola. Dále zkoumá kritéria optimální velikosti populace a zabývá se důsledky populační politiky. I když pronatalitní politika snižuje náklady na děti, a tím může přispět ke zvýšení porodnosti, jde o zvýšení krátkodobé. Náklady na výchovu dětí se na Západě zvyšují, zásahy státu nemohou změnit významně plodnost, která je v těchto zemích nízká.

Třetí kapitola nabízí definici, determinanty a kontext populační politiky. Zkoumá názory vlád na populační vývoj. Je zde také část, která se zabývá diskusí o populační politice v České republice. Vyzdvihuje se zde nejenom odborná diskuse vedená především na stránkách časopisu *Demografie*, ale i v různých monografiích.

Čtvrtá kapitola popisuje historii populačních politik v rozvojových zemích i ve vyspělém světě. Důraz je zde kladen na pronatalitní politiky. Nejprve jsou probírány antinatalitní politiky v rozvojových zemích, pronatalitní politiky do 19. století, pronatalitní politiky po 1. světové válce, pronatalitní politiky na Západě po 2. světové válce, pronatalitní politiky komunistických zemí.

Pátá kapitola se věnuje literatuře, která se zabývá účinností populační politiky a nabízí vlastní model její účinnosti. Model je empiricky testován.

Cílem studie je ukázat, že ekonomie může a dokáže analyzovat populační politiku neméně tak dobře jako demografie či sociologie. Demografové se tak mohou podívat na téma, které jim tradičně patří, jinak. Určitě jde o pohled inspirující a podnětný.

Jitka Langhamrová

¹⁾ Praha: ČVUT, 2003.

Z České demografické společnosti

Na zářijové, 369. demografické středě (17. 9. 2003) hovořila *Mgr. Eva Kačerová o mezinárodním srovnání sezónnosti sňatečnosti*. Sezónní průběh sňatečnosti v různých zemích je výrazně ovlivněn odlišnými kulturními tradicemi různých společností. Velký vliv na roční průběh sňatečnosti má náboženský rok. Není to ale jenom náboženství a tradice, které ovlivňují výběr vhodného data pro svatbu. Obliba jednotlivých měsíců také v nemalé míře závisí na klimatickém kalendáři (zemědělském roce), rozvržení pracovní aktivity v závislosti na převládajícím odvětvím národního hospodářství, které např. ovlivňuje dobu dovolených apod.

Přestože byl výběr zemí ovlivněn dostupností dat, podařilo se shromáždit údaje za země s různou kulturní tradicí i z různých klimatických oblastí (Belgie, Bulharsko, Českou republiku, Estonsko, Francii, Itálii, Lotyšsko, Lucembursko, Maďarsko, Německo, Nizozemsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Švédsko, Švýcarsko, Izrael, Japonsko, Mauritius, Panamu, Tunisko). Všechny sledované země s výjimkou Panamy, Lotyšska a Mauritia vykazují poměrně velkou sezónnost, kterou je možné rozdělit do dvou základních typů: jednovrcholová a dvouvrcholová. U obou těchto typů je maximum sňatečnosti dosahováno v těch částech roku, kdy je klima příhodnější, tedy v pozdním jaru, v letních měsících a v brzkém podzimu. U dvouvrcholového modelu bývá maximum v květnu a červnu přerušeno obdobím dovolených v červenci a srpnu, aby index sňatečnosti opět vzrostl v září a říjnu.

Dalším typem sezónnosti sňatečnosti se vyznačují země, které jsou ovlivněny katolickým církevním rokem: Polsko, Slovensko a Itálie. V Polsku a na Slovensku se můžeme také setkat s obdobou pověry o nešťastném konci manželství uzavíraných v květnu. Přestože je Itálie zemí tradičně považovanou za katolickou, vliv katolického církevního

roku na uzavírání sňatků není pro snoubence tak závazný. Kodex kanonického práva sňatky v postu a v době adventní nezakazuje (pouze se nedoporučuje konání oslav), a Italům tedy nic ve vstupu do manželství nebrání.

V Izraeli nelze uzavřít občanský sňatek a podle židovského kalendáře existuje velké množství dnů, kdy je nemožné či přinejmenším nevhodné vstoupit do manželství. Propadu indexu sňatečnosti v těchto obdobích zabraňuje stále vzrůstající obliba uzavírání sňatků nenáboženskou formou mimo území Izraele, kde není nutné respektovat období národního smutku či polosmutku (pozn. křesťané a muslimové mají v oblasti manželského práva autonomii).

Na příkladu Tuniska bylo ukázáno, jak je v islámských zemích roční průběh indexu sňatečnosti kromě klimatického kalendáře ovlivněn i kalendářem náboženským, resp. dobou, na kterou připadá postní měsíc ramadán. Počátek tohoto měsíce se každý rok posouvá o 11 dnů dopředu vzhledem ke gregoriánskému kalendáři. Stejně tak se posouvají minima indexu sňatečnosti v závislosti na tom, na který měsíc (či jeho část) gregoriánského kalendáře připadne měsíc postu. Výrazná obliba měsíce srpna souvisí s klimatickým rokem a pracovní aktivitou v průmyslových odvětvích. Tento měsíc je v Tunisku nejteplejší, a proto se snižuje návštěvnost turistických letovisek cizinci. Tunisané mají více času na přípravu svatby, která bývá velmi okázalá.

Sňatečnost v Japonsku je kromě klimatického kalendáře ovlivňována i různými tradicemi šintoismu a buddhismu. Velmi oblíbený je čas květu sakur a poslední měsíce roku. Menší oblíbě se těší období letních prázdnin – nastává doba dešťů a mnozí z Japonců odjíždějí na zahraniční dovolenou (případně je naplánována celopodniková dovolená), a mnozí pozvaní by nepřišli.

EK

MUDr. Augustin Syrovátka, CSc. – 90 let

MUDr. Augustin Syrovátka, CSc., náš přední pediatr, se dožil 8. srpna 2003 devadesáti let. Pražský rodák, absolvent Akademického gymnázia v Praze, vystudoval lékařskou fakultu UK a byl promován v roce 1939. Jako obor své specializace zvolil pediatrii, a to prací na I. dětské klinice v Praze, na infekč-

ním oddělení nemocnice na Bulovce a v České dětské nemocnici v letech 1939–1943. Po zabrání dětské nemocnice Němci se stal stálým lékařem zhruba 25 dětských poraden v Praze.

V roce 1946 se stal pracovníkem ministerstva zdravotnictví v oboru péče o matku a dítě. V té

době se už hluboce zabýval také statistikou se zaměřením na dětský věk. V roce 1947 byl na kratším studijním pobytu v Londýně a v roce 1948 se účastnil kurzu Sociální pediatrie v Paříži.

Od začátku svého působení na ministerstvu zdravotnictví organizoval všechny akce, které měly vést ke snížení katastrofálně vysoké kojenecké úmrtnosti v Československu. Na základě a ve spolupráci s odborem obyvatelstva Státního úřadu statistického a zdravotnické dokumentace vypracovával analýzy kojenecké a novorozenecké úmrtnosti s návrhy na zlepšení situace v oblasti péče o děti v nejnižším věku. Svě úsilí zaměřoval hlavně na oblasti s vysokými nepříznivými ukazateli jako např. v středním Povltaví apod. Zasadil se o zlepšení umělé výživy kojenců a batolat, což bylo umožňováno mj. dodávkami sušeného mléka z UNICEF a jeho výrobou z darovaných sušiček.

Na snížení kojenecké úmrtnosti v terénu se podílely jím navržené mobilní dětské poradny v několika okresech, kde se skutečně v krátké době podařilo kojeneckou úmrtnost snížit, ale hlavně s trvalým výsledkem. Tak se podařilo do roku 1960 vyrovnat dosud nepříznivé ukazatele na evropskou úroveň. Po roce 1951 byli pro péči o dítě jmenováni krajsí hlavní odborníci pro péči o dítě a také krajské dětské sestry.

V roce 1956 přešel MUDr. A. Syrovátka do *Ústavu pro péči o matku a dítě* (ÚPMD). V roce 1961 obhájil disertační práci na téma prevence dětské úrazovosti. V ÚPMD obhájil řadu výsled-

ků výzkumných úkolů jako **Kojenecká úmrtnost v českých krajích, Nemocnost 0–3letých dětí, Stav a příčiny postperinatální úmrtnosti, Stav dětí s nízkou porodní hmotností, Reprodukce dětí s nízkou porodní hmotností a reprodukce jejich dětí** aj. V ÚPMD pracoval MUDr. A. Syrovátka, CSc., do roku 1979, poté do roku 1991 v částečném pracovním úvazku.

V odborném tisku publikoval jubilan na 120 příspěvků. Spolupracoval na řadě monografií s *prof. Brdlíkem, Tošovským, Stryhalem, Švejcarem, Dunovským, Mydlílem, Poláčkem, Kapalínem* a dalšími. Stal se odborným poradcem nakladatelství Avicenum, byl u zrození edice *Pokrok* v pediatrii, kterou spoluredigoval s *prof. Houšťkem a Lhotákem*. Je čestným členem *Československé a České pediatrické společnosti, Československé a České demografické společnosti*.

MUDr. A. Syrovátka, CSc., je však třeba hodnotit nejen jako odborníka – pediatra, ale také jako člověka, přítele. V tomto směru mohou říci nejen za sebe, ale jistě i za všechny, kdo ho znají, že jde o vzácného člověka, přímého, obětavého, nezištného, pomáhajícího. Jeho přátelství si proto váží, kdo s ním kdykoli přišel do styku. Sám jsem ho poznal v roce 1946 a naše styky nebyly nikdy přerušeny. Přeji mu za sebe, demografy a ostatní přátele vše nejlepší. Za svou práci se může ohlédnout s uspokojením a s vědomím, že si toho jsou vědomi i ti, za něž mu nyní blahopřeji.

Vladimír Srb

Společné zasedání EHK a Eurostatu ke sčítání lidu

Ve dnech 21. – 23. května 2003 se v Ohridu v Makedonii konalo **Společné zasedání EHK a Eurostatu k problémům sčítání** (Joint ECE-Eurostat Work Session on Population and Housing Censuses). Zasedání se zúčastnili odborníci ze zemí střední a východní Evropy včetně Ruské federace, několik dalších zemí (Kanada, Finsko, Irsko, Izrael, Itálie, Lucembursko, Norsko, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko, Turecko, Velká Británie) a zástupci EHK a Eurostatu. Hlavními body programu byly:

1. Zkušenosti získané ze sčítání, která se uskutečnila kolem roku 2000 (koncept sčítání, metody zjišťování údajů, zpracování a zveřejňování výsledků),
2. Příprava příštího sčítání,
3. Problematika aktualizace materiálu „Doporučení ke sčítání pro období kolem roku 2000“ pro příští sčítání.

Na zasedání se hovořilo o problémech, které měly zúčastněné země s přípravou a realizací posledního sčítání. Dále o změnách v postoji veřejnosti k poskytování údajů obecně a ke sčítání zvláště. Ty se

při posledním sčítání projevíly nově i v zemích střední a východní Evropy a vynucují si změny v metodách. Z referátů účastníků vyplynulo hned několik možných přístupů. Kromě metod využívajících registry, ať už plně nebo v kombinaci s jinými metodami – jejich využití ve sčítání v severovýchodních zemích má už svoji tradici, se hovořilo o využívání výběrových šetření. Při jejich použití se kombinují různé způsoby (např. ve Francii bude šetření probíhat každý rok, ale podle přesného plánu a vždy pouze na menším území) a nebo se kombinují různé metody (USA – klasická metoda s krátkým dotazníkem se kombinuje s výběrovým šetřením, které nahrazuje dlouhý dotazník). Zvláštní pozornost byla věnována i využití internetu ve sčítání.

Tyto informace byly zvláště cenné pro země střední a východní Evropy, které v současnosti hledají nové metody pro nadcházející sčítání. Účastníci zasedání se shodli v názoru, že i pro příští období je zapotřebí vytvořit **Doporučení ke sčítání**, která budou zdrojem základních definic.

Jana Tkalová

Další úspěšná slovenská demografická konference

Slovenské demografické konference se staly už tradicí, která bohužel nemá adekvátní protějšek v České republice. Před dvěma lety jsme v Demografii již informovali o velice úspěšné konferenci v září roku 2001 v Rajeckých Teplicích, tentokrát můžeme referovat o snad ještě úspěšnější konferenci, uskutečněné od 17. do 19. září 2003 v obci Tajov u Banské Bystrice. Byla to již 9. slovenská demografická konference, tentokrát věnovaná tématu **Rodina**. Vedle bezmála 60 statistiků, demografů a sociologů ze slovenských vysokých škol, akademických pracovišť a Statistického úřadu Slovenské republiky byla na konferenci početně zastoupena i Česká republika. Přijelo sedm pracovníků ČSÚ: *J. Růžková, J. Srb, M. Aleš, M. Šimek, J. Škrabal, J. Běláček, a V. Polášek*, z VŠE *F. Koschin, J. Langhamrová, T. Fiala a E. Kačeroová*, z Přírodovědecké fakulty UK *D. Bartoňová*, z Masarykovy univerzity v Brně *P. Mareš* a z pardubické univerzity *J. Kubanová a B. Linda*.

Pořadatelé konference byly společně *Statistický úřad Slovenské republiky a Slovenská statistická a demografická společnost*. V zastoupení předsedy ŠÚ SR konferenci pozdravil místopředseda ŠÚ SR *Š. Schill*. Jménem Slovenské statistické a demografické společnosti řídil pracovní jednání *B. Vaňo*.

Bylo předneseno 40 referátů, věnovaných, jak žádalo centrální téma konference, především demografické a sociální situaci slovenské rodiny a jejím demografickému prostředí. Z ČSÚ přednesl *M. Aleš* referát **Současná krize v realizaci plodnosti – společný problém ČR a SR a J. Běláček** svůj osobní referát **Ke statistické definici domácnosti**. Referáty účastníků z českých vysokých škol (*J. Langhamrová, D. Bartoňová*) interpretovaly výsledky sčítání lidu 2001 v ČR vztahující se k rodinám, *F. Koschin* přednesl teoretické zamyšlení **Modernizace, T. Fiala** podal konkrétní informaci o potratovosti v ČR a o nevládních organizacích zabývajících se touto problematikou. Oživením byl referát slovenské studentky PŘF UK v Praze *M. Potančokové*, věnovaný **prokreativnímu chování slovenských žen po roce 1990**, který zaujal vysokou odbornou úroveň a blok příspěvků věnovaných historické demografii. Mimořádně většinou přednesených velmi mladými, obdivuhodně však fundovanými a pro věc zanícenými slovenskými odborníky. Mladí a zanícení většiny slovenských demografů je však i u jiných témat nepřehlédnutelné. Jejich referáty přinesly některé skutečně neotřelé pohledy do zdánlivě dobře probádaného světa demografické reprodukce, např. *B. Stehlíková* z univerzity v Nitře navrhla pro predikci průměrného věku žen při porodu použití neuronovou síť. Naproti tomu ojedinělý exkurs jednoho z českých

matematických referátů do demografické teorie zapůsobil až groteskně.

Jak jsme konstatovali již v souvislostii s konferencí v roce 2001, slovenští demografové mají zřejmě blíže k decisním orgánům státu než jejich čeští kolegové. Projevilo se to i v Tajově. Závěry konference byly účastníky odhlasovány jako dokument, jenž bude postoupen mj. i předsedovi vlády Slovenské republiky. Vedle zobecněných tezí přijaté závěry konkrétně doporučují, aby pronatalitní podpora mladých rodin byla na Slovensku řešena formou odpisů z daní rodičů, nikoli nějakými plošnými opatřeními nebo přímým vyplácením finančních prostředků. Kuriozitou zůstal – nepřijatý – návrh, prosazovaný do závěrů konference jedním z nejváženějších slovenských účastníků, podle něž konference měla doporučit umožnění uzavírání manželství „na dobu určitou“.

Konference byla využita jako příležitost k výměně zkušeností z práce příslušných pracovišť ČSÚ a Statistického úřadu SR. Demografové z vysokoškolských a akademických pracovišť ČR ocenili organizační, finanční a především morální podporu, kterou konferencím slovenských demografů poskytuje Statistický úřad SR. Tato forma spolupráce statistického úřadu s vědeckou společností zatím nemá v ČR přímou obdobu. Projevuje se v osobní účasti vrcholných představitelů úřadu, ředitelů a odborných pracovníků ze všech jeho krajových správních úřadů. I obsahově byla konference českým účastníkům blízká. Populační vývoj v obou státech probíhá obdobně a demografické ukazatele samostatného Česka a samostatného Slovenska se v současnosti sblížily těsněji než kdykoli v dobách společného československého státu.

Z úspěšné konference zákonitě vyplynul návrh na uspořádání obdobné konference v ČR. V situaci, kdy Slovensko uspořádalo již 9. úspěšnou konferenci, je takový návrh pochopitelný. Skromné a časově stísněné jednodenní květnové konference České demografické společnosti nejsou slovenským konferencím adekvátní. Chybí i možnost recipročně pozvat slovenské odborníky. Náklady konference jsou na Slovensku záležitostí především Statistického úřadu, vzhledem k poměrně vysokým účastnickým poplatkům však pro něj nejsou vážnou zátěží jeho rozpočtu.

Slovenští pořadatelé očekávají účastníky z ČSÚ i na příští konferenci, plánované na rok 2005 do Smolenic. Bylo by oboustranně přínosné, kdybychom je mohli pozvat na podobnou akci do České republiky třeba v roce 2004. Zatím však jen můžeme – stejně jako před dvěma lety – slovenským demografům k jejím výběrným konferencím blahopřát.

Milan Aleš

Konference: Druhý demografický přechod v Evropě

Po úspěšné konferenci v německém Bad Herrenalbu v roce 2001, konané 15 let poté, co *Ron Lesthaeghe* a *Dirk Van de Kaa* uveřejnili první příspěvek prosazující ideu druhého demografického přechodu¹⁾, se 19. – 24. června 2003 v belgickém Spa konalo další setkání věnované **Druhému demografickému přechodu v Evropě**. Konference, podporovaná Evropskou komisí, se tentokrát soustředila na téma důsledků změn rodiny a plodnosti pro jednotlivce, rodiny a společnost²⁾. Vymezené téma bylo stále poměrně široké; jednotlivé sekce se věnovaly vlivu změn plodnosti a rodinného chování na zaměstnanost mužů a žen a pracovní trh, na blahobyt dětí a adolescentů, na vztahy mezi pohlavími a generacemi, na populační strukturu a mobilitu. Další sekce se zabývaly determinanty a důsledky pozdní plodnosti a nízké úrovně plodnosti, výzvami rodinných změn pro sociální politiku, vztahem mezi zaměstnáním a rodinným životem a také poměrně kontroverzní otázkou, jestli imigrace může být řešením pro současně evropské demografické problémy, tedy především nízkou úroveň plodnosti a stárnutí populace.

Oproti předchozímu setkání již nedocházelo k příliš rozsáhlým debatám o samotném konceptu druhého demografického přechodu, na který se soustředil pouze jeden z úvodních projevů. *Van de Kaa* se v něm věnoval historii teorie demografického přechodu (revoluce) a srovnání s vývojem konceptu druhého demografického přechodu. Ten se stále vyvíjí, což lze považovat za přirozené; koneckonců i „první“ demografická revoluce stále vyvolává kontroverzní otázky, týkající se například příčinného vztahu mezi změnami úmrtnosti a plodnosti v jejím průběhu. *Van de Kaa* se věnoval srovnání konceptu „revoluce“ a „přechodu“ (tranzice) a poněkud překvapivě navrhl, že „změna demografického režimu“ má být spíše nazývána revolucí, protože „tranzice“ by měla být vyhrazena pro proces změn mezi dvěma přesně vymezenými rovnovážnými stavy. V důsledku čehož se nejspíše v budoucnosti dočkáme debat o **druhém demografické revoluci**.

¹⁾ Lesthaeghe, R. – van de Kaa, D. J. 1986. *Twee demografische transitities?* In van de Kaa, D. J. – Lesthaeghe, R. (eds), *Bevolking: groei en krimp*, Van Loghum Slaterus, Deventer, s. 9–24.

²⁾ The Second demographic transition in Europe. Euro-Conference on implications of family and fertility change for individuals, families and societies.

Není samozřejmě možné shrnout všechny přednesené příspěvky, takže jenom stručně zmíním pár nejzajímavějších. *Hans-Peter Blossfeld* a *Melinda Mills* diskutovali o vlivu globalizace, především jejích negativních důsledků, jako jsou vysoká nezaměstnanost, tlak na zvýšení pracovní výkonnosti, flexibilizace a omezování sociálního státu na mladé lidi ve 14 vyspělých zemích. Ve svém srovnání vnímají mladou generaci jako „oběti (losers) globalizace“. Jejich příspěvek vyvolal mnoho reakcí; někteří diskutující nesouhlasili se širokým vymezením globalizace a v uvedených negativních jevech vidí spíše důsledky hospodářské stagnace. *Ron Lesthaeghe* se zabýval srovnáním různých scénářů migrace pro populační velikost a strukturu evropských zemí. Zdůraznil, že kritérium zachování velikosti populace jako takové nemá příliš velký význam a pozornost by se spíše měla zaměřit na sledování absolutní a relativní velikosti populace v produktivním věku, a to především populace zaměstnaných. Zde pak hrají významnou roli vedle počtu a struktury imigrantů a úrovně plodnosti i změny v zaměstnanosti mužů a žen podle věku a kombinace různých scénářů může poskytnout velmi odlišné výsledky.

Mnoho příspěvků zdůraznilo přetrvávající demografickou různorodost mezi evropskými zeměmi a regiony. *Gianpiero Dalla Zuanna* a *Francesca Michielin* ukázali na příkladu severní Itálie, že kombinace dlouhodobě velmi nízké plodnosti (severní Itálie patří již několik desetiletí k regionům s nejnižší úrovní plodnosti na světě) a vysoké míry imigrace může být významným faktorem přispívajícím k ekonomickému růstu a prosperitě. V méně vážném příspěvku ilustroval *Stefano Mazzucco* na srovnání průzkumů v Itálii a Francii, že rodiče mohou reagovat velmi rozdílně na osamostatňování svých potomků. Zatímco Francouzi se velice dobře vyrovnávají s odstěhováním svých, v průměru poměrně čerstvě dospělých, dětí z domu a cení si více volného času, pro italské matky znamená odchod jejich potomků (většinou značně později než ve Francii) malou psychickou pohromu a v průměru jej hodnotí veskrze negativně.

Za dokonalou organizaci konference patří dík *Aatu Liefbroerovi* (NIDI, Nizozemsko) a *Francescu Billarimu* (Bocconi University, Milano, Itálie). Velká část příspěvků je zveřejněná na internetu (<http://www.nidi.nl/activ/nidi5400.html>).

Tomáš Sobotka

POHYB OBYVATEL PODLE SPRÁVNÍCH OBVODŮ OBCÍ S ROZŠÍŘENOU PŮSOBNOSTÍ V ROCE 2002

Předkládaná data navazují na údaje o správních obvodech obcí s rozšířenou působností (ORP), uveřejněná v Přehledech v Demografii (*Jiří Halásek. Správní obvody obcí s rozšířenou působností. Demografie, 2003, roč. 45, č. 1, s. 68–73*). Obce s rozšířenou působností jsou určeny **zákonem č. 314/2002 Sb., o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností**. Vymezení jejich obvodů je zakotveno **vyhláškou MV ČR č. 388/2002, o stanovení správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem a správních obvodů obcí s rozšířenou působností**. ORP je nyní 205, přičemž Praha se mezi ně nepočítá.

Pro hodnocení pohybu obyvatel v jednotlivých ORP musíme přihlédnout k jejich nízkému a zároveň rozličnému počtu obyvatel. Mezi 205 ORP najdeme 14 obvodů s počtem obyvatel nad 100 000 (největší Brno mělo k 31. 12. 2002 celkem 370 505 obyvatel, Ostrava 340 997) a 20 obvodů s počtem obyvatel pod 15 000 (Králíky 9345, Pacov 10 175). Průměrná velikost ORP je 44 tisíc obyvatel. Největší rozlohu mají Znojmo (1242 km²) a Karlovy Vary (1197 km²), nejmenší pak Bohumín (48 km²) a Český Těšín (54 km²). Průměrná rozloha ORP je přibližně 380 km².

Nejvíce obcí má ve svém obvodu ORP Znojmo (111), následuje Mladá Boleslav (98) a Třebíč (93). Samotné je ve svém obvodu Brno, Bohumín obsluhuje dvě obce a Český Těšín tři. Průměrný počet obcí na obvod ORP je 30.

Vzhledem k menší velikosti hodnocených území je problematické i posuzování rozdílů mezi ORP v intenzitě hlavních demografických jevů. Nejvyšší hrubá míra sňatečnosti je v ORP Lysá nad Labem (6,7 ‰), následují Ostrov (6,5 ‰) a sousední Karlovy Vary (6,4 ‰). Nejméně sňatků na 1000 obyvatel vykazují Týn nad Vltavou (3,0 ‰), Bílovec (3,5 ‰) a Vrchlabí (3,6 ‰). Hrubá míra rozvodovosti byla v roce 2002 nejhorskší v ORP Žatec (4,7 ‰), Mělník a Bílina (obě 4,4 ‰), naopak nejmenší počet rozvodů na 1000 obyvatel měly obvody ORP Pacov, Konice (obě 1,2 ‰) a Valašské Klobouky (1,3 ‰).

S Lysou nad Labem na prvním místě se setkáváme i v hodnocení úrovně porodnosti (13,5 živě narozených na 1000 obyvatel), na druhém místě je pak ORP Aš (11,3 ‰), na třetím Týn nad Vltavou (11,0 ‰). V roce 2002 měly nejnižší porodnost území ORP Bystřice pod Hostýnem (6,8 ‰), Nepomuk a Frenštát pod Radhoštěm (obě 7,4 ‰). V intenzitě potratovosti dominují Cheb (7,2 ‰), Teplice (7,1 ‰) a Kaplice (7,0 ‰), nejméně potratů na 1000 obyvatel je v ORP Konice (1,9 ‰), Jablunkov (2,3 ‰) a Hlučín (2,4 ‰).

Oblastmi ORP s nejvyšší úmrtností v roce 2002 byly Nepomuk (15,4 ‰), Sedlčany (13,9 ‰) a Litvínov (13,5 ‰), nejméně zemřelých na 1000 obyvatel měly obvody ORP Kaplice (7,1 ‰), Nové Město nad Metují a Týn nad Vltavou (obě 7,5 ‰). Přírozeným přírůstkem přibýlo v roce 2002 nejvíce obyvatel v jihočeských ORP Týn nad Vltavou (3,5 ‰), Kaplice (2,7 ‰) a Český Krumlov (2,5 ‰), v Nepomuku, naproti tomu ubylo přirozenou měnou 8 obyvatel z tisíce ve Frýdlantu nad Ostravicí –5,3 ‰ a v Konicích –5,1 ‰.

Výrazný přírůstek obyvatel stěhováním zaznamenaly ORP Lysá nad Labem (27,8 ‰), Černošice (což je téměř celý okres Praha-západ, 26,3 ‰) a Říčany (21,2 ‰), značnou migrační ztrátu oproti tomu vykázaly ORP Přelouč (–9,8 ‰), Králíky (–7,8 ‰) a Hodonín (–7,7 ‰). První a poslední místa v pořadí podle celkového přírůstku byla téměř shodná jako podle přírůstku stěhováním: Lysá nad Labem (29,4 ‰), Černošice (25,8 ‰), Říčany (19,9 ‰) a Přelouč (–12,6 ‰), Králíky (–10,4 ‰) a Náměšť nad Oslavou (–10,2 ‰).

Radek Havel

Stav a pohyb obyvatel podle správních obvodů obcí s rozšířenou působností v roce 2002 (Status and migration of population by administrative districts of municipalities with extended competence in 2002)

Území	Stav 1. 7. 2002	Sňatky	Rozvody	Živě narozeni	Potraty	Zemřeli	Přirození přirůstek	Přirůstek stěhov.	Celkový přirůstek	Stav 31. 12. 2002
Česká republika	10200774	52732	31758	92786	43743	108243	-15457	12290	-3167	10203269
Praha	1158800	6647	3854	9690	4929	13333	-3643	5463	1820	1161938
Středočeský kraj	1125735	5872	3529	10483	4683	12401	-1918	6661	4743	1128674
Benešov	52851	232	142	482	233	599	-117	383	266	52982
Beroun	49487	267	132	466	214	564	-98	367	269	49583
Brantův n.L. - St.Boleslav	66022	339	227	610	291	753	-143	1059	916	66553
Čáslav	24351	109	63	194	62	300	-106	196	90	24422
Černošice	85039	401	273	845	355	885	-40	2234	2194	86088
Český Brod	16599	74	45	143	63	194	-51	81	30	16586
Dobříš	18807	82	46	161	57	196	-35	161	126	18841
Hořovice	26526	125	73	212	106	324	-112	89	-23	26518
Kladno	114542	650	428	1087	581	1210	-123	170	47	114513
Kolín	74184	381	215	706	267	803	-97	11	-86	74209
Kralupy nad Vltavou	26830	126	64	270	116	259	11	66	77	26845
Kuřim Hora	48886	241	155	394	194	521	-127	-	-127	48915
Lysá nad Labem	16575	111	55	223	86	196	27	460	487	16756
Mělník	40025	217	178	431	220	465	-34	-58	-92	40013
Mladá Boleslav	97394	589	353	926	369	898	28	-77	-49	97746
Mnichovo Hradiště	15223	73	26	139	49	167	-28	-10	-38	15200
Neratovice	27848	155	79	274	146	260	14	116	130	27914
Nymburk	36444	164	108	349	127	460	-111	223	112	36494
Poděbrady	28565	142	78	214	103	352	-138	-2	-140	28552
Příbram	69315	404	241	616	279	745	-129	-153	-282	69227
Rakovník	52501	283	174	457	190	605	-148	171	23	52505
Říčany	41023	245	135	400	174	452	-52	869	817	41472
Seořčany	22116	104	52	203	75	308	-105	14	-91	22076
Slaný	36818	180	98	344	202	412	-68	253	185	36888
Vlašim	25888	118	65	241	95	320	-79	7	-72	25887
Vořovice	11876	60	24	96	29	153	-57	31	-26	11889
Jihočeský kraj	624778	3237	1990	5733	2739	6228	-495	1024	529	625097
Blatná	13622	72	37	112	49	170	-58	44	-14	13641
České Budějovice	147756	841	605	1325	695	1349	-24	127	103	147798

Pokračování

Území	Stav 1. 7. 2002	Sňatky	Rozvody	Živé narození	Potraty	Zemřelí	Přirozený přírůstek	Přírůstek stěhov.	Celkový přírůstek	Stav 31. 12. 2002
Český Krumlov	40735	252	144	445	217	345	100	45	145	40793
Dačice	20246	103	50	184	72	218	-34	27	-7	20224
Jindřichův Hradec	47184	240	123	450	185	484	-34	113	79	47252
Kaplice	18964	110	59	186	132	135	51	121	172	19024
Milevsko	19208	97	46	153	62	198	-45	-62	-107	19146
Písek	50879	263	166	481	232	538	-57	147	90	51025
Prachovice	33715	150	109	336	165	338	-2	57	55	33715
Soběslav	22024	105	51	194	79	238	-44	59	15	22025
Strakonice	44934	226	128	406	150	475	-69	-94	-163	44845
Tábor	80566	386	243	686	313	853	-167	24	-143	80504
Trhové Sviny	17261	90	37	155	83	212	-57	173	116	17342
Třeboň	25395	120	72	204	115	256	-52	72	20	25370
Týn nad Vltavou	13592	41	38	149	68	102	47	117	164	13688
Vimperk	17747	86	55	161	75	182	-21	-4	-25	17695
Vodňany	10950	55	27	106	47	135	-29	58	29	11010
Píseňský kraj	549369	2921	1693	4886	2605	5944	-1058	832	-226	549374
Blatná	10940	48	27	98	51	131	-33	6	-27	10931
Domazlice	39309	236	106	352	181	419	-67	76	9	39252
Horážovice	12285	51	22	117	30	142	-25	41	16	12299
Horšovský Týn	13439	83	41	124	54	139	-15	50	35	13469
Klatovy	50367	303	130	474	222	595	-121	-80	-201	50272
Kralovice	21824	106	60	192	88	269	-77	94	17	21863
Nepomuk	11222	48	19	83	42	173	-90	15	-75	11172
Nýřany	47325	253	142	418	210	471	-53	399	346	47514
Pízeň	179750	1013	649	1592	940	1915	-323	-42	-365	179585
Přeštice	20010	102	49	204	84	221	-17	95	78	20041
Rokycany	45656	212	140	376	221	530	-154	-30	-184	45574
Stod	20944	105	67	180	86	215	-35	179	144	21049
Stříbro	16544	85	54	146	84	152	-6	-25	-31	16529
Sušice	25060	98	68	200	92	299	-99	-8	-107	25024
Tachov	34694	178	119	330	220	273	57	62	119	34800
Karlovarský kraj	303761	1829	1152	2949	1777	2851	98	408	506	304220
Aš	17006	104	67	192	117	158	34	53	87	17096

Pokračování

Území	Slav 1. 7. 2002	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Potravy	Zemřelí	Přirozený přirůstek	Přirůstek stěhov.	Celkový přirůstek	Slav 31. 12. 2002
Cheb	50066	304	194	546	360	467	79	368	447	50263
Karlovy Vary	89859	575	311	759	415	898	-139	-330	-469	89640
Kraslice	14039	76	40	114	73	120	-6	-63	-69	13997
Mariánské Lázně	24935	121	106	194	125	250	-56	-159	-215	24809
Ostrov	28746	188	115	303	194	272	31	495	526	29185
Sokolov	79110	461	319	841	493	686	155	44	199	79230
Ústecký kraj	819442	4447	3129	8186	4751	9289	-1103	1365	262	819712
Bílina	20511	102	90	213	134	213	-	-5	-5	20510
Děčín	79114	484	341	790	483	815	-25	-19	-44	79097
Chomutov	80892	433	299	828	461	826	2	-47	-45	80912
Kadaň	43831	228	147	452	266	452	-	-37	-37	43832
Litoměřice	57668	307	201	546	259	597	-51	-20	-71	57610
Litvínov	40064	214	126	417	174	540	-123	10	-113	39990
Louny	42847	254	186	416	252	511	-95	133	38	42854
Lovosice	26700	137	72	227	113	356	-129	169	40	26705
Most	76823	389	301	743	493	805	-62	-39	-101	76796
Podbořany	15686	70	67	162	78	199	-37	36	-1	15688
Roudnice nad Labem	30118	155	106	286	111	334	-48	154	106	30182
Rumburk	33891	165	130	352	180	437	-85	124	39	33926
Teplice	105794	558	423	1017	747	1326	-309	819	510	106125
Ústí nad Labem	117505	665	428	1258	756	1325	-67	131	64	117589
Varnsdorf	20657	130	84	214	113	235	-21	-46	-67	20608
Žatec	27341	156	128	265	131	318	-53	2	-51	27288
Liberecký kraj	427418	2425	1466	4132	2217	4473	-341	266	-75	427321
Česká Lípa	76170	459	293	819	477	701	118	120	238	76204
Frydlant	24208	129	73	242	137	261	-19	32	13	24231
Jablonec nad Nisou	53046	298	219	511	302	513	-2	138	136	53092
Jilemnice	22973	119	57	209	100	229	-20	25	5	22967
Liberec	133393	839	475	1294	662	1394	-100	-215	-315	133242
Nový Bor	25819	135	112	221	122	312	-91	-45	-136	25803
Semily	26871	125	69	241	102	289	-48	-48	-96	26833
Tanvald	22028	103	66	224	138	272	-48	-7	-55	21989
Turnov	30933	149	73	269	120	366	-97	215	118	30971

Pokračování

Území	Stav 1. 7. 2002	Sňatky	Rozvody	Živé narození	Potraty	Zemřelí	Přirozený přírůstek	Přírůstek stěhov.	Celkový přírůstek	Stav 31. 12. 2002
Železný Brod	11977	69	29	102	57	136	-34	51	17	11989
Královéhradecký kraj	548698	2781	1801	4946	2356	5713	-767	-125	-892	548437
Broumov	17588	71	66	180	69	179	1	-68	-57	17573
Dobruška	19510	103	54	169	66	175	-6	49	43	19514
Dvůr Králové n.L.	27156	132	77	234	93	320	-86	-	-86	27103
Hořice	18058	88	39	153	62	205	-52	68	16	18075
Hradec Králové	143592	754	482	1229	721	1465	-236	-58	-294	143478
Jaroměř	19121	88	74	200	88	212	-12	-26	-38	19142
Jičín	46178	230	175	429	169	536	-107	-19	-126	46135
Kostelec nad Orlicí	24594	114	80	243	89	264	-21	124	103	24695
Náchod	61462	305	222	559	259	699	-140	244	104	61478
Nová Paka	13158	60	31	117	59	146	-29	-17	-46	13158
Nové Město nad Metují	14267	75	38	119	50	107	12	-63	-41	14255
Nový Bydžov	16986	77	43	145	62	181	-36	-15	-51	16996
Rychnov nad Knežnou	33923	209	117	328	147	275	53	-68	-15	33942
Trutnov	65282	325	209	599	305	658	-59	-256	-315	65143
Vrchlabí	27823	100	94	242	117	291	-49	-40	-89	27750
Pardubický kraj	506849	2561	1391	4653	1882	5230	-577	-65	-642	506534
Česká Třebová	19235	88	66	168	86	195	-27	-77	-104	19193
Hlinsko	21674	114	42	177	86	216	-39	-57	-96	21627
Holice	15583	66	34	157	50	190	-33	184	151	15672
Chrudim	82040	428	197	746	340	931	-185	50	-135	81955
Králíky	9368	45	21	84	37	108	-24	-73	-97	9345
Lanškroun	21699	98	54	233	62	193	40	49	89	21746
Litomyšl	26089	119	66	276	108	239	37	37	74	26156
Moravská Třebová	27647	137	81	241	116	330	-89	-40	-129	27581
Pardubice	120868	671	394	1023	349	1185	-162	111	-51	120814
Polička	19573	108	31	168	83	185	-17	9	-8	19569
Přelouč	23961	114	73	195	83	262	-67	-234	-301	23749
Svitavy	31741	151	85	312	150	318	-6	-65	-71	31693
Ústí nad Orlicí	26691	137	76	276	108	305	-29	50	21	26711
Vysoké Mýto	31939	141	96	297	117	330	-33	-12	-45	31946
Žamberk	28741	144	75	300	107	243	57	3	60	28777

Pokračování

Území	Slav 1. 7. 2002	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Potravy	Zemřelí	Přirozený přírůstek	Přírůstek stěhov.	Celkový přírůstek	Slav 31. 12. 2002
Ysočina	517959	2600	1185	4755	1871	5218	-463	-222	-885	517630
Byšovice n. Pernštejnem	24232	108	45	239	79	228	11	-59	-48	24211
Havlíčkův Brod	51432	254	144	480	208	532	-52	89	37	51440
Humpolec	16821	76	34	143	72	217	-74	74	-	16840
Chotěboř	22364	125	50	207	55	233	-26	33	7	22354
Jihlava	96330	523	291	913	389	964	-51	65	14	96339
Moravské Budějovice	24401	115	44	205	83	273	-68	-3	-71	24340
Náměšť nad Oslavou	14054	63	25	111	45	162	-51	-93	-144	13977
Nové Město na Moravě	19529	103	34	203	66	166	37	14	51	19515
Pacov	10227	47	12	79	25	120	-41	-42	-83	10175
Peřimov	45564	243	98	422	180	502	-80	68	-12	45574
Světlá nad Sázavou	20698	86	60	177	65	203	-26	-101	-127	20643
Telč	13756	52	23	116	40	152	-36	-14	-50	13729
Třebíč	76391	382	165	677	271	701	-24	-69	-93	76374
Velké Meziříčí	38246	177	78	364	102	387	-23	-21	-44	38288
Žďár nad Sázavou	43914	246	82	419	191	378	41	-163	-122	43831
Jihomoravský kraj	1122759	5628	3110	10067	4131	11937	-1870	-831	-2701	1121792
Blansko	53694	274	138	465	225	618	-153	31	-122	53681
Boskovice	50160	219	113	440	183	539	-99	59	-40	50186
Brno	371448	2073	1263	3427	1483	4083	-656	-2111	-2767	370505
Břeclav	59104	278	165	472	222	582	-110	-278	-388	58992
Bučovice	15682	74	39	162	50	161	1	44	45	15741
Hodonín	62686	308	171	529	242	615	-86	-484	-570	62315
Hustopeče	34401	138	80	271	92	362	-91	1	-90	34362
Ivančice	22673	101	68	202	61	234	-32	59	27	22679
Kuřim	18332	68	55	170	54	154	16	201	217	18425
Kýjov	56341	255	106	542	173	584	-42	140	98	56348
Mikulov	19881	101	48	169	90	170	-1	-52	-53	19854
Moravský Krumlov	22308	95	44	172	64	195	-23	31	8	22317
Pohořelice	12432	50	31	120	52	135	-15	12	-3	12414
Rožice	22864	116	41	218	79	277	-59	96	37	22836
Slavkov u Brna	19957	122	44	197	61	227	-30	139	109	19974
Slapanice	52105	242	135	468	179	581	-113	924	811	52440

Pokračování

Území	Stav 1. 7. 2002	Sňatky	Rozvody	Živé narození	Potraty	Zemřelí	Přirozený přírůstek	Přírůstek stěhov.	Celkový přírůstek	Stav 31. 12. 2002
Třšnov	20557	110	44	207	50	238	-31	83	52	20565
Veselí nad Moravou	40386	168	63	338	124	416	-78	-141	-219	40297
Vyškov	50573	265	126	445	186	573	-128	159	31	50563
Znojmo	89919	435	281	828	375	902	-74	100	26	89964
Ždílochovice	27256	136	55	225	86	291	-66	156	90	27334
Olomoucký kraj	637401	3009	1866	5667	2464	6680	-1013	-611	-1624	636750
Hranice	34916	155	54	315	132	332	-17	-33	-50	34870
Jeseník	42345	192	139	378	183	433	-55	-93	-148	42251
Konice	11602	48	14	97	22	156	-59	-6	-65	11582
Lipník nad Bečvou	15371	59	31	136	61	162	-26	-16	-42	15334
Litovel	23412	86	61	209	56	269	-60	87	27	23425
Mohelnice	18748	71	58	167	49	168	-1	-31	-32	18761
Olomouc	158438	857	599	1387	597	1539	-152	-129	-281	158352
Prostějov	97988	466	272	874	392	1173	-299	115	-184	97942
Přerov	84854	385	194	750	350	943	-193	-195	-388	84691
Šternberk	19637	106	77	195	90	204	-9	-52	-61	19615
Šumperk	73217	340	199	662	317	744	-82	-177	-259	73131
Uničov	22996	98	70	200	74	207	-7	-53	-60	22982
Zábřeh	33877	146	98	297	141	350	-53	-28	-81	33814
Zlínský kraj	593458	2877	1435	5195	2124	5855	-660	-270	-930	593130
Bystřice pod Hostýnem	15967	65	42	109	48	158	-49	14	-35	15966
Holešov	21625	118	49	203	78	237	-34	47	13	21632
Kroměříž	70146	325	196	574	265	715	-141	80	-61	70114
Luhaticovice	19737	97	49	168	79	151	17	-43	-26	19746
Otrokovice	35238	190	94	339	152	300	39	-35	4	35290
Rožnov pod Radhoštěm	35352	170	77	302	128	323	-21	-20	-41	35351
Uherské Hradiště	90109	447	204	783	326	924	-141	34	-107	90070
Uherský Brod	54052	262	92	470	159	558	-88	-3	-91	54046
Valešské Klobouky	24198	107	31	249	67	253	-4	33	29	24184
Valešské Meziříčí	42040	182	119	409	160	424	-15	19	4	42027
Vizovice	16059	83	34	150	76	164	-14	15	1	16090
Vsetín	68400	324	153	597	229	636	-39	-142	-181	68340
Zlín	100535	507	295	842	357	1012	-170	-269	-439	100274

Dokončení

Území	Slav 1. 7. 2002	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Potravy	Zemřelí	Přirozený přírůstek	Přírůstek stěhov.	Celkový přírůstek	Slav 31. 12. 2002
Moravskoslezský kraj	1264347	5948	4157	11444	5214	13091	-1647	-1605	-3252	1262660
Bílovec	26790	93	101	285	97	268	17	-28	-11	26707
Bohumín	29918	144	92	273	134	353	-80	46	-34	29896
Bruntál	43288	214	162	433	262	359	74	-167	-93	43205
Český Těšín	28628	135	77	273	107	299	-26	-59	-85	28611
Frenštát pod Radhoštěm	20734	101	79	154	60	224	-70	96	26	20760
Frydek-Místek	108386	511	315	988	468	1028	-40	65	25	108453
Frydlant nad Ostravicí	20149	76	43	153	69	259	-106	251	145	20243
Havířov	99517	470	375	808	391	895	-87	-85	-172	99417
Hlučín	39718	163	84	332	94	410	-78	-66	-144	39645
Jablunkov	22550	117	44	240	52	275	-35	-7	-42	22532
Karviná	74678	333	272	697	381	811	-114	-242	-356	74452
Kopřivnice	41690	205	161	396	117	390	6	-159	-153	41629
Kravaře	20842	82	31	165	56	178	-13	86	73	20875
Krnov	43113	183	161	415	205	460	-45	-72	-117	43056
Nový Jičín	52745	237	175	487	200	504	-17	-63	-80	52733
Odry	13267	60	20	138	44	140	-2	-15	-17	13262
Opava	101898	524	265	966	409	1031	-65	-200	-265	101756
Ortová	47978	211	165	414	238	592	-178	-76	-254	47842
Ostrava	341611	1672	1341	3085	1460	3705	-620	-693	-1313	340997
Rýmařov	17883	71	36	155	69	156	-1	-116	-117	17806
Třinec	54750	281	136	456	225	580	-124	-57	-181	54625
Vítkov	14214	65	22	131	76	174	-43	-44	-87	14158

O INTERRUPCÍCH V POLSKU

V červnu letošního roku česká média informovala o příplutí nizozemské „potratové“ lodi **Langenort** do polského přístavu Władysławowo. Ta svou přítomností v polských vodách nanovo rozpoutala bouřlivou diskusi kolem polského interrupčního zákona.

Ženy na vlnách

Loď **Langenort** si pronajala nizozemská nevládní organizace *Ženy na vlnách*, která existuje od roku 1999. Cílem této organizace je zabránit provádění nelegálních interrupcí, které podle jejich názoru představují nebezpečí pro zdraví i životy žen. Svého cíle se organizace snaží dosáhnout několika způsoby. Zaprvé upozorňuje veřejnost a zákonodárce v zemích s restriktivní interrupční legislativou na nebezpečí nelegálních potratů a následky nechtěných těhotenství. Zadruhé pořádá osvětové kampaně a sexuální výchovu, pomocí nichž chce rozšiřovat vědomosti veřejnosti především o metodách plánování rodiny a způsobech předcházení nechtěným těhotenstvím. A zatřetí provozuje tzv. potratovou kliniku, která vyvolala v Polsku nejvíce kontroverzí.

Loď pronajatá organizací *Ženy na vlnách* připlouvá do zemí, kde je umělé přerušování těhotenství zakázáno nebo značně omezeno. (V minulých letech jejich plovoucí klinika plula – tehdy ještě na lodi **Aurora** – do Irsku a na Maltu, dvou evropských zemí, které mají kromě Polska nejstriktnější interrupční legislativu.) Na loď nastupují ženy z těchto zemí, které chtějí podstoupit interrupci. Poté loď vyplouvá do mezinárodních vod, které začínají 12 mil od pobřeží. Po lékařské prohlídce je ženám podána pilulka vyvolávající potrat a po několika hodinách se loď vrací zpět do přístavu. Podmínkou pro podání tzv. potratové pilulky je, že těhotenství netrvá déle než 45 dní. Takovou podmínku totiž stanovuje nizozemské právo, které na lodi plující v mezinárodních vodách pod nizozemskou vlajkou platí. V Polsku je užívání těchto pilulek zcela zakázáno.

Polské přijetí

Akce organizace *Ženy na vlnách* byla v Polsku přijata rozdílně. Setkala se totiž jak s nadšeným uvítáním především ze strany polských feministek, ženských organizací a žen podporujících interrupce, tak i s odporem. Svůj nesouhlas s činností nizozemské kliniky hojně vyjadřovali především představitelé katolické církve v Polsku. Nejradikálnější se však proti přistání *Langenortu* u polských břehů postavila krajně nacionalistická mládežnická organizace *Celopolská mládež* a konzervativně nacionalistická *Liga polských rodin*. Její členové sledovali každý pohyb lodi, dokonce i filmovali a fotografovali ženy, které vstoupily na palubu. Tento materiál chtěli později použít jako důkaz v trestním řízení proti posádce lodi *Langenort*, která se podle nich dopustila trestného činu interrupce nebo „přesvědčování“ k interrupci, což je v Polsku také protiprávní.

Kontrola, kterou provedli polští celníci, odhalila, že se na palubě lodi skutečně nalézaly tzv. potratové pilulky RU-486 a Mifegyn. Ačkoliv jsou tyto léky v Polsku zakázány, nemohly být posádce lodi zabaveny. Podle zákona se totiž tyto léky mohou vyskytovat na palubě lodi, jestliže jsou povoleny ve státě, pod jehož vlajkou loď pluje. Polští celníci tedy pouze zaplombovali kontejner, ve kterém se léky nacházely. V praxi to znamenalo, že s léky nemohlo být disponováno v polském celním prostoru a na polském území, avšak v mezinárodních vodách mohly být celní pečete odstraněny. *Langenort* během svého pobytu v Polsku celkem třikrát vyplul do mezinárodních vod. Po každém návratu byly celní pečete narušeny a část tzv. potratových pilulek chyběla.

Co dovoluje zákon

Proč vlastně *Langenort* zamířil k polským břehům? Polsko má totiž v současné době spolu s Irskem a Maltou nejstriktnější protipotratovou legislativu v Evropě, jak bylo uvedeno výše.

Interrupce byly v Polsku legalizovány v roce 1956. Od poloviny 50. let až do počátku 90. let byly dovolené jak ze zdravotních, tak i sociálních důvodů. Avšak liberální zákon bez spojení se sexuální výchovou a dostupnými antikoncepčními prostředky měl za následek, že interrupce byly často využívány jako metoda regulace plodnosti. Proto na počátku 90. let kruhy blízké katolické církvi započaly kampaň proti legální interrupci. (Je třeba připomenout, že v Polsku se kolem 95 % obyvatelstva považuje za katolíky a katolická církev, která interrupci považuje za hřích a vraždu nenarozeného dítěte, má ve společnosti značný vliv.) V důsledku různých restrikcí se pak interrupce stávaly čím dál méně dostupné ve veřejných nemocnicích a čím dál dražší v soukromých ordinacích.

Po více než třech letech diskusí a několika projektech polský parlament schválil 7. ledna 1993 zákon o plánování rodiny, ochraně lidského plodu a podmínkách umožňujících umělé přerušování těhotenství, který je obecně znám jako protipotratový zákon. Právní situace týkající se interrupcí se od té doby změnila ještě dvakrát. Poprvé v roce 1996, kdy parlament nakrátko zmírnil zákon jeho novelou – povolil interrupce do 12. týdne těhotenství rovněž ze sociálních a osobních důvodů. Podruhé v roce 1997, kdy jako důsledek rozhodnutí Ústavního tribunálu parlament znovu zosílil zákon tím, že možnost interrupcí ze sociálních důvodů vyškrtl. Tento právní stav vešel v platnost v roce 1998 a trvá dodnes.

Podle platného zákona tak těhotenství může být ukončeno pouze tehdy, jestliže:

- těhotenství představuje nebezpečí pro život nebo zdraví těhotné ženy. (Musí to potvrdit jiný lékař než ten, který vykonává interrupci. Zákrok se provádí ve veřejné nemocnici.)
- z prenatalních vyšetření vyplývá, že existuje vysoká pravděpodobnost těžkého a nenapravitelného poškození plodu nebo nevyléčitelné nemoci ohrožující život plodu. (Musí to potvrdit jiný lékař než ten, který vykonává interrupci. Zákrok se provádí ve veřejné nemocnici. Interrupci je možné provést pouze do doby, dokud plod není schopen samostatného života mimo organismus těhotné ženy.)
- existuje důvodné podezření, že těhotenství je důsledkem znásilnění či incestu. (Oprávnění k interrupci potvrzuje prokurátor. Zákrok může být proveden také v soukromé ordinaci. Interrupci je možné provést nejpozději do konce 12. týdne těhotenství.)

Tresty za provedení nelegální interrupce, za napomáhání nebo přesvědčování k interrupci dosahují výše až tří let odnětí svobody. Jestliže k těmž činu dojde v době, kdy plod dosáhl schopnosti samostatného života mimo organismus těhotné ženy, hrozí trest až osmi let odnětí svobody. Ženy, které podstoupí interrupci, přitom trestány nejsou.

Opozice

Opozice proti restriktivnímu zákonu není v Polsku příliš silná. Zahrnuje řadu nevládních organizací, několik politických stran a soukromé osoby. Nejaktivnější z nich je *Federace žen a plánování rodiny*, která vznikla v roce 1992 a v současné době sdružuje devět uskupení. Jejím cílem je zajištění liberální potratové legislativy, propagace moderní antikoncepce a sexuální výchovy. Kromě Federace se ještě několik dalších skupin otevřeně vyjadřuje pro právo volby, ale žádná jiná z 200 ženských organizací neklade problematiku legalizace interrupcí do centra svého zájmu.

Zastánci legální interrupce sice usilují o možnost vyjádření svého názoru v médiích, jejich snaha však vychází více méně naprázdno. Veřejno-právní televize tuto problematiku přechází obvykle mlčením a v tisku nebo rozhlasu se zatím objevilo jen několik článků nebo pořadů na toto téma. Naproti tomu odpůrci legalizace interrupcí mají mnohem širší možnosti. Své stanovisko vyjadřují v řadě katolických periodik a zvláště v katolickém **Radiu Maryja**.

Co udává statistika

Ačkoliv se podle oficiálních statistik počet interrupcí provedených v Polsku v letech 1965–1992 systematicky snižoval, tyto údaje nelze považovat za směrodatné, neboť v Polsku nebyla od poloviny 20. století registrace interrupcí nikdy úplná. Zákon z roku 1956 totiž umožňoval vykonávat interrupce jak ve veřejných nemocnicích, tak v soukromých ordinacích. Dostupné údaje tak zohledňovaly pouze počet zákroků provedených ve státních nemocnicích, zatímco většina interrupcí provedených v soukromých ordinacích nebyla zahrnuta v žádných statistikách. Přesná data tedy nejsou k dispozici, ale odhaduje se, že se v tomto období provádělo 180 000–300 000 interrupcí ročně (*Klugman-Budlender*, 2002).

V roce 1994 (po zavedení tzv. protipotratového zákona) oficiální počet interrupcí vykonávaných ve veřejných nemocnicích poklesl na 782 a v následujících letech se jejich počet dále snižoval. Výjimkou byl rok 1997, kdy zákon nakrátko povolil také interrupce ze sociálních důvodů. V tomto roce bylo v Polsku oficiálně provedeno celkem 3047 interrupcí, z toho 2524 (83 %) ze sociálních důvodů. V roce 1998 však již bylo oficiálně provedeno znovu pouze 310 interrupcí, v roce 1999 – 151 a v roce 2001 – 124.

Podle názoru polských a zahraničních odborníků je oficiálně udávaný počet interrupcí nevěrohodný, neboť v Polsku žije více než 10 miliónů žen v plodném věku a přitom používání moderní antikoncepce stále není rozšířené. Státní statistika navíc zahrnuje pouze zákroky vykonané ve veřejných nemocnicích, přičemž zákroky provedené v soukromých ordinacích registrovány nejsou. Jak uvádí *Nowicka* (2000), Federace žen a plánování rodiny odhaduje, že ve skutečnosti se v Polsku vykonává 80 000–200 000 interrupcí ročně. Při odhadu vychází z údajů jiných zemí regionu, ve kterých se registruje vysoký počet interrupcí v poměru k počtu narozených. Někteří demografové zastávají názor, že v posledních letech je poměr mezi počtem narozených a počtem interrupcí 2:1. Kdyby tyto odhady byly pravdivé, znamenalo by to, že ročně podstupuje interrupci zhruba 190 tisíc Polek. (V Polsku se totiž v posledních letech rodí kolem 400 tisíc dětí ročně.)

Antikoncepce

Přestože polský zákon uznává právo každého člověka na zodpovědné rozhodování o tom, zda mít děti, jeho právo na informaci, výchovu, poradenství a prostředky umožňující využívat tohoto práva, některé z těchto bodů nejsou realizovány. Jako nedostatečná a nevyhovující současným podmínkám bývá často kritizována sexuální výchova. Ta byla totiž rozhodnutím parlamentu v roce 1999 jako samostatný vyučovací předmět na školách zrušena a nahrazena tzv. výchovou pro život v rodině, jejíž program se opírá především o nauku katolické církve.

Rovněž přístup k metodám bránícím nechtěnému početí je v Polsku značně omezený. Velká část společnosti buď nepoužívá žádnou antikoncepci nebo používá tzv. přirozené metody, které odborníci nepovažují za účinné. Příčiny nízkého procenta žen, které užívají moderní antikoncepci, jsou přitom různé. Nejčastěji se uvádějí vysoké finanční náklady na její pořízení (a tudíž praktická nedostupnost antikoncepce pro chudší vrstvy obyvatelstva) nebo morální či náboženské zábrany. Jak ale ukázal výzkum *Danuty Duch-Krzystoszek* (1999), řada polských žen užívá antikoncepci, přestože jsou si vědomy negativního postoje, který k ní zaujímá katolická církev.

Důvody je proto třeba hledat i jinde. Nedostatečné informování veřejnosti o dostupné moderní antikoncepci je často vytýkáno lékařům. Kodex lékařské etiky totiž umožňuje, aby lékaři podávali informace o metodách plánování rodiny pouze tehdy, „jestliže žena má o takovou radu zájem“. Překážky vytvářejí rovněž zdravotní pojišťovny, které lékařům neproplácejí poradenství ohledně antikoncepce v rámci základní zdravotní péče, ale pouze v rámci speciálního léčení. Důležitou roli zde hraje také negativní postoj některých lékařů k antikoncepci. Část lékařů totiž nenabízí nebo dokonce ani nevyhoví žádosti ženy o vypsání některé moderní antikoncepce vzhledem ke své víře.

Právo versus realita

Současné znění zákona vyvolává mnohé diskuse. Jde o to, zda zákon skutečně omezuje počet provedených potratů nebo zda tento jev pouze vytlačuje do „podzemí“. Po zavedení protipotratového zákona řada polských žen cestovala kvůli interrupcím do zahraničí. Ačkoliv se tzv. potratová turistika vyskytuje i nadále, není už tak významná jako v první polovině 90. let a v současné době má charakter spíše individuální než organizovaný. V letech 1995–1997 totiž došlo k několika soudním procesům s cestovními kancelářemi, které se zabývaly organizováním interrupcí v sousedních státech. To pravděpodobně zastránilo další organizátory podobných akcí. Naopak čím dál častěji polské ženy využívají tzv. potratového podzemí, jak se v Polsku neoficiálně přezdívá soukromým gynekologickým ordinacím, kde se provádějí nelegální interrupce. Inzeráty s nabídkou služeb těchto ordinací se v novinách objevují celkem běžně.

Je zajímavé, že k interrupcím v soukromých ordinacích dochází i tehdy, jestliže žena má právo na legální a bezplatný zákrok ve veřejném zdravotnickém zařízení. Služeb soukromých klinik využívají ženy, jejichž těhotenství vzniklo v důsledku znásilnění nebo incestu a které se k tomu z různých důvodů nechťejí přiznat. Přicházejí sem rovněž ženy, které se chtějí vyhnout formálním procedurám, jež provedení interrupce ve státním zdravotnickém zařízení vyžaduje. Procedury totiž mohou trvat příliš dlouho a těhotenství může dosáhnout takové délky, že ho již nebude možné legálně přerušit. Dále se ženy obávají, že lékař, na kterého se obrátí, jim odmítne vystavit doporučení na interrupci, a ony pak nebudou moci podstoupit ani nelegální zákrok, neboť již bude existovat dokumentace o jejich těhotenství. V neposlední řadě do soukromých ordinací přicházejí i ženy, které splňují všechny předpoklady k provedení legální interrupce, avšak nemocnice, na které se obrátily, jim provedení interrupce odmítly.

Jak je to možné? Ve veřejných nemocnicích se totiž často nevykonávají interrupce ani v případech, které zákon dovoluje. Nemocnice využívají taktiku odeslání žen do jiných zařízení, čímž ženám ztěžují přístup k legální interrupci. Takové chování zdravotnického personálu vyplývá z obavy před možnými právními a služebními důsledky. Lékaři se často odvolávají na tzv. klauzuli svědomí, o níž pojednává zákon přijatý v 90. letech. Je to důležité právo, které lékaři umožňuje odmítnout ženě provedení interrupce, jestliže je to v rozporu s jeho přesvědčením. Často však dochází k jeho zneužívání.

Dalším důvodem bývá nedostatečná znalost podmínek, za jakých lze podle zákona interrupci provést. Ta se týká jak veřejnosti, tak i zdravotnického personálu. Lékaři, kteří rozhodují o provedení či neprovedení interrupce, často nevědí, kolik a jaké doporučení je k provedení interrupce vlastně třeba (*Nowicka*, 2000).

Je tedy zřejmé, že zákon neomezil provádění interrupcí ze sociálních důvodů, neboť interrupce se provádějí i nadále, pouze v jiném místě a za peníze. Reálným důsledkem současného zákona je spíše růst ceny interrupce. Ta v současné době činí více než 500 USD, což je zhruba ekvivalent měsíční mzdy v Polsku (*Report Poland*, 2003). Tak vysoká cena interrupce může mít řadu nežádoucích dopadů, počínaje ohrožením zdraví a života žen, které nemají peníze na provedení profesionálního zákroku, po rození nechtěných dětí a růst počtu dětí ponechávaných v nemocnicích a předávaných do dětských domovů.

Literatura

- Duch-Krzystoszek, D. 1999. *Matženstvo, seks, prokreacija. Analiza socjologiczna*. Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa.
- Klugman, B. – Budlender, D. (ed.) 2002. *Rzecznictwo w sprawie dostępności przerywania ciąży: studium jedenastu krajów. The Women's Health Project*, School of Public Health. University of the Witwatersrand, Johannesburg.
- Nowicka, W. (ed.) 2000. *Ustawa antyaborcyjna w Polsce, Raport Federacji na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny*. Wrzesień.
- Szamotołska, K. 1984. *Sztuczne przerywanie ciąży na Węgrzech i w Polsce w latach 1950–1980 (w ujęciu statystycznym)*. Praca magisterska, Instytut Statystyki i Demografii, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa.
- Archiwum Gazety Wyborczej (www.gazeta.pl).
- Report Poland 2003 (www.womenonwaves.org).

Petra Roszkowská

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA	
13. ROČNÍK, 3/2003	
I. ČLÁNKY Z OBLASTI ŠTATISTIKY A DEMOGRAFIE	
1. Alexander PFLÜGLER ŠTRUKTURÁLNY CENZUS FARIEM	3
2. Kaludia ŠUCHTEROVÁ VÝSLEDKY ŠTRUKTURÁLNEHO CENZU FARIEM 2001	9
3. Jana MARENČÁKOVÁ VZŤAH NÁRODNOSTNEJ ŠTRUKTÚRY S PÔRODNOSŤOU A VEKOVOU ŠTRUKTÚROU OBYVATEĽSTVA NA SLOVENSKU	32
4. Alexandra PETRÁŠOVÁ SOCIÁLNA OCHRANA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A JEJ POROVNANIE S ČLENSKÝMI KRAJINAMI EURÓPSKEJ ÚNIE A SLOVENSKOM ROKU 2000	51
5. Karol PASTOR SEZONALITA A NEPRAVIDELNOSTI VO VÝVOJI MESAČNÝCH POČTOV NARODENÝCH NA SLOVENSKU	71
II. SČÍTANIE OBYVATEĽOV DOMOV A BYTOV 2001	
1. Marián HORECKÝ ŠTAHOVANIE OBYVATEĽSTVA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE	84
III. OZNAMY	
<i>Vydáva a roční předplatné 200 Sk (cena výtisku 50 Sk) zajišťuje Štatistický úrad Slovenskej republiky, informačný servis, Miletičova 3, 824 67 Bratislava, SR</i>	

Bibliografie

Výběr z české demografické literatury za 2. pololetí 2002 a 1. pololetí 2003

I. Knižní publikace

1. Buchtová, Božena a kol. *Nezaměstnanost*. Praha: Grada Publishing, 2002, 236 s.
2. Dvořáková-Závodská, Jana a kol. *Manželství a rozvody. Praktický návod jak problémy řešit a jak jim předcházet*. Praha: Linde, 2002, 104 s.
3. Dzüřová, Dagmar – Dragomirecká, Eva (eds). *Sebevražednost obyvatel České republiky v období transformace společnosti*. Praha: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, 2002, 80 s.
4. Fiala, Tomáš. *Demografické výpočty v tabulkovém procesoru*. Praha: Katedra demografie FIS VŠE, 2002, 218 s.
5. Horáková, Milada – Krause, Danica – Polívka, Milan. *Zjištění možností kontinuálního sledování ukazatelů (míry) integrace cizinců prostřednictvím trhu práce České republiky*. Praha: VÚPSV, 2002, 36 s.
6. Choděra, Oldřich. *Partnerství, manželství a partnerství*. Praha: Grada Publishing, 2002, 107 s.
7. Kolibová, Helena. *Problematika přechodu absolventů terciárního vzdělávání do praxe v podmínkách trhu práce severní Moravy a Slezska v druhé polovině devadesátých let*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, 2002, 179 s.
8. Krebs, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI Publishing, 2002, 380 s.
9. Klvačová, Eva – Wawrosz, Petr. *Fiskální a sociální politika jako determinanty demografického vývoje a jejich účinky na finanční rovnováhu průběžně financovaného systému důchodového zabezpečení – mezinárodní komparace*. Praha: VÚPSV, 2002, 117 s.
10. Lux, Martin. *Bydlení – věc veřejná. Sociální aspekty bydlení v České republice a v zemích Evropské unie*. Praha: Slon, 2003, 288 s.
11. *Mateřská a rodičovská dovolená*. Praha: Grada Publishing, 2002, 155 s.
12. Možný, Ivo. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál, 2002, 207 s.
13. *Populační vývoj České republiky 1990–2002*. Praha: Katedra demografie a geodemografie PřF UK, 2002, 98 s.
14. *Rodina v ohnisku zájmu. Kaleidoskop aktivit některých prarodinných organizací*. Brno: Národní centrum pro rodinu, 2002, 96 s.
15. Sirovátka, Tomáš – Horáková, Markéta – Kulhavý, Václav – Rákoczyová, Miroslava. *Hodnotní programů aktivní politiky zaměstnanosti na lo-*

kálním trhu práce: hodnocení kvality a přínosu rekvalifikační a veřejně prospěšných prací účastníky. Praha: VÚPSV, 2002, 62 s.

16. Sirovátka, Tomáš – Mareš, Petr – Večerník, Jiří – Zelený, Martin. *Monitorování chudoby v České republice. Úvodní studie*. Praha: VÚPSV, 2002, 123 s.
17. Tošnerová, Tamara: *Ageismus. Průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Praha: 2002, 45 s.
18. Vavrečková, Jana – Fischlová, Drahomíra – Janata, Zdeněk. *Migrační potenciál příhraničí České republiky s Německem*. Praha: VÚPSV, 2002, 79 s.
19. *Zákon o rodině – podle stavu k 8. 1. 2003*. Ostrava: Sagit, 2003, 128 s.

II. Soubory údajů

20. *Náboženské vyznání obyvatelstva*. Praha: Český statistický úřad (ČSÚ), 62 s.
21. *Plodnost a sňatečnost žen*. Praha: ČSÚ, 53 s.
22. *Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2003*. Praha: ČSÚ, 2003, 104 s.
23. *Stav a pohyb obyvatelstva v ČR v 1. pololetí 2003 (předběžné výsledky)*. Praha: ČSÚ, 27 s.
24. *Úmrtnostní tabulky. Česká republika 2001. Kraje v ČR 2000–2001*. Praha: ČSÚ, 67 s.
25. *Věkové složení obyvatelstva ČR v roce 2001*. Praha: ČSÚ, 86 s.
26. *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2002*. Praha: ČSÚ, 65 s.
27. *Vývoj věkové struktury obyvatelstva a její tendence*. Praha: ČSÚ, 2003, 62 s.
28. *Ženy v České republice*. Praha: ČSÚ, 60 s.

III. Výběr statí

29. Anděl, Jiří. *Vývoj sídelní struktury a obyvatelstva pohraničních okresů Ústeckého kraje*. Geografie, sborník České geografické společnosti (GSCGS), 2002, roč. 107, č. 3, s. 243–259.
30. Andrlé, Alois. *Stabilizace obyvatelstva a bydlení na venkově*. Veřejná správa (VS), 2002, roč. 13, č. 45, s. 24.
31. Andrlé, Alois – Hladík, Jiří. *Průzkum venkovského osídlení a bydlení*. VS, 2002, roč. 13, č. 47, příloha, s. I–XII, č. 48, příloha, s. I–XII.
32. Andrlé, Alois. *Změny ve složení rodin a domácností 1961–2001 a očekávané důsledky*. VS, 2003, roč. 14, č. 15, s. 12, 21–22, 24–25.
33. Brabcová, Petra. *Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 na Slovensku – jeho příprava, průběh a výsledky*. Vlastivědný sborník moravský (VSM), 2002, roč. 54, č. 3, s. 305–309.
34. Brabcová, Petra. *Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 na Slovensku*. Český lid (ČL), 2002, roč. 89, č. 3, s. 265–272.

35. Brabcová, Petra. *Snoubenci podle věku a rodinného stavu v 18. století (na základě excerptce brněnských svatopetrských matrik)*. Pocta Elišce Čáňové, sborník k životnímu jubileu (PEČ). Praha: SÚA, 2003, s. 16–24.
36. Brabcová, Petra. *Plodnost vdaných žen v první polovině 18. století*. Historická demografie 25, Praha 2001, s. 85–100.
37. Cerman, Markus. *Historické formy rodiny v Rusku a na Ukrajině v evropském srovnání (mezinárodní workshop ve Vídni)*. Kudej, časopis pro kulturní dějiny, 2002, roč. 4, č. 2, s. 76–90.
38. Čáňová, Eliška. *Úmrtnost šestinedělek ve farnosti Broumov v letech 1632–1700*. Historická demografie 26 (HD 26), 2002, s. 29–35.
39. Čekal, Jiří. *Migrace obyvatelstva jižních Čech v období let 1992–1998*. GŠČGS, 2003, roč. 108, č. 1, s. 61–75.
40. Danielová, Kateřina. *Rasismus a xenofobie v České republice*. GŠČGS, 2003, roč. 108, č. 2, s. 115–129.
41. Dvořáková-Závodská, Jana. *Právní problémy nesezdaných párů*. Právo a rodina (PR), 2002, roč. 4, č. 6, s. 5–9.
42. Fialová, Ludmila. *Domácí služebnictvo v českých zemích na přelomu 19. a 20. století ve světle statistik*. HD 26, 2002, s. 147–166.
43. Fialová, Ludmila. *Hlavní trendy demografického vývoje křesťanského obyvatelstva Prahy v letech 1650–1800*. PEČ, 2003, s. 27–38.
44. Grulich, Josef. *Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a v České republice po roce 1950*. HD 26, 2002, s. 123–146.
45. Haberlová, Věra. *Životní podmínky rodin a rodinná politika*. Sociální politika (SP), 2003, roč. 29, č. 5, příloha, s. I–VIII.
46. Hacaperková, Dana – Niederle, Petr. *Na pomoc obecním úřadům obcí s rozšířenou působností (1). Dávky sociální péče pro rodiny s dětmi*. SP, 2003, roč. 29, č. 1, s. 13–15.
47. Hajná, Zdeňka. *Podmínky pro sladování profesního a rodinného života – partnerství v rodině*. SP, 2003, roč. 29, č. 9, s. 9–10.
48. Hampl, Martin. *Regionální organizace společnosti: principy a problémy studia*. GŠČGS, 2002, roč. 107, č. 4, s. 333–348.
49. –HM– *Cizinci na českém trhu práce*. SP, 2003, roč. 29, č. 4, s. 12.
50. Hofman, Václav. *Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století*. HD 26, 2002, s. 81–100.
51. Holanová, Eva. *Vývoj peněžních příjmů domácností v roce 2001*. SP, 2002, roč. 28, č. 7–8, s. 10–13.
52. Holanová, Eva a kol. *K vývoji peněžních příjmů domácností a životních nákladů v roce 2002*. SP, 2003, roč. 29, č. 7–8, s. 3–5.
53. Holubová, Michaela. *Obyvatelstvo dobrovického farnosti v Soupisu poddaných podle víry z roku 1651*. HD 26, 2002, s. 37–61.
54. Horská, Pavla. *Archivní bádání o rodině v českých zemích mezi historickou demografií a historickou sociologií*. PEČ, 2003, s. 65–80.
55. Ivanovičová, Věra. *K aktivnímu výběru kvalifikovaných zahraničních pracovníků*. SP, 2003, roč. 29, č. 9, s. 10–12.
56. Jeřábek, Milan. *Česko-německá (saská) přeshraniční spolupráce se zaměřením na Euroregion ELBÉ/Labe*. GŠČGS, 2002, roč. 107, č. 3, s. 260–276.
57. Jouza, Ladislav. *Mateřská dovolená podle novely zákoníku práce*. VS, 2003, roč. 14, č. 21, s. 26–27.
58. Kotýnková, Magdaléna. *Národní akční plány boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. SP, 2003, roč. 29, č. 3, s. 2–4.
59. Klosowski, Franciszek – Prokop, Radim – Runge, Jerzy. *Poválečné strukturální proměny nových měst moravskoslezského a hornoslezského pohraničí*. Slezský sborník (SS), 2002, roč. 100, č. 1, s. 43–56.
60. Kodriková, Zuzana. *Předmanželské a manželské smlouvy – fámy a skutečnost*. PR, 2003, roč. 5, č. 7, s. 17–20.
61. Kroupa, Jiří. *Trvalý pobyt obyvatel ve světle nálezu Ústavního soudu č. 495/2002 Sb., o návrhu na zrušení ustanovení § 10 odst. 5 věty druhé zákona o evidenci obyvatel*. VS, 2003, roč. 14, č. 14, s. 26–27.
62. Křížková, Alena. *Ženy v řídicích pozicích na trhu práce (1)*. SP, 2002, roč. 28, č. 9, s. 10–11.
63. Křížková, Alena. *Ženy v řídicích pozicích na trhu práce (2)*. SP, 2002, roč. 28, č. 10, s. 8–10.
64. Kubíková, Anna. *Nejstarší českokrumlovská matrika (možnosti jejího využití)*. PEČ, 2003, s. 81–90.
65. Markvart, Josef. *Suburbanizace, pěší pohyb a krajina. Příklad města Brna*. Urbanismus a územní rozvoj (UÚR), 2002, roč. 5, č. 6, s. 28–34.
66. Maur, Eduard – Štorek, Václav. *K demografii české šlechty v 16. století (Hynek Krabice z Weitmile a jeho pět manželek)*. HD 26, 2002, Praha: 2002, s. 5–27.
67. Mašková, Hana. *Mateřství v kontextu aktuálních legislativních změn*. SP, 2002, roč. 28, č. 12, s. 14–16.
68. Matějček, Jiří. *Ke studiu středních vrstev společnosti českých zemí v devatenáctém a dvacátém století: Početnost úřednictva v období 1781–1938*. SS, 2002, roč. 100, č. 1, s. 1–10.
69. Matějček, Jiří. *Obraz českých středních vrstev podle kronik z konce agrární epochy (1750–1850)*. SS, 2002, roč. 100, č. 2, s. 144–154.
70. Matějka, Vojtěch. *Seznam let Aloise Androleho*. UÚR, 2003, roč. 6, č. 3, s. 3.
71. Miller, Jaroslav. *Rané novověká městská migrace – české země, královské Uhry, polsko-litevský stát. Pokus o základní komparaci*. Český časopis historický, 2002, roč. 100, č. 3, s. 522–554.

72. Müllerová, Ludmila. *Programové prohlášení vlády a sociální systémy*. SP, 2002, roč. 28, č. 11, s. 2–3.
73. Mulíček, Ondřej – Olšová, Ida. *Město Brno a důsledky různých forem urbanizace*. UUR, 2002, roč. 5, č. 6, s. 17–21.
74. *Národní program přípravy na stárnutí na období 2003–2007*. SP, 2002, roč. 28, č. 10, příloha, s. I–VIII.
75. Nečas, Ctibor. *K profesní orientaci moravskoslezských Romů a Sintů*. ČL, 2002, roč. 89, č. 4, s. 343–350.
76. Nesládková, Ludmila. *Židé na Moravě v novověku jako specifická kulturní, sociální a reprodukční minorita*. SS, 2002, roč. 100, č. 2, s. 103–123.
77. *Olomoucký kraj II. Obyvatelstvo, byty a bydlení*. VS, 2003, roč. 14, č. 36, příloha, s. XII–XXVII.
78. Pitner, Josef. *Srovnání vývoje nezaměstnanosti v ČR a v zemích EU po roce 1989*. SP, 2003, roč. 29, č. 2, s. 7–8.
79. Pitner, Josef. *Změny ve struktuře zaměstnanosti v České republice a v zemích Evropské unie po roce 1989*. SP, 2003, roč. 29, č. 3, s. 10–13.
80. Poláková, Olga. *Proměny české rodiny v evropském demografickém kontextu*. PR, 2002, roč. 4, č. 6, s. 1–5.
81. Poláková, Olga. *Přímá a nepřímá podpora rodin*. PR, 2002, roč. 4, č. 8, s. 4–11.
82. Poláková, Olga. *Úskalí současného rodičovství*. PR, 2003, roč. 5, s. 6, s. 5–10.
83. Pokludová, Andrea. *Mezigenerační sociální mobilita u dělaných občanů na přelomu 19. a 20. století v Opavě na základě církevních matrik sňatků*. HD 26, 2002, s. 101–122.
84. Poštoňka, Václav. *Vývoj, zvláštnosti a problémy územně správního členění severozápadních Čech*. GŠCGS, 2002, roč. 107, č. 3, s. 277–295.
85. Radimská, Radka. *Péče o děti po rozchodu rodičů*. SP, 2002, roč. 28, č. 11, s. 20–22.
86. Ratajová, Dagmar. *Druhé světové shromáždění o stárnutí*. SP, 2002, roč. 28, č. 7–8, s. 2.
87. Sirovátka, Tomáš – Trbola, Petr. *Využití databáze příjemců dávek sociální péče k monitorování chudoby*. SP, 2003, roč. 29, č. 5, s. 10–12.
88. *Soupis archivních fondů vzniklých v souvislosti se sčítáními lidu konanými na území České republiky od roku 1857 a uložených ve státních archívech*. HD 26, 2002, s. 167–189.
89. Srb, Vladimír. *Mezinárodní stěhování a pracovní povolení cizinců v České republice 1991–2000*. VS, 2003, roč. 14, č. 17, s. 29–30.
90. Srb, Vladimír – Müller, Jan. *Karlovarský kraj II. Obyvatelstvo, byty a bydlení*. VS, 2003, roč. 14, č. 24, příloha, s. VIII–XX.
91. Sunega, Petr. *Spokojenost s bydlením. Názory na úlohu státu na trhu s bydlením mezi mladými*. VS, 2003, roč. 14, č. 15, s. 26–30.
92. Štefanová, Dana – Cerman, Markus. *Zur Differenzierung der ländlichen Social- und Familienstrukturen: die Herrschaften Frýdlant und Liberec, 1651–1654*. PEČ, 2003, s. 139–149.
93. Tošnerová, Marie. *Obyvatelstvo města Berouna na konci 18. století*. HD 26, 2002, s. 63–80.
94. Vaníček, Jiří – Jankovec, Otakar. *Městská památková rezervace Tábor: sociální a demografické aspekty regenerace*. VS, 2003, roč. 14, č. 18, s. 28–29.
95. Vavrečková, Jana. *Percepce chudoby a příjmové dostatečnosti českými domácnostmi*. SP, 2003, roč. 29, č. 4, s. 8–11.
96. Vavrečková, Jana. *K pracovní migraci našich občanů do SRN (1)*. SP, 2002, roč. 28, č. 6, s. 14–17.
97. Vavrečková, Jana. *K pracovní migraci našich občanů do SRN (2)*. SP, 2002, roč. 28, č. 7–8, s. 18–20.
98. Velková, Alice. *Složení obyvatelstva podle věku a rodinného stavu na počátku 19. století. Analýza registru daně z hlavy sepsaného na panství Štáhlavy u Plzně*. PEČ, 2003, s. 150–162.
99. *Veřejná diskuse na téma rovnost mužů a žen (10). Postavení žen a genderové rozdíly na trhu práce (Jolana Nováková)*. SP, 2002, roč. 28, č. 6, s. 14; ... (11). *Souhrnná zpráva o plnění priorit a postupů vlády při prosazování rovnosti mužů a žen v roce 2001 (Jolana Nováková)*. Č. 7–8, s. 14; ... (12). *Diskriminace na základě pohlaví (Jolana Nováková)*. Č. 9, s. 6; ... (13). *K pojetí genderové rovnosti (Jolana Nováková)*. Č. 10, s. 7; ... (14). *Problém sexuálního obtěžování (Jolana Nováková)*. Č. 11, s. 19; ... (15). *Závěrečné ohlednutí*. Č. 12, s. 8.
100. Zukal, Jiří. *Statistický portrét žen a mužů v Evropské unii*. VS, 2002, roč. 13, č. 48, s. 28–29.
101. Zukal, Jiří. *Rovné příležitosti pro ženy a muže – důležitý cíl sociální politiky EU*. VS, 2003, roč. 14, č. 17, s. 24–25.
102. *Zlínský kraj II. Obyvatelstvo, byty a bydlení*. VS, 2003, roč. 14, č. 31, příloha, s. XIV–XVI, č. 32, příloha, s. XVII–XXVIII.
103. Žižková, Jana. *Česká sociální politika při vstupu do EU. Hledání podoby sociálního státu*. SP, 2003, roč. 29, č. 4, s. 2–3.

Seznam vybraných časopisů a sborníků

Český časopis historický
 Český lid
 Geografický sborník České geografické společnosti
 Historická demografie
 Kuděj
 Pocta Elišce Čáňové, sborník k životnímu jubileu
 Právo a rodina
 Slezský sborník
 Sociální politika
 Urbanismus a územní rozvoj
 Veřejná správa
 Vlastivědný sborník moravský

hru